

Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь

Установа адукацыі
«Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт
імя Янкі Купалы»

Кафедра гісторыі Беларусі,
археалогіі і спецыяльных гістарычных дысцыплін

Гадавік
студэнцкага
навукова-даследчага гуртка
«НіКа»
Том 4

Гродна
«ЮрСаПрынт»
2020

УДК 94(476)

ББК 63.3

Г 43

Рэдкалегія:

А.С. Горны, кандыдат гістарычных навук, навуковы кіраўнік студэнцкага навукова-даследчага гуртка “НіКа”;

К.Д. Ананька, старшыня студэнцкага навукова-даследчага гуртка “НіКа”.

Рэцэнзенты:

Г.В. Васюк, кандыдат гістарычных навук, дацэнт,

С.В. Марозава, доктар гістарычных навук, прафесар.

Г 43 **Гадавік** студэнцкага навукова-даследчага гуртка “НіКа”. Том 4 : зб. навук. арт. / рэдкал.: А.С. Горны, К.Д. Ананька.. – Гродна: ГрДУ, 2020. – 144 с.

ISBN 978-985-448-446-8.

У зборніку прадстаўлены навуковыя артыкулы студэнтаў і магістрантаў факультэта гісторыі, камунікацыі і турызму ГрДУ імя Янкі Купалы, Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэту, ГДУ імя Францыска Скарыны і Саратаўскай дзяржаўнай юрыдычнай акадэміі. Асвятляюцца актуальныя праблемы айчынай і ўсеагульнай гісторыі, у тым ліку пытанні археалогіі і гістарыяграфіі. Будзе карысны навуковым супрацоўнікам, выкладчыкам сярэдніх і вышэйшых навучальных устаноў, аспірантам, магістрантам, студэнтам, а таксама ўсім, тым хто цікавіцца гісторыяй.

УДК 94(476)

ББК 63.3

ISBN 978-985-448-446-8

© ТАА «ЮрСаПрынт». Афармленне. 2020

©УА «ГрДУ ім. Я. Купалы», 2020

Слова да чытача

Шаноўнае спадарства! Дзякуючы плённай дзейнасці навукова-даследчага гісторыка-краязнаўчага гуртка “НіКа”, а таксама актыўнай дзейнасці студэнтаў, магістрантаў і аспірантаў ГрДУ ім. Я. Купалы, БДУ, ГДУ ім. Ф. Скарыны і Саратаўскай дзяржаўнай юрыдычнай акадэміі ў свет выходзіць чацвёрты том нашага “Гадавіка”.

У зборніку прадставлены даследванні студэнтаў, магістрантаў і аспірантаў у розных гістарычных напрамках. У раздзеле ўсеагульнай гісторыі прадстаўлены артыкулы па гісторыі сярэднявечча, грамадзянскай вайны ў Расіі 1917–1922 гг., Другой сусветнай вайны. У даследваннях па гісторыі Беларусі можна знайсці асобныя артыкулы, прысвечаныя перыяду Вялікага Княства Літоўскага, Рэчы Паспалітай, Расійскай імперыі, міжваеннай Заходняй Беларусі. Таксама разглядаюцца некаторыя аспекты гісторыі беларускай дыяспары ў ЗША і Латвіі, навуковая спадчына прафесара ГрДУ ім. Я. Купалы І. Коўкеля. Раздзел аб археалогіі прысвечаны археалагічнай спадчыне ў фондах Гродзенскага дзяржаўнага гісторыка-археалагічнага музея. Раздзел Miscelliana змяшчае артыкулы розных напрамкаў: этнаграфічныя, сацыялагічныя і гісторыка-турыстычныя. Такім чынам, даследаванні ў зборніку не абмяжоўваюцца толькі канкрэтнымі гістарычнымі даследаваннямі.

Хацелася б выказаць словы падзякі ўсім студэнтам, магістрантам і аспірантам, артыкулы якіх прадстаўлены ў новым томе нашага зборніка. Асобна рэдактары хочуць падзякаваць усім калегам і студэнтам, хто прыняў удзел у стварэнні зборніка, а таксама кіраўніцтву факультэта гісторыі, камунікацыі і турызму за падтрымку нашага праекта.

Наш гурток ужо ведаюць не толькі ў Беларусі, але і за яе мяжой!

*З павагай,
старшыня навукова-даследчага
гісторыка-краязнаўчага гуртка “НіКа”
К.Д. Ананька*

Усеагульная гісторыя

УДК 94:327(4:560.4/560.6/560.2)»12/13»

М. М. Шпет

Учреждение образования «Гомельский государственный университет имени Франциска Скорины»

Каталонская компания Востока начала XIV в. и результаты её деятельности

В данной статье автор рассматривает деятельность Каталонской компании Востока на территории Византийской империи. Автор приходит к выводу, что Каталонская компания Востока сыграла значимую роль в византийско-сельджукских отношениях в начале XIV в. Отряды Р. де Флора выполнили поставленную перед ними задачу по очистке западного побережья Малой Азии от сельджуков, однако возникшие каталано-византийские противоречия свели на нет все усилия по возвращению византийских провинций в состав империи и установление дружественных отношений между каталонцами и сельджуками.

На протяжении второй половины XIII в. борьба Византии с удж-беями Румского султаната за западномалоазийские территории проходила с переменным для обеих сторон успехом. Однако после военного похода ильхана Гайтаху (Гейтаху) зимой 1291–1292 г. Караманский бейлик, город Ладик (бейлик Денизли) и бейлик Ментеше были полностью разорены [1, с. 79]. Не успев оправиться после монгольского вторжения бейлик Ментеше подвергся атаке со стороны Византии. Защита восточных провинций была возложена на талантливого военачальника Алексея Филантропена [2, с. 81]. Летом 1295 г. у стен Приены византийцы разбили войска Ментеше-бея, после чего турки были изгнаны из провинции Кария. При этом

погиб сам Ментеше-бей, а его гарем и казна оказались в руках византийцев [3, с. 106].

Однако в 1295 г. в Византии начался мятеж Алексея Филантропена, который позволил туркам занять византийские территории до Лесбоса [4, с. 25]. В это время оформились ещё два западномалоазийских бейлика – Сарухан и Караси. Сарухан-бею достались земли от Филадельфии (Алашехир) до Смирны (Измир), а также ряд приморских земель в Ионии, города Маниса (столица), Магнесия-на-Меандре, Приена, Эфес (Ай-асулук, Алтолуого, Сельчук) [2, с. 81]. Земли от Лидии и Эолии до Мизии, куда входили города Балыкесир (столица), Маньяс, Бергама, Эдремит и Гёрдес, а также прибрежные районы Эгейского моря от Эдремита до Чанаккале (пролив Дарданеллы) заняли Калам-бей и его сын Карас [5, с. 166]. Карасиогуллары, по-видимому, были боковой ветвью сивасских Данишмендидов, а основатель династии Карас считался правнуком Данишменда Гази [6, с. 129]. В самом начале 14 в. он овладел приморскими областями на северо-востоке Малой Азии, по соседству с бейликом Османа, а столицей бейлика Караси стал г. Бергама [7, с. 19].

Попытки византийцев отбросить неприятеля заканчивались провалом. В 1298 г. потерпел неудачу Иоанн Тарханиот [8, с. 53–54]. 27 июля 1302 г. османы при Бафее (Кююнхисар) разгромили византийское войско, возглавляемое губернатором Никомидии Музалоном. Немногим ранее у Магнесия (Манисы) было разбито 16-тысячное войско императора-соправителя Михаила IX [9, с. 219]. Северная часть обороны Византии была разрушена 27 июля 1302 г., когда османы разбили византийскую армию в битве при Бафее около Никомедии, после чего вышли к Босфору к 13 декабря 1302 г [10, с. 233]. В начале 1304 г. айдынцами был захвачен важный опорный пункт Смирна (Измир) [4, с. 26]. Получив выход к морю, в начале 14 в. беи Ментеше и Айдына начали покровительствовать развитию пиратства в Эгейском море, приносящим туркам немалые доходы [11, с. 363].

Натиск турок несколько ослабел в начале 1304 г., когда стали распространяться слухи о византийско-монгольских переговорах. Али-паша, брат Сарухан-бея, долгое время опустошавший долину Герма (Гедиз), предложил жителям Сард передать

ему акрополь, обещав за это прекратить грабежи и насилия. Соглашение было достигнуто, и бей получил надёжное убежище. Вскоре Али-паша стал планировать захват остальной части города, но византийцы узнали о его планах и вырезали сельджуков [12, с. 81–82].

В целом, этот случай был одним из немногих, а византийское население поспешно покидало ещё не захваченные турками города и перебиралось через Босфор и Геллеспонт. Византия была не в состоянии справиться с сельджуками своими силами, и вскоре император был вынужден прибегнуть к помощи наёмников [13, с. 301]. Андроник II взял на службу каталонцев Рожера де Флора, немца по происхождению, оставившего службу у короля Сицилии Фридриха II [14, с. 46]. Во многом выбор пал на каталонцев потому, как они были независимы по отношению к Франции, папству и Анжуйскому дому. Армия Рожера де Флора насчитывала 1500 рыцарей и кавалеристов, 4000 альмугаваров (латников) и 1000 лёгких пехотинцев [5, с. 169–170]. Кроме того, вместе с войсками прибыли и семьи каталонских воинов, поэтому общее количество прибывших составляло около 16 тыс. человек [15, с. 23]. Рожер де Флор получил титул великого дуки (главнокомандующий флотом), став, тем самым, пятым по значению человеком в Византии. Также вскоре состоялась его свадьба с шестнадцатилетней племянницей императора Марией [5, с. 170].

Весной 1304 г. из Артаки (Эрдек) на юг двинулись отряды Рожера де Флора. Каталонцев сопровождали аланы и небольшой греческий отряд [2, с. 135]. В мае 1304 г. отряды де Флора совместно с византийскими (греки и аланы) войсками сняли осаду караманов с Филадельфии (Алашехир) [4, с. 27]. Двадцатитысячное войско Алишира Караманоглу было практически полностью уничтожено (спастись удалось не более тысячи воинам), а сам бей был ранен в битве, в то время как де Флор потерял всего лишь 180 воинов [15, с. 33]. После каталонцы нанесли турецким войскам поражения при Герме (Гедизе) и Авлаке (из 20 тыс. сельджуков спаслось только 1500), после чего у Тира ими были разбиты войска бея Ментеше [16, с. 370]. Далее, вопреки данному обещанию, Де Флор вместо дальнейшего продвижения на Траллы (Андроникополь, Айдын) повернул на запад в направлении Нимфея (Кемальпаша), Магнися, Эфе-

са (Айасулук, Алтолуого, Сельчук), Аний (Аней) разбив 18-тысячные войска беев Сарухана и Айдына [17, с. 673]. Войска Сарухан-бея были вынуждены отойти к «Железным воротам» (Киликийские ворота) Тавра, где 15 августа 1304 г. состоялось генеральное сражение, победителем из которого вышли каталонцы [16, с. 372–373]. Осенью 1304 г., разгромив армию бея Караси при Герме, отряды де Флора вышли к Куле [18, с. 25]. Вскоре им были разбиты османские войска в битве при Левке [19, с. 32]. Каталонцы начали грабить местное население, затем двинулись на острова Хиос, Митилену, Лимнос, разграбив венецианский о. Кеос (Кея) [20, с. 45].

Богатейшая долина рек Меандр (Большой Мендерес), Каистр (Малый Мендерес) и Герм (Гедиз) была вновь возвращена Византии, после чего дальнейшее пребывание каталонцев представлялось византийскому императору опасным [5, с. 173]. Кроме того, обосновавшись в Кизике летом 1304 г., каталонцы начали грабить византийское население [21, с. 418], а уже осенью 1304 г. в Золотой Рог прибыла новая армия рыцарей и альмугаваров Беренгария д'Эстенца [22, с. 674]. Рожер де Флор потребовал для него титула великого дуки и жалование для дружины, а также недоплаченные его войскам 300 тыс. золотых монет, при этом сам он получил титул кесаря. В начале 1305 г. на помощь де Флору прибыл незаконный сын сицилийского короля Фридриха II Альфонс Арагонский [23, с. 444].

Войска каталонцев были отозваны на полуостров Галлиполи (Фракия) под предлогом отражения возможного нападения болгар [24, с. 303]. По прибытию туда каталонцы получили письмо от соправителя императора Михаила IX письмо, в котором говорилось, что их помощь уже не требуется [25, с. 476]. Узнав, что де Флор занял каталонскими гарнизонами Троаду и Мизию и укрепляет Галлиполи, император решил избавиться от предводителя каталонцев [22, с. 675]. В конце марта состоялся официальный визит Рожера де Флора к императору Михаилу IX. Во время прощального пиршества в зал ворвался вооружённый отряд аланов, уничтоживший безоружных каталонцев и их лидера [25, с. 477]. В апреле 1305 г. византийско-аланский гарнизон в Магнисии выступил против каталонцев, после чего ими была захвачена казна Рожера де Флора и отбиты попытки каталонцев овладеть городом [26, с. 24]. Тем не менее, пла-

ну Михаила IX не суждено было осуществиться: после смерти де Флора каталонцы переправились через Геллеспонт (Гелиболу) и направились в Грецию [31, с. 47]. Вскоре войску Михаила IX было нанесено поражение у крепости Апр, после чего каталонцы приступили к грабежам во Фракии, продолжавшимся два года [5, с. 177]. Военные операции Византийской империи ограничивались лишь защитой важнейших городов провинции. В 1307 г. каталонцы перешли через Родопские горы и осенью 1307 г., остановившись в Кассандрии, продолжили совершать грабительские рейды [27, с. 597]. В конце концов, при помощи недавних противников айдынцев 29 апреля 1311 г. они захватили Афины и создали Афинское герцогство [28, с. 14].

Вскоре после ухода каталонцев из Малой Азии западноазиатские бейлики быстро восстановили утраченные позиции и вновь вышли к побережью Эгейского моря [29, с. 146]. Уже в октябре 1304 г. под натиском Саса-бея, зятя Кармана Ментешеоглу, пали Приена и Каистр. Затем, вместе с Мехмедом Айдыноглу (субаши гермянского бея) 24 октября был захвачен Эфес (Алтоулого, Айасулук, Сельчук) [18, с. 30]. Вскоре войска Мехмеда Айдыноглу захватили крепость Келес [30, с. 47–48]. Почти все города Эгейского побережья Малой Азии, за исключением Смирны (Измир), Старой и Новой Фокеи (Фоча и Энифоча), которыми владел генуэзский клан Дзаккария, перешли под контроль турецких эмиров [31, с. 373]. Незахваченными оставались лишь причерноморское греческое Трапезундское государство и незначительная территория, непосредственно примыкавшая к азиатской части Константинополя [32, с. 382]. Более того, начиная с 1305 г., используя военный флот, бейлики Караси и Айдын стали совершать набеги на византийские земли во Фракии и Македонии. Бей Ментеше Масуд и его сын Орхан вели упорную борьбу с рыцарями ордена св. Иоанна, захватившие небольшую территорию на о. Родос в 1306 г. Эти набеги не носили завоевательного характера: турки грабили прибрежные территории, возвращаясь с трофеями в Малую Азию [33, с. 283].

Каталонская компания Востока сыграла значимую роль в византийско-сельджукских отношениях в начале XIV в. Призванные вернуть Византийской империи утраченные ей земли Мизии, Троады, Эолии, Лидии, Ионии и Карии, отряды Роже-

ра де Флора довольно быстро справились со своей задачей. Одними из причин столь стремительного военного успеха стали огромный опыт и дисциплина в рядах каталонских войск. На протяжении весны – лета 1304 г. турки были изгнаны из захваченных ими ранее территорий, однако успех де Флору развить не удалось в связи с ухудшением отношений с византийским императором. Военные действия каталонцев сопровождалось постоянными грабежами местного населения, а вновь и вновь прибывавшие войска во главе с Беренгарией д'Эстенца, незаконным сыном сицилийского короля Фридриха II Альфонсо Арагонским, требования де Флора предоставить им высокие титулы, а также выплаты недоплаченных каталонским отрядам денег настораживали византийского императора. Кроме того, каталонцы вели несогласованные с императором военные действия, грабя византийское население. Узнав, о занятии де Флором Трояды и Мизии, укреплении Галлиполи, император решил избавиться от предводителя каталонцев. Однако, несмотря на гибель своего предводителя, захвата его казны, каталонцы продолжили сопротивление византийцам. Вскоре после смерти де Флора каталонцы переправились через Геллеспонт (Гелиболу) и направились в Грецию, перешли через Родопские горы и с осени 1307 г. продолжили совершать грабительские рейды на территорию Византии, при этом имея в союзниках недавних противников – айдынцев. Всё это привело к образованию каталонского Афинского герцогства в 1311 г. и доброжелательным отношениям с западномалоазийскими беями на протяжении первой трети XIV в.

Таким образом, призванная вернуть византийские земли, захваченные турецкими беями в конце XIII – начале XIV в., каталонская компания Востока сперва выполнила поставленную цель, однако впоследствии, из-за разногласий с византийским императором, стала силой, которая помогла западномалоазийским беям вновь захватить западные территории Малой Азии.

Список источников и литературы

1. The Cambridge History of Turkey: in 4 vol. Vol. 1: Byzantium to Turkey 1071 – 1453 / ed. by K. Fleet. – Cambridge: Cambridge University Press, 2006. – 522 p.
2. Laiou, A.E. Constantinople and the Latins: the foreign policy of Andronicus II Paleologus 1282 – 1328 / A.E. Laiou. – Cambridge: Harvard University Press, 1972. – 390 p.

3. Zachariadou, E.A. Trade and crusade: Venetian Crete and the Emirates of Menteshe and Aydin 1300 – 1415 / E.A. Zachariadou. – Venice: Hellenic Inst. of Byzantine and Post-Byzantine Studies, 1983. – 270 p.
4. Nicol, D.M. The end of the Byzantine Empire / D.M. Nicol. – London: E. Arnold, 1979. – 108 p.
5. Григора, Н. История ромеев: в 3-х т. Т. 1: Книги I – XI / Н. Григора; пер. с греч. Р.В. Яшунского. – СПб.: Своё издательство, 2013. – 438 с.
6. Жуков, К.А. Присоединение бейлика Кареси к Османскому государству (по данным османских хроник, эпиграфики и нумизматики) / К.А. Жуков // Письменные памятники Востока. – М.: Наука, Восточная литература, 2005. – № 1. – С. 127-130.
7. Schlumberger, G. L. Expédition des “Almugavares” ou routiers catalans en Orient: de l’an 1302 a l’an 1311 / G. L. Schlumberger. – Paris: Plon, 1902. – 396 p.
8. Tinnefeld, F. Pachymeres Und Philes Als Zeugen Für Ein Frühes Unternehmen Gegen Die Osmanen / F. Tinnefeld // Byzantinische Zeitschrift. – München: H.-G. Beck, 1971. – Vol. 64. – S. 46-54.
9. Die Byzantinischen Kleinehroniken: in 3 bd. Bd. 2: Historischer Kommentar / hrsg. von P. Schreiner. – Wien: Verlag der Österr. Akad. d. Wiss., 1977. – 420 s.
10. Korobeinikov D.A. How ‘Byzantine’ were the early Ottomans? Bithynia in ca. 1290 – 1450 / D.A. Korobeinikov // Османский мир и османистика. Сборник статей к столетию со дня рождения А.С. Тверитиновой (1910 – 1973). – М.: ИВ РАН, 2010. – С. 215-239.
11. Byzanz / hrsg. von F. G. Maier. – Frankfurt am Main: Fischer, 1973. – 443 s.
12. Foss, C. Byzantine and Turkish Sardis / C. Foss. – Cambridge: Harvard Univ., 1976. – 216 p.
13. Васильев, А.А. История Византийской империи: в 2 т. Т. 2: От начала Крестовых походов до падения Константинополя / А.А. Васильев; пер. с англ. А.Г. Грушевого. – М.: Алетейя, 1998. – 583 с.
14. Кинросс, Л. Расцвет и упадок Османской империи / Л. Кинросс; пер. с англ. М. Пальникова. – М.: Крон-Песс, 1999. – 696 с.
15. Luttrell, A.T. Venice and the Knights Hospitallers of Rhodes in the Fourteenth Century / A.T. Luttrell // Papers of the British School at Rome. – Rome: British School at Rome, 1958. – Vol 26. – P. 195-212.
16. Muntaner, R. Chronik des Edlen En Ramon Muntaner / R. Muntaner; hrsg. von K. Lanz. – Stuttgart: Literar. Verein, 1844. – 550 p.
17. Успенский, Ф.И. История Крестовых походов [Электронный ресурс] / Ф.И. Успенский. – СПб.: Типография акц. общ. Брокгаузъ-Ефронъ, 1901. – 177 с. – Режим доступа: http://www.odinblago.ru/krestovie_pohodi/. – Дата доступа: 03.07.2018.
18. Hernandez, F. The Turks with the Grand Catalan Company, 1305 – 1312 / F. Hernandez // Boğaziçi Üniversitesi Journal. – Istanbul: Boğaziçi Üniversitesi, 1974. – № 2. – P. 25-45.

19. Runciman, S. The fall of Constantinople 1453 / S. Runciman. – Cambridge: Cambridge University Press, 1965. – 255 p.
20. Miller, W. M. The Zaccaria of Phoea and Chios, 1275 – 1329 / W.M. Miller // The Journal of Hellenic Studies / ed. by G.F. Hill. – London: Macmillan and Co., 1911. – P. 42-55.
21. Lettre à l'empereur à propos de gens effrontés (Latins) et sanguinaires (Almugavares), pleins de méchanceté // Les registes des actes du patriarchat de Constantinople: en 7 vol. Vol. 4: Les registes de 1208 à 1309 // ed. par V. Laurent. – Paris: Socii Assumptionistae Chalcedonenses, 1971. – P. 418-419.
22. Успенский, Ф.И. История Крестовых походов [Электронный ресурс] / Ф.И. Успенский. – СПб.: Типография акц. общ. Брокгаузь-Ефронъ, 1901. – 177 с. – Режим доступа: http://www.odinblago.ru/krestovie_pohodi/. – Дата доступа: 03.07.2018.
23. Герцберг, Г. Ф. История Византии [Электронный ресурс] / Г.Ф. Герцберг; пер. с нем., прим. и прил. П. В. Безобразова. – М.: Типо-литография В. Рихтер. – 1897. – 674 с. – Режим доступа: <http://relig-library.pstu.ru/modules.php?name=1138>. – Дата доступа: 05.07.2018.
24. Васильев, А.А. История Византийской империи: в 2 т. Т. 2: От начала Крестовых походов до падения Константинополя / А.А. Васильев; пер. с англ. А.Г. Грушевого. – М.: Алетейя, 1998. – 583 с.
25. Норвич, Д. История Византии / Д. Норвич; пер. с англ. Н.М. Заболоцкого. – М.: АСТ Москва, 2010. – 542 с.
26. Жуков, К.А. Эгейские эмираты в XIV – XV вв. / К.А. Жуков. – М.: Наука, 1988. – 191 с.
27. Острогорский, Г.А. История Византийского государства / Г.А. Острогорский; пер. с нем. М.В. Грацианский; под ред. П.В. Кузенкова. – М.: Сибирская Благовонница, 2011. – 895 с.
28. Finlay, G. A History of Greece under foreign domination / G. Finlay. – Oxford: Clarendon Press, 1877. – 439 p.
29. Жуков, К.А. Эгейские эмираты. Основные этапы исторического развития (вторая половине XIII – первая половина XV вв.) / К.А. Жуков // Письменные памятники и проблемы истории культуры народов Востока. XVII годичная научная сессия ЛО ИВ АН СССР (доклады и сообщения): в 2-х ч. Ч. 1 / под. ред. Ю.А. Петросяна. – М.: Наука, Главная редакция восточной литературы, 1983. – С. 145-153.
30. Enverî. Le destân d'Umûr Pacha = (Düstûrnâme-i Enverî) / Enverî; ed. par I. Melikoff-Sayar. – Paris: Presses Univ. de France, 1954. – 155 p.
31. Byzance et la mer: la marine de guerre, la politique et les institutions maritimes de Byzance aux 7. - 15. siècles / ed. par H. Ahrweiler. – Paris: Pr. Univ. de France, 1966. – 501 p.
32. Запорожец, В.М. Роль тюрко-сельджуков в исторических процессах на Ближнем и Среднем Востоке в XI – начале XIV века [Электронный ресурс]: дис. ... докт. ист. наук: 07.00.03 / В.М. Запорожец; МГУ им. М.В. Ломоносова. – Москва, 2017. – 504 с. – Режим доступа: <http://>

www.orientalstudies.ru/rus/index.php?option=com_publications&Itemid=75&pub=3298. – Дата доступа: 17.10.2018.

33. Запорожец, В.М. Сельджуки / В.М. Запорожец. – М.: Воениздат, 2011. – 295 с.

The author considers the activity of the Catalan company of the East on the territory of the Byzantine empire in the article. The author concludes, that the Catalan company played a significant role in the Byzantine-Seljuk relations in the beginning of the 14th century. The troops of R. de Flor successfully fulfilled their task of displacement the Seljuks from the Western coast of Asia Minor. However, disagreements that had arisen between the Catalans and the Byzantine nullified all their efforts to return the Byzantine provinces to the empire. Soon friendly relations between the Catalans and the Seljuks was established.

Научный руководитель – А. М. Кротов, кандидат исторических наук, доцент, доцент кафедры всеобщей истории Гомельского государственного университета им. Ф. Скорины.

А. А. Кондратенко*Учреждение образования**«Белорусский государственный университет»***«Книга о разнообразии мира»
Марко Поло о Китае XIII в.**

Статья содержит информацию о жизни путешественника Марко Поло в Китае, освещение такого вопроса, как место европейца при дворе хана Хубилая и рассмотрение сведений о Китае в «Книге о разнообразии мира» Марко Поло. Актуальным является решение вопроса о том, был ли Марко Поло в Китае.

Жизнь выдающегося путешественника Марко Поло полна загадок, вызывая интерес к своей личности во все времена. Популярность Марко, несомненно, связана с выпавшими на его долю приключениями: «С тех пор, как Господь Бог собственными руками сотворил Адама, нашего праотца, и Еву, и донныне не было такого христианина, сарацина, язычника, татарина или индийца, или иного какого человека из других народов, кто видел бы разузнавал бы и знал столько о различных частях мира о великих диковинах так же точно, как господин Марко Поло; никто другой не путешествовал столько и ни у кого другого не было столько возможностей видеть и знать» [1, с. 69].

Своего отца Марко впервые увидел в 1269 г. в возрасте пятнадцати лет, когда отец Никколо и Маттео – дядя Марко, вернулись на свою родину в Венецию из Китая, уже к тому времени побывав при дворе великого хана Хубилая. По просьбе хана Никколо и Маттео должны были привезти из Иерусалима елеса от Святого Гроба Господня и сотню христиан, но в связи с тем, что в это время умер папа Климент IV, они, так и не дождавшись избрания нового главы Римской католической церкви, вынуждены были самостоятельно отправиться в Иерусалим, заручившись лишь поддержкой папского легата. Так для Марко Поло началась новая жизнь, поскольку решено было взять с собой оставшегося без матери к тому времени мальчика. Семейство Поло отправилось в обратный путь в 1271 г. К счастью путешественников, именно этот папский легат в скором времени и был выбран новым папой под именем Григорий X. Понтификом была обдумана миссия в Китай с це-

лью его христианизации, для чего вместе с семейством Марко Поло было отправлено два монаха «действительно самых ученых и достойных во всей провинции» [2, с. 52].

Весь путь, который прошел Марко Поло, описан в его книге, названной «Книгой о разнообразии мира». Из нее можно узнать о тех событиях, которые подстерегали на пути семейство Поло и то, что представляли собой города, народы и уклад жизни людей, встречающихся на пути странникам.

В 1275 г. семейство прибывает в первый китайский город Шачжа, который в книге Марко Поло назван Сасион. В этом же году они добираются до летней резиденции великого хана в Шаньду. В своей книге Марко Поло так описывает встречу с Хубилаем: «Увидел великий хан Марко – а тот тогда был молодцом – и спросил: «Это кто?» «Государь, – отвечал Николай, – это мой сын, а твой слуга». «Добро пожаловать», – сказал великий хан» [3, с. 18].

Далее Марко Поло подробно описывает летнюю резиденцию хана в Шаньду, указывая на то, что хан живет здесь только три месяца: июнь, июль и август.

В целом же следует отметить, что Марко Поло дает подробное описание жизни средневекового Китая. Из его книги можно узнать о том, что хан любит охоту, держит зверей и птиц. Кроме всего прочего, Марко Поло дает и биографическую справку о хане, рассказывая про его предков и так же про борьбу, которую вел хан со своими родственниками. Кроме описания внешности хана Хубилая немалое внимание уделено и организации досуга правителя: всевозможным пирам, устраиваемым во дворце. Рассказано и о введении квадратной письменности в империи: «Эта письменность была изобретена по специальному заказу Хубилая тибетским монахом Пагбаламой. Она была проще китайской, и ей могли легко научиться иноземцы» [4, с. 9].

О способе управления империей сказано, что помимо хана есть еще и двенадцать министров. Однако здесь следует заметить, что в империи неоднократно вспыхивали восстания против монгольского правителя. И даже Марко Поло – человек, глубоко уважающий хана, упоминает об этих эпизодах. Сюда можно отнести эпизод раскрытия преступления против хана и народа в городе Камбалу. Марко Поло повествует

о том, что один из министров Хубилая Ахмед, муж мудрый и способный, был в большом почете у императора, который доверял ему многое. Хан доверял Ахмеду, а тот злоупотреблял полномочиями (распоряжался управлением и назначениями, наказывал преступников): «...Всякий раз, когда он желал погубить, по делам или несправедливо, ненавистного ему, шел он к великому хану и говорил ему: «Такой-то заслуживает казни, оскорбил он ваше величество так-то». Великий хан говорил ему: «Делай как знаешь», – а он тотчас же казнил его» [3, с. 150].

«Нужно знать, что все катаяцы не любят управления великого хана, потому что поставил он над ними татар и всего чаще сарацин; а этого китаяцы не выносили, так как обходились с ними как с рабами. Великий хан овладел Катаем не по праву, а силой и не доверял китаяцам, а отдал страну в управление татарам, сарацинам и христианам, людям из его рода, верным и не туземцам» [3, с. 153].

Интересно Марко Поло рассказывает о том, что Хубилай ввел в своей стране бумажные деньги. В книге превозносится умение монетного двора Хубилай-хана в Камбулаке: «Он устроен таким образом, что великий властитель овладел искусством алхимии в совершенстве» [3, с. 175]. Затем дается описание создания бумажных денег: «Марко пытается убедить недоверчивую европейскую аудиторию, да и самого себя в достоинстве и действенности бумажных денег Хубилай-хана» [2, с. 155].

Что же к вопросу о роли Марко Поло при дворе, можно заметить, что в своей книге он без лишней скромности указывает на то, что «Марко, сын Николая, как-то очень скоро присмотрелся к татарским обычаям и научился их языку и письменам. Скажу вам по истинной правде, научился он их языку, и четырем азбукам, и письму в очень короткое время, вскоре по приходе ко двору великого хана. Был он умен и сметлив. За все хорошее в нем да за способность великий хан был к нему милостив» [3, с. 18 – 19].

Конечно же, при таком раскладе место при дворе нашлось и самому Марко: «Как увидел великий хан, что Марко Поло – человек умный, послал он его гонцом в такую страну, куда шесть месяцев ходу; а молодчик дело сделал хорошо и толко-

во. Видел он и слышал много раз, как к великому хану возвращались гонцы, которых он посылал в разные части света; о деле, зачем ходили, доложить, а новостей о тех странах, куда ходили, не умели сказывать великому хану; а великий хан называл их за то глупцами и незнайками и говаривал, что хотелось бы услышать не только об одном том, зачем гонца посылали, но и вестей, и о нравах, и об обычаях иноземных. Марко знал все это, а когда отправился в посольство, примечал все обычаи и диковины и сумел поэтому пересказать великому хану обо всем» [3, с. 19]. Таким образом, молодой посол не жалел сил и времени для того, чтобы угодить хану.

Без лишней скромности Марко Поло говорит, что после первого посольства хан и все, кто слушал европейца, стали говорить, что непременно быть Марко Поло мудрецом и человеком важным. После этого же посольства «стали его звать молодым господином Марко Поло, потому что поистине был он умен и сметлив» [3, с. 20]. Безусловно, Марко Поло проявил талант красноречия, чем и вызвал уважения хана, но далее в книге говорится о том, что «полюбил он (хан) его, оказывал ему почет, к себе приблизил, и начали тому завидовать другие князья» [3, с. 21]. Но все-таки Марко Поло, наверняка, превеличивает свою роль в жизни хана, так как наравне с ним при дворе хана служили и другие иноземцы, которым хан, по всей видимости, уделял не меньше внимания, чем венецианцу.

Кроме всего прочего, описания Марко Поло наполнены сведениями о богатстве ханского двора и изобилии увлечений правителя. Перед нами создан образ мудрейшего правителя, которым восхищается венецианец Марко: «Если Марко и случалось разочаровываться в деятельности и суждениях Хубилай-хана, он умолчал об этом, однако сознавал, что, пока он находился в Китае, он не более чем один из многочисленных придворных великодушного, но капризного правителя. При этом не знал, надолго ли ему придется задержаться. Его отец и дядя собирались тем же неспешным порядком доставить Хубилай-хану папское послание и вернуться с молодым Марко в Венецию, запасшись шелками, драгоценными камнями и прочими ценными товарами. Однако все трое запутались в интригах монгольского двора» [2, с. 200].

Таким образом, постепенно перед семейством Марко Поло

встал вопрос о возвращении на родину. Однако такая возможность представилась лишь по возвращении из посольства Марко в Индию: «Но, несмотря на то, что Марко и старшие Поло вели привольную и сытую жизнь при дворе хана и уже составили себе значительное состояние, они понимали, что положение их – чуждых как местному населению, так и монгольским завоевателям – очень непрочно. Смерть Хубилая должна была принести серьезные перемены, и положение Марко Поло могло резко измениться к худшему» [4, с. 10]. По сути, за время пребывания при дворе семейство Поло стало не только почетными гостями, но и пленниками. Венецианцы несколько раз просили хана отпустить их на родину, но тот отказывал. И лишь стечение обстоятельств смогли вернуть семейство на родину.

В биографии Марко, изложенной Хартом, есть следующие строчки, которые как нельзя лучше создают образ венецианца: «Что же за человек был мессер Марко Поло, проживший столь богатую приключениями жизнь?» И здесь же, Харт приводит крылатую фразу другого исследователя – Орландини: «Образ этого человека остается весьма загадочным» [5, с. 272].

Таким образом, следует отметить, что Марко Поло, проведя значительную часть своей жизни в Китае смог зарекомендовать себя как грамотного человека, способного выполнять поручения Хубилая, но в то же время, слишком превозносившего свое значение в истории этой империи. То, что Марко Поло точно был в Китае, подтверждают источники, к примеру, китайские летописи, которые повествуют о похожих событиях, описанных и в книге венецианца. Однако же следует учитывать и тот факт, что книга была записана пизанцем Рустичано со слов Марко Поло, вследствие чего допустимо думать, что пизанец также мог преувеличивать достижения Марко и не понять его рассказов, т. е. исказить материал. Надо думать, что истинная роль венецианца Марко Поло при дворе Хубилая не сможет быть точно установлена, хотя она, несомненно, была меньше, чем это описывал сам Марко.

Список источников и литературы

1. Дреж, Ж.-П. Марко Поло и Шелковый путь. – М.: ООО «Издательство Астрель»: «Издательство АСТ», 2006. – 192 с.

2. Бергрин, Л. М. Марко Поло. От Венеции до Ксанду. – М.: АСТ: «Астрель», 2011. – 476 с.
3. Поло, М. Книга о разнообразии мира. – М.: Эксмо, 2005. – 479 с.
4. Поло, М. Путешествие. – Л.: Гослитиздат, 1940. – 316 с.
5. Харт, Г. Венецианец Марко Поло. – М.: Изд. иностр. литр., 1956. – 318 с.

This article includes the information about the life of traveler Marco Polo in China, covering such as question the place of European at the court of Khan Khubilai and considering information about China in Marco Polo's book on the diversity of the world. It is relevant to decide whether Marco Polo was in China.

Научный руководитель – С. Б. Жарко, кандидат исторических наук, доцент, доцент кафедры истории России Белорусского государственного университета.

В. В. Задёра
*ФГБОУ ВО «Саратовская государственная
юридическая академия»*

**Тактические особенности Камышинской
операции в период Гражданской войны в России**

Камышинская военная операция является совсем малоизученным событием Гражданской войны 1917–1922 гг. в России. Однако именно её события и результат повлияли как на расстановку сил на юге страны, так и на дальнейший характер их сражений. Эта операция показала все ошибки планирования и ведения войны, став одним из важнейших эпизодов братоубийственной войны.

Камышинская операция 10-ой армии под руководством генерал-лейтенанта Л. Л. Ключева составляет один из ярких эпизодов гражданской войны, когда после успешного наступления в первой половине 1919 года, Красная армия Южного фронта была вынуждена начать отступление перед объединёнными силами белых формирований А. И. Деникина. Камышинская операция характерна в том отношении, что стрелковые дивизии армии, изнурённые физически и морально, не были уже в состоянии оказывать продолжительное и стойкое сопротивление. И главным образом на конный корпус товарища Будёного выпал жребий не допустить противника окончательно прорваться в тыл левого фланга Южного фронта и очистить себе путь на среднее течение реки Волги [2, с. 78].

Упорные бои заставили красных оставить Царицын и совершить отход в северном направлении на Камышин. Захватив Царицынский район, Кавказская армия генерала П. Н. Врангеля стремилась развить свой успех дальнейшим движением на Камышин-Саратов. Эту цель Врангеля можно легко объяснить ведь, захватив это направление, армия Врангеля фактически входила в связь с армией адмирала Колчака и продолжала дальнейшее наступление [1, с. 130]. Отход же 10-ой армии в Камышинский район, с целью войти в боевую связь с 9-ой армией и восточным фронтом – означал сохранение живой и технической силы армии. Сам же отход пришлось совершать в тяжелейших условиях, при отсутствии связи с соседними армиями и при наличии у белых крупных кавалерийских масс. Состояние 10-ой армии было плачевное, впол-

не боеспособной частью являлся только 1-й Конный корпус товарища Будённого. Комсостав дивизии из-за своей неопытности был плохо подготовлен к роли «ведущего» и своими силами просто не могли устранить эти проблемы. 32 дивизия насчитывала 934 штыка, 24 пулемёта, 8 орудий, 190 сабель – в кавалерийских дивизиях. Ко времени подхода, Камышину было присвоено звание укрепленного района, сформирован совет обороны и назначен комендант укрепрайона [3, с. 162]. Отсутствие рабочих рук, инженерных средств, а особенно подвод при краткости времени всех работ – всего 15 дней – не дали возможность выполнить тех работ, которые намечались планом для укрепленного района. Сразу же армейское командование 10-ой армии красных разошлось во взглядах с Южным фронтом как необходимо использовать Камышинский укреп. район. Командование считало, если 10-ая армия продолжит отступать от Камышина к северу, то укрепрайон совместно с Волжской флотилии сможет прикрыть левый фланг и дать резервной армии возможность в манёвренности и боевых действий на другом участке. Командование Южного фронта поставить перед комендантом укреп района чёткую цель не могло.

Подробно разбирая состав 5-ой Камышинской дивизии, то можно понять, что караульные роты несли караульную службу, запасной батальон же должен бороться с дезертирством в районе Камышина. Сюда же добавим отсутствие и нехватку вооружения, обмундирования, снаряжения и боеприпасов. Но не хватало самого главного – необходимого и обученного состава. Позже в состав укрепрайона было выделено из центральной армии 5 лёгких батарей, больше средств и ресурсов не было. 11 июля коменданту Камышинского укрепрайона было телеграфировано через штаб 10-ой армии: «Камышин должен продержаться собственными силами минимум 10 дней. Не засадите много войск в Камышине».

На рассвете 12-го июля части белой армии атаковали красных. Группа генерала Покровского, 1-й и 2-й кубанские корпуса, стремительно атаковав противника с юга, сбила его на всем фронте его укрепленной позиции и погнала на север. Преследуя красных, части группы уже к 12 часам вышли на линию

Караваинка – Романовка – 6 верст северо-западнее Ежовки. Захватив при этом более 1000 пленных, орудия и пулеметы.

4-й конный корпус, совместно с 10-й донской конной бригадой, имевшей задачу, действуя долиной реки Иловли в обход Камышинской группы противника с севера, нанести главный удар своим правым флангом, в 3 часа атаковал красных, занимавших позицию на высотах левого берега ручья Березовый. Сбил их и стал преследовать по линии Саломатино – Таловка, которые и занял, захватив при этом более 2000 пленных, орудия и пулеметы. 13-14-го июля бой под Камышином продолжался с тем же успехом. Части группы генерала Покровского, тесня упорно сопротивлявшегося и старавшегося задержаться на каждом рубеже врага, отбросили его за реку Сестренку. 2-я терская дивизия овладела железнодорожным мостом через реку Иловлю, заняла деревни Грязнуха и Ельховка, откуда продолжала преследование красных на Ельшанку. Бой отличался крайним ожесточением, красные дрались отчаянно, не сдаваясь в плен. Пленных было захвачено всего лишь около 500 человек.

В то же время 4-й конный корпус, двигаясь из района Саломатино – Костарево, гнал перед собой противника долиною реки Иловли.

14-го июля части корпуса заняли район Барановское – Кокушкин и продолжали движение на деревню Дубовку, стремясь перехватить все пути отхода к северу от Камышина. 10-я донская конная бригада к тому же времени заняла деревню Моисееве. 15-го июля под сокрушительными ударами генерала Покровского пал и сам Камышин.

Противник, окруженный со всех сторон и прижатый к Волге, искал спасения в бегстве. Многие его части были почти полностью уничтожены. В 3-дневную операцию под Камышином было взято около 13 000 пленных, 43 орудия и много пулеметов. В Камышине было захвачено 12 паровозов, более 1000 вагонов, большое количество снарядов и патронов, 3 вагона шанцевого имущества и другие большие запасы. Части Красной армии стали в панике и в беспорядке отходить. Против судо-волжской флотилии белогвардейцы ответили огнём из тяжёлых батарей и заставили части РККА отойти на линию реки Камышинки. В связи с осадным положени-

ем в районе Камышинского укрепрайона начдив 37 дивизии совместно с комендантом укрепрайона отдал приказ об отходе из Камышина [4, с. 186]. Камышин оставлен красными частями 28 июля в 8-00. Отступление происходило по береговой дороге, изобиловавшей крутыми спусками и подъёмами. Так же была возможность отступления по большой дороге через с. Дворянское, на соединение с конным корпусом тов. Будённого. Заметив отход частей РККА из Камышина, белогвардейцы незамедлительно начали преследование и конной атакой смяли пехоту Камышинской 5-ой крепостной бригады, захватили её в плен, а также всю её артиллерию и часть обозов. Продолжая преследование и обходя колонну РККА с флангов и тыла, белые разбили пехотные части 37 дивизии и окончательно взяли её в плен, в трофеи им досталась большая часть артиллерии и обозов.

В чём же кроется главная причина неудач РККА и победы белой гвардии в Камышинской операции? В слабости фортификационных построек Камышинского укрепрайона? Или всё-таки в недостаточном снабжении армии вооружением, боеприпасами? Или в чём-нибудь другом? Ответ прост, несвоевременная подача в армию вооружения, отсутствие возможности организовать части Камышинского укрепленного района. Но главную же причину неудач Красной Армии в Камышинском районе надо искать в полном отсутствии у дивизий стремления к взаимной поддержке, выручке, в неумении согласовать свои действия с действиями соседних частей. Управление во время боёв были самыми слабыми сторонами штабов и начдивов. Ещё одна причина, это недостаточная устойчивость пехоты против кавалерийских масс оппонента. Слабая боевая подготовка, спешная мобилизация и укороченные сроки подготовки сделали своё дело. Стоит отметить, что Белые войска грамотно пользовались растянутым положением РККА и развивали свои удары на стыке частей. Бросая в атаку с фланга, окружали пехотные части Красной армии и забирали их в плен.

Останавливаясь на роли Камышинского укрепленного района в использовании Красной армии необходимо отметить, что он не смог сыграть той роли в операциях, которую на него возлагали, с одной стороны, по причинам трудности создания

укрепрайона в очень короткий срок, всего две-три недели. Ко всему этому добавлялось и отсутствия в армии необходимых средств и сил, а главное в силу того, что на укрепрайон возлагали задачи почти что крепости, требуя продержаться своими силами, вне армейских позиций, не менее 10 дней [5, с. 123].

Таким образом, в завершение хочется сказать, что тактические особенности Камышинского сражения в Гражданской войне очень интересны и уникальны как на уровне локальных сражений, так и на глобальном уровне. И без сомнения войдут в учебники тактических битв для совершенствования современных стратегических операций.

Список источников и литературы

1. Борьба за Царицын (1918–1919 гг.): Л.Л. Ключев. – Москва: Госиздат. Отд. воен. лит. – 156 с.
2. Камышинская операция Десятой Красной армии июль 1919: пособие / Л.Л. Ключев – Москва: Госиздат. Отд. воен. лит., 45–98 с.
3. Первая конная армия: Л.Л. Ключев. – Москва: Госиздат. Отд. воен. лит., 156 – 167 с.
4. Записки: П.Н. Врангель. – Москва: Библиофоника, 65 – 345 с.
5. Знакомьтесь: Камышин! : Л. Смелов. – Волгоград: 120 – 126 с.

This article describes the features of the Kamyshinsky operation during the civil war. It was one of the key turns in events in the South of Russia. The collapse of one army, the victory of another, then the change of hands in the Kamyshinsky district significantly determined the nature of the battles of 1918-1919.

Научный руководитель – З. З. Книжова, кандидат политических наук, доцент, доцент кафедры истории, политологии и социологии Саратовской государственной юридической академии.

Д. А. Ганопольский
*Учреждение образования «Белорусский
государственный университет»*

**Стратегические бомбардировки Германии
ВВС США в 1943–1944 гг.**

Статья посвящена двум важнейшим операциям ВВС США по бомбардировке Германии и немецких объектов в других странах в 1943–1944 гг. Первая – операция «Поинтбланк», массированные бомбардировки немецких городов в июне 1943 – апреле 1944 гг. Вторая – операция «Фрэнтик», челночные рейды с посадкой американских самолётов на советские аэродромы между бомбардировками.

На конференции в Касабланке в январе 1943 г. представители США и Великобритании приняли решение осуществить высадку в Западной Европе в 1944 г. Чтобы избежать больших потерь при вторжении, необходимо было предварительно ослабить военный потенциал врага до такой степени, чтобы он не смог получать поддержку с воздуха и снабжение в должном объёме.

Для этого предполагалось активизировать бомбардировки Германии военно-воздушными силами США и Великобритании. Во-первых, нужно было разрушить немецкий военно-промышленный комплекс – в первую очередь заводы по производству авиации, бронетехники, и их комплектующих. Во-вторых, массированные бомбардировки должны были отвлечь в ПВО Рейха истребители с других направлений. Эта операция получила название «Поинтбланк».

В первом налете по объекту внутри Германии – Вильгельмсхафену 27 января участвовал 91 американский бомбардировщик, причем потери составляли только 3 самолета. 17 апреля совершили налет на Бремен 115 американских бомбардировщиков, из них 16 самолетов было сбито и 46 повреждено. К концу месяца число самолетовылетов достигло 279, и предполагалось довести его до 300.

В конце июля 1943 г. союзники совершили сразу 5 налётов на Гамбург, город был полностью разрушен. Всего за 33 крупных налета на Гамбург был сделан 17 021 самолетовылет; противником было сбито 695 самолетов и 1123 повреждено. Согласно германским данным того времени, миллион жителей

покинули город, 37 тыс. человек получили ранения и около 50 тыс. жителей погибло [2, с. 225].

По словам Альберта Шпеера, «производство вооружений разваливается и воздушные налеты такого размаха на любые шесть других крупных городов вообще положат ему конец. ... На наше счастье, серия налетов такой ожесточенности, как на Гамбург, больше не повторилась. Противник тем самым дал нам возможность извлечь уроки и приспособиться к характеру его действий» [6, с. 227].

Одним из важнейших эпизодов операции «Поинтбланк» стали бомбардировки шарикоподшипникового завода в Швайнфурте, первая из которых состоялась 17 августа 1943 г. одновременно с бомбардировкой завода Мессершмитта в Регенсбурге. Разрушение завода в Швайнфурте стало серьёзным ударом по всей немецкой военной промышленности – выпуск подшипников, необходимых при производстве военной техники, сократился на 38%.

Шпеер отмечал, что в случае продолжения бомбардировок подшипниковых заводов, поступление их продукции могло прекратиться на несколько месяцев. Но повторились налёты лишь с промежутком в несколько месяцев, и за это время немцы успевали восстановить заводы. Командование союзных ВВС считало, что после разрушения заводов их сразу же перенесут на новое место, поэтому повторные бомбардировки не нужны. В действительности же, перенос завода сам по себе на время останавливал производство, и поэтому заводы восстанавливали на том же месте [6, с. 230].

Бомбардировкам подверглись и промышленные предприятия Берлина. За полтора месяца в конце 1943 года на них было сброшено 14 тысяч тонн бомб. С началом 1944 г., основной целью стали авиастроительные заводы и авиабазы во Франции и Нидерландах [1, с. 377].

К концу 1943 в 8-й воздушной армии, базировавшейся в Англии, было около 2000 бомбардировщиков, ещё около 1000 имела 15-я воздушная армия, проводившая вылеты из Италии. В каждом налёте теперь могли участвовать 700–1000 тяжёлых бомбардировщиков в сопровождении такого же количества истребителей.

Количество бомбардировок с каждым месяцев возраста-

ло. За март 1944 г. союзная авиация совершила уже 22 налёта. Но вместе с тем, возрастали и потери бомбардировщиков. Во время повторного рейда на Швайнфурт 14 октября 1943 г., они шли в сопровождении истребителей Р-47, которым хватало топлива только до Ахена, так что над Германией бомбардировщики стали лёгкой мишенью для немецких истребителей. На протяжении всего маршрута они постоянно атаковали и в результате сбили 60 и повредили 138 четырёхмоторных бомбардировщика. Срочно требовался истребитель дальнего сопровождения.

Таким истребителем стал Р-51 «Мустанг», переоснащённый британским двигателем «Мерлин», одним из самых совершенных на тот момент. С ним «Мустанг» значительно прибавил в максимальной скорости на большой высоте и скороподъёмности, в чём теперь превзошёл немецкие истребители, и смог эффективно отбивать их атаки на бомбардировщики. С подвесными топливными баками Р-51 мог сопровождать В-17 до любого пункта назначения. С поступлением в декабре 1943 года «Мустангов» в эскадрильи 8-й воздушной армии потери при налётах на Германию сократились до 3,4% с 9,1 % в октябре [4, с. 631].

Производство «Мустангов» нарастало, их применение становилось более активным, теперь они сами атаковали любые обнаруженные немецкие истребители. Р-51 был высоко оценён как союзниками, так и противниками. Благодаря его высокой эффективности он стал одним из самых массовых истребителей союзников и машиной многих американских асов.

Зима 1943/44 г. оказалась сравнительно спокойным периодом для 8-й воздушной армии, так как совершались налеты лишь на ближние цели. Дальнейшим этапом американского плана ослабления военной экономики Германии явилось создание 15-й воздушной армии, предназначенной для действий из Италии. Командующим обеими армиями был назначен генерал Спаатс [4, с. 635].

Результаты операции «Поинтбланк» были неоднозначны. Быстрое восстановление заводов, а также нерегулярность налётов приводили к тому, что производство немецкой военной техники лишь нарастало. И всё же, её уже стало не хватать на фронте. Германии приходилось тратить огромные ресур-

сы на восстановление заводов и производство новой техники взамен недостроенной и уничтоженной.

Вторая задача бомбардировочной кампании была выполнена в полной мере – Люфтваффе пришлось отправлять на перехват армад бомбардировщиков сотни истребителей, столь необходимых на фронте. В результате к началу высадки в Нормандии союзная авиация завоевала господство в небе над Францией, что, безусловно, оказало огромное влияние на успех операции.

Эта операция повлияла и на развитие тактики применения тяжёлых бомбардировщиков. Дневные бомбардировки военных заводов противника доказали свою эффективность, но при этом требовали надёжного истребительного прикрытия на всей протяжённости полёта бомбардировщиков.

Нефтяные промыслы Румынии были для союзников не менее важной целью, чем заводы Германии. Их уничтожение могло практически полностью остановить поступление топлива и взрывчатки немецким войскам. В апреле 1944 г. были проведены бомбардировки Плоешти в Румынии.

О важности данной цели говорит то, что для отражения налётов в Румынию с восточного фронта была переброшена 1-я группа 52-й истребительной эскадры Люфтваффе – самое результативное соединение немецких ВВС, в которой воевали лучшие асы Германии. Количественное и качественное превосходство «Мустангов» над устаревающими Me.109 было столь велико, что даже не самые опытные пилоты ВВС США добивались определённых успехов в борьбе с лётчиками 52-й эскадры. В одном из воздушных боёв самого результативного аса Люфтваффе Эриха Хартмана преследовали сразу 8 P-51, вынудив его израсходовать всё топливо и выпрыгнуть с парашютом [5, с. 175].

Уже в мае бомбардировкам подверглись и нефтеперерабатывающие заводы в Германии, что ещё больше усугубило проблемы с поставками топлива для Вермахта. Из более чем 900 тяжёлых бомбардировщиков американцы потеряли 46, сбив при этом 65 из 400 немецких истребителей, поднятых на перехват [4, с. 639].

Однако, в глубине оккупированной немцами территории оставались цели для бомбардировок, достигнуть которых не

могли даже четырёхмоторные бомбардировщики и истребители сопровождения. Кроме того, на обратном пути их успевали перехватывать немецкие истребители. В этих условиях выходом стало проведение челночных рейдов, при которых американские авиасоединения не возвращались на свои базы в Италии и Англии после бомбардировок, а летели дальше в сторону СССР, садились на советских аэродромах, где пополняли топливо и боеприпасы, проводили мелкий ремонт, и возвращались на свои базы, по пути нанося авиаудары по другим целям. Сталин не согласился на проведение челночных бомбардировок с дальневосточных аэродромов нейтральной к Советскому Союзу Японии, но вблизи от советско-германского фронта они безусловно были выгодны обеим сторонам.

Для базирования американских самолётов был выбран аэродром Полтавы – один из немногих в СССР, имевших длинную бетонную взлётно-посадочную полосу, необходимую тяжёлым бомбардировщикам. Возле него располагались ещё 2 пригодных к использованию в операции аэродрома: Миргород и Пирятин. Для подготовки и проведения операции с советской стороны была создана 169-я авиабаза особого назначения во главе с генерал-майором Перминовым. С воздуха полтавский аэродромный узел прикрывала 310-я авиадивизия ПВО, с земли – зенитные части 6-го корпуса ПВО. С американской стороны операцией руководил генерал-майор Роберт Уэлш. Постоянный американский персонал базы составлял 1270 человек – именно столько разрешил Сталин. [3]

14 апреля 1944 г. первые американские офицеры прибыли в Полтаву, и началась работа по восстановлению разрушенного в годы оккупации аэродромного узла. Уже к 15 мая подготовка была завершена, и 2 июня аэродромы приняли первые американские самолёты. Это были 129 бомбардировщиков В-17, которые в тот день бомбили железнодорожный узел Дебрецен в Венгрии, и 64 истребителя Р-51. 6 июня они вылетели обратно, по пути разбомбив немецкий аэродром и военные объекты в румынском городе Галац. Следующий налёт, 11 июня, также был успешным – самолёты 15-й армии разбомбили аэродром люфтваффе в Фокшанах, Румыния, и смогли отбить атаку немецких истребителей. Но в тот день была понесена потеря, ставшая роковой для всей операции – в сби-

том немцами самолёте находились фотографии аэродромов Полтавского узла, и теперь люфтваффе смогли подготовить ответный удар.

21 июня 1944 г., когда после очередной бомбардировки американские самолёты садились в Полтаве, немецкий самолёт-разведчик проследил за ними, и теперь бомбардировщики люфтваффе знали не только точное место, но и время, когда В-17 будут на земле, и станут лёгкой мишенью для немецких бомбардировщиков. В ночь на 22 июня в сторону Полтавы вылетели 180 He.111, которые уничтожили на аэродромах 44 американских тяжёлых бомбардировщика, и повредили множество других самолётов. Причинами успеха немцев стала неэффективность советской ПВО в районе Полтавы, а также игнорирование американским командованием угрозы бомбардировки после обнаружения базы [3].

Опасаясь за дальнейшую судьбу В-17 в Полтаве, в июле 1944 г. в челночных рейдах стали участвовать только истребители. Однако, их меньшая эффективность против наземных целей в сравнении с тяжёлыми бомбардировщиками, вынудила американцев вновь отправить в Полтаву «Летающие крепости» в августе. В сентябре с наступлением Красной Армии, линия фронта отодвинулась далеко на запад от Полтавы, а Румыния сама оказалась в зоне досягаемости советских войск. Операция «Фрэнтик» потеряла своё стратегическое значение и была прервана.

Всего в ней успели поучаствовать 529 В-17, 106 Р-38 и 395 Р-51. Они 18 раз вылетали на бомбардировки, суммарно совершив 2207 вылетов, и сбросив 1955 тонн бомб, которые поразили 12 вражеских военных объектов и 60 самолётов. Ещё около 100 самолётов противника было сбито в воздушных боях. Хотя эти результаты составляют лишь небольшую долю в списке достижений стратегических бомбардировщиков ВВС США за время войны, их значение нельзя недооценивать. Так, к сентябрю 1944 немецкие войска стали получать лишь 10 тысяч тонн бензина в месяц при минимальной потребности в 160 тысяч тонн. Отчаянные усилия немцев по увеличению производства и совершенствованию техники становились бесполезными, когда для этой техники не оставалось топлива [4, с. 640].

Таким образом, в ходе операций «Поинтбланк» и «Фрэн-

тик» американская стратегическая авиация нанесла серьёзный урон военно-промышленному комплексу Третьего Рейха. Были разрушены важнейшие заводы Германии, уничтожены немецкие военные и промышленные объекты на территории других стран. Сократилась поставка промышленной продукции для немецких войск. В особенности это касалось топлива и шарикоподшипников. При этом, немцам удавалось быстро отстраивать заводы и возобновлять производство. Одним из важнейших достижений операции «Поинтбланк» стало отвлечение значительных сил немецкой истребительной авиации с фронта, что способствовало успеху наступления союзников летом 1944 г. В операции «Фрэнтик» были задействованы значительно меньшие силы, но они показали более высокую эффективность благодаря тактике челночных бомбардировок.

Список источников и литературы

1. Белли, В. А. Боевые действия в Атлантике и на Средиземном море. 1939–1945 гг. / В. А. Белли, К. В. Пензин. – М. : Военное издательство, 1967. – 480 с.
2. Говард, М. Большая стратегия. Пер. с англ. Ю. А. Неподаева, Б. И. Павлова и Ю. М. Щебенькова. Под ред. и с предисл. О. А. Ржешевского. / М. Говард. – М. : Воениздат, 1980. – 464 с.
3. Кальнов, Д., Совенко А. Операция Frantic. / Д. Кальнов, А. Совенко // Авиационная энциклопедия Уголок неба. [Электронный ресурс.] Режим доступа: <http://airwar.ru/history/av2ww/allies/frantic/frantic.html>. Дата доступа: 30.03.2020.
4. Лиддел Гарт, Б. Г. Вторая мировая война / Б. Г. Лиддел Гарт. – М. : АСТ, СПб.: Terra Fantastica, 1999. – 739 с.
5. Толивер, Р. Ф., Констебль Т. Дж. Эрих Хартманн – белокурый рыцарь рейха / Пер.с англ. и вступление А. Больных. / Р. Ф. Толивер, Т. Дж. Констебль. – Екатеринбург : Зеркало, 1998. – 311 с.
6. Шпеер, А. Воспоминания. / Перевод с нем. / А. Шпеер. – Смоленск : Русич; Москва : Прогресс, 1997 – 383 с.

The article is devoted to two major operations of the USAAF to bomb Germany and German facilities in other countries in 1943-1944. The first was operation Pointblank, massive bombing of German cities in June 1943 – April 1944. The second was operation Frantic, shuttle raids with American planes landing on Soviet airfields between bombings.

Научный руководитель – Е.Г. Колб, кандидат исторических наук, доцент, доцент кафедры истории нового и новейшего времени Белорусского государственного университета.

Гісторыя Беларусі

УДК 93/94 (323)

Н. І. Васілюк

*Установа адукацыі «Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт
імя Янкі Купалы»*

Вялікі надворны канюшы і фактычны маршалак двара Станіслава Аўгуста Панятоўскага: абавязкі і паўсядзённае жыццё

Дадзены артыкул распавядае аб абавязках і паўсядзённым жыцці аднаго з найбольш прыбліжаных да Станіслава Аўгуста Панятоўскага прыдворнага – вялікага надворнага канюшага А. Кіцкага, які таксама з’яўляўся фактычным маршалкам двара. Робіцца акцэнт на ўзаемааднасіны прыдворнага з манархам, вызначаецца роля, якую адыгрываў А. Кіцкі пры двары.

Пры двары Станіслава Аўгуста Панятоўскага, як і іншых манархаў, пражывалі асобы, якія вылучаліся сваім высокім аўтарытэтам, уплывовасцю і набліжанасцю да караля. Іх было няшмат, але іх пражыванне ў каралеўскіх рэзідэнцыях нельга адмовіць. Да такіх асобаў адносіўся А. Кіцкі – вялікі надворны канюшы і фактычны маршалак двара. Ён адыгрываў сапраўды значную ролю пры двары Станіслава Аўгуста Панятоўскага, бо меў адзін з найвышэйшых статусаў, выконваў адказную працу, быў найбольш прыбліжаным да Станіслава Аўгуста і засяроджваў у сваіх руках дастатковую колькасць улады.

А. Кіцкі, будучы чалавекам разважлівым, адказным і дыпламатычным, выдатна падыходзіў для пасады надворнага маршалка. Ён быў давераным чалавекам сталага ўзросту, добра адукаваным. Станіслаў Аўгуст яго вельмі паважаў.

Надворны маршалак займаўся арганізацыяй і кантролем як паўсядзённага, так і святочнага жыцця двара [6, с. 31]. Ён пільна назіраў за парадкам, этыкетам і цырыманіялам, а таксама звычайна кіраваў сустрэчамі с амбасадарамі. Праўда, для расійскіх амбасадараў была асаблівая павага, таму ў асноўным іх прымаў сам кароль. Прыёмы праходзілі ва ўрачыстых абставінах [4, с. 56].

Вышэй апісанія факты гаворыць аб А. Кіцкім як аб выдатным культурным дзеячы, які быў у курсе тагачасных тэндэнцый у культуры, мастацтве і мог правесці іх у прыдворнае жыццё праз цырыманіал.

У функцыі надворнага маршалка ўваходзіў нагляд за ўсімі слугамі, а гэта, паколькі сярод іх былі і іншаземцы, вымагала ад яго ведання моў. Дарэчы, слугі звычайна баяліся маршалка, бо ён быў адказны за іх фізічнае пакаранне, хоць пры двары Станіслава Аўгуста гэта здаралася нячаста. Але ўсётакі калі, напрыклад, “рэспектавыя” слугі “псоцілі”, асабліва “каля жаночага фартушка”, кароль пасылаў маршалку двара запячатаны “білет”, па якому ім адлічвалі некалькі дзесяткаў “корбачаў” (бізуноў) – вядома, на дыване [5, с. 135].

А. Кіцкі таксама павінен быў кіраваць прыдворнай вартай і гвардыяй, сачыць за бяспекай манарха, размяркоўваць грошы з дзяржаўнай казны, прызначаны для ўтрымлівання двара, разглядаць інцыдэнты, якія здараліся пры двары і ў месцы знаходжання манарха, што гаварыла аб ім як аб добрым арганізатары і фінансавым дзеячы.

Вышэй апісанія абавязкі маршалка афіцыйна, канешне, павінны былі выконвацца на працягу ўсёй яго службы, але падчас знаходжання Станіслава Аўгуста ў Гродна ў 1795–1797 гг. аўтарытэт надворнага маршалка А. Кіцкага стаў значна ніжэйшы, што звязана з наступным фактам. У дадзены час і манархам, і яго дваром фактычна кіравала расійскай імператрыца, таму і на пасаду маршалка яна паставіла “свайго” чалавека – асабістага прыстава караля, графа І. А. Безбародку. Ян Сагатынскі, адзін з пажоў Пянятоўскага, падцвярджае дадзеныя факты наступнымі словамі: “Для выканання ўсялякіх патрэб караля да яго быў прыстаўлены граф, генерал І. А. Безбародка, які быў маршалкам двара і да ўсяго меў дачыненне. Хоць фактычным маршалкам быў А. Кіцкі, але

сапраўдным у Гродна – І. А. Безбародка, бо ад маршалка А. Кіцкага засталася толькі званне, і менавіта І. А. Безбародка непасрэдна ўплываў на каралеўскі двор [8, с. 51].

Мабыць, падчас знаходжання з манархам у Гродна А. Кіцкі быў неафіцыйным намеснікам І. А. Безбародкі ў вырашэнні спраў двара. Ёсць сведчанне, што перыядычна ад прыстава ў гродзенскі Новы замак дасылаліся пашпарты, у якіх змяшчаўся дазвол прыдворным выязджаць з замку ў канкрэтны час. Прымаў і распаўсюджаў дадзеныя дакументы намінальны маршалак двара А. Кіцкі [2, с. 23]. Значыць, фактычна пашпарты выдаваў І. А. Безбародка, А. Кіцкі жа іх толькі прымаў і перадаваў у рукі адрасатаў. Зыходзячы з гэтага можна ўбачыць залежнае становішча А. Кіцкага ад расійскага прадстаўніка.

Акрамя таго, І. А. Безбародка распараджаўся фінансамі. Менавіта ён высылаў А. Кіцкаму грошы для ўтрымання каралеўскага двара: “2 ліпеня 1795 г. прыстаў адаслаў Кіцкаму грошы для “содержания” каралеўскага двара за мінулы месяц – чэрвень” [2, с. 61].

Як бачым, важнейшыя пытанні, у тым ліку і фінансавыя, кантраляваліся прадстаўніком расійскай імператрыцы.

Але, нягледзячы на гэта, А. Кіцкі падчас знаходжання ў Гродна ўсё-такі меў частковую аўтаномію. Ён меў магчымасць без загаду І. А. Безбародкі даваць пашпарты для выязду некаторым асобам шляхам сваёй пратэкцыі над імі. Вядома, што 23 красавіка 1796 г. былі даны пашпарты каралеўскаму гайдуку Банчоўскаму і повару Гулянскаму па запісцы Кіцкага [2, с. 111], што сведчыць аб частковым захаванні А. Кіцкім свайго аўтарытэту.

Нягледзячы на залежнае становішча, нішто не перашкаджала А. Кіцкаму багата жыць і праводзіць вольны час з задавальненнем. Той жа Ян Сагатынскі піша аб тым, што ў маршалкавым двары, які ўтрымліваўся за каралеўскі кошт, давалі абеды на некалькі дзясяткаў чалавек, і гэтыя абеды называліся маршалкаўскімі [8, с. 41]. Ён апісвае сітуацыю, калі да двара запрасілі расійскіх афіцэраў. Было гэта для іх вялікім задавальненнем, бо поўнага такога абеду з найлепшымі вінамі французскімі яны ніколі не елі [8, с. 52]. Але, акрамя віна, звычайна на маршалкаўскіх абедрах была яшчэ гарбата і кава [8,

с. 62]. Арганізатарам дадзеных абедаў быў А. Кiцкi, што яшчэ раз падкрэслівае яго аўтарытэт сярод паважаных асоб, якія завітвалі на маршалкаўскія абеды, і магчымасць распарадкацца некаторымі фiнансавымі сродкамі.

Нягледзячы на залежнае становiшча А. Кiцкага ад І. А. Безбародкi, два маршалкi добра супрацоўнічалi, мелi агульныя справы і нярэдка праводзілі час сумесна. І. А. Безбародка піша, што 19 красавiка 1795 г. ён з канюшым А. Кiцкiм і палкоўнікам Палiтанскiм ад’халi з Гродна ў сяло Язёры на паляванне [2, с. 51].

Трэба заўважыць, што А. Кiцкi як маршалак адыгрываў важную нефармальную ролю пры двары, бо па сутнасцi ён павiнен быў быць пасрэднікам падчас канфліктаў памiж каралём і яго прыблiжанымi ці роднымi, памiж каралём і афiцыйнымi асобамi, не дазваляючы iм давесцi справу да сварбы ці радыкалiзму [6, с. 230]. З гэтага зыходзiць, што неабходнымi рысамi, якімi павiнен быў валодаць маршалак, былі дыпламатычнасць і адукаванасць.

Аўтарытэт А. Кiцкага быў, несумненна, высокi хаця б таму, што да яго магла ў любы час прыезджаць жонка: “18 красавiка з Варшавы прыбыла жонка Кiцкага” [2, с. 67]. Была заўважана высокая ступень даверу да А. Кiцкага з боку манарха. Калi Станiслаў Аўгуст Панятоўскi ад’езджаў з Гродна ў Пецярбург у 1795 г., менавіта маршалак Кiцкi як маршалак двара заняўся прагаватаннем да выязду. Праўда, кароль сам склаў лісты тых асоб, якія з iм паедуць [8, с. 44].

Плата за службу А. Кiцкага была дастаткова высокай. Маршалку як высокаму афiцыйнаму Панятоўскi плаціў дастаткова грошай, аб чым сведчылі каштоўнасцi, якімi валодаў маршалак (каменнi, галаўныя ўборы, запiнкі, пярсцёнкi, гадзiннiкi, нашыйнiкi, кольчыкi) [5, с. 105]. У А. Кiцкага былі асабiстыя конi ў каралеўскай стайнi, аб чым сведчаць запiсы каралеўскага пажы [8, с. 63]. Апрача таго, у кожнага маршалка быў маршалкаўскi жэзл – паказчык матэрыяльнага багацця асобы [5, с. 105].

Але, як вядома, А. Кiцкi быў не толькi надворным маршалкам, але і кiраўнiком стаеннай службай – вялiкiм надворным канюшым. Стаенная служба (ад бел. “стайня” – канюшня) выступала асобнай часткай каралеўскага двара. Асноўнай

яе задачай было забеспячэнне гаспадара, членаў яго сям'і і “слуг дворных” сродкамі камунікацыі. Стаенная служба была адной з нямногіх структурных адзінак двара, паслугамі якой карысталіся і кароль, і многія яго прыдворныя. Пры мабільным ладзе жыцця менавіта стаенная служба забяспечвала бесперапынны рух як самога караля і членаў яго сям'і, так і слуг розных катэгорый па краіне па службовых і прыватных справах.

Менавіта А. Кіцкі як надворны канюшы, ці, як яго яшчэ называлі, обер-шмалмэйстар, ёю кіраваў. Ён меў высокі грамадскі статус і ўваходзіў у лік давераных асоб з паўнамоцтвамі, як і астатнія слугі з кола “старшых”. Пра высокую пазіцыю канюшых сведчыць і вялікая аплата іх паслуг. Яго аўтарытэт быў настолькі высокі, што ён меў асабістатага фарэйтара – слугу, які накіроўваў цугі коней.

На А. Кіцкім ляжала задача размеркавання абавязкаў паміж конюхамі і нагляд за імі і станам коней ва ўсёй стайні. Пад яго кіраўніцтвам знаходзіліся стайнікі, вазоўнікі, кавалі, стэльмахі – уся стаенная чэлядзь. Акрамя таго, канюшы быў адказны і за падрыхтоўку коней, і за іх стан у падарожжы. Ён быў павінен паклапаціцца пра якасны фураж, нагляд, прасачыць за станам жывёлы пасля перагону. У яго кампетэнцыі знаходзіліся нагляд за табунамі, кантакты з прадаўцамі коней, агульнае кіраванне стайняй і вазоўняй.

Вялікі надворны канюшы А. Кіцкі нёс вялікую адказнасць за сваю працу хаця б таму, што менавіта ён распараджаўся фінансавымі сродкамі, якія манарх выдзяляў на стаенную службу (выдача страўных грошай паляўнічым і іншым слугам і інш.). У працы М. Ф. Дэ-Пуле аб жыцці Станіслава Аўгуста Панятоўскага ў Гродна ў 1795 – 1797 гг. прыводзіцца справаздача расходаў дзяржаўнай казны на працу тых ці іншых службаў. Там сказана, што на канюшню выдзяляецца 200 чырвонцаў. Гэтымі грашыма, зразумела, будзе распараджацца, займацца іх размеркаваннем не хто іншы, як вялікі надворны канюшы [2, с. 56]. Канюшы, як і яго падначаленыя, знаходзіўся на натуральным утрыманні [6, с. 7].

Акрамя таго, менавіта А. Кіцкі як надворны канюшы займаўся купляй коней. Аб гэтым сведчаць запісы І. А. Безбародкі, які сцвярджае, што 5 жніўня 1795 г. у Зельву

на ярмарку ад'ехалi канюшы Кiцкi, ад'ютант Збышэўскi, палкоўнiк Палiтанскi i падканюшы Аксамiтанскi [2, с. 24]. Той жа I. А. Безбародка шмат разоў пiша аб тым, што А. Кiцкi выязджаў на паляванне: "20 снежня ў 6 часоў ранку Кiцкi выехаў на паляванне". З гэтага зыходзiць, што надворны канюшы i адначасова маршалак любiў гэтую справу, у арозненне ад Станiслава Аўгуста.

У абавязковы рацён надворнага канюшага ўваходзiлi хлеб i пiва, выдачу якога раз-пораз фiксуюць дакументы. Іншыя прадукты (крупы, гароднiна (гарох, цыбуля), мяса, масла, сыр) прысутнiчалi на сталe ў залежнасцi ад сезона. У дадатак да грошаў канюшы атрымлiваў адзенне. Ён падбiраў сабе тканiну, зыходзячы не толькi з эканамiчных меркаванняў (тонкае цi тоўстае, таннае цi дарагое), але i элементарна рэпрэзентацii [7, с. 8]. Дарэчы, у мемуарах I. А. Безбародкi сказана, што ў пакоях вялiкага канюшага некалькi разоў адбывалiся пажары [2, с. 117].

Большая частка прыдворных Станiслава Аўгуста паважала надворнага канюшага i лiчыла яго сапраўды таленавiтай, аўтарытэтнай асобай. Ян Сагатынскi, напрыклад, пiша аб канюшым як аб сумленным, добрым чалавеку, апiсваючы наступную сiтуацыю: "Калi я захварэў, канюшы Кiцкi забраў мяне i размясцiў у шпiталi каралеўскiм..." [8, с. 31]. Пасля я пайшоў да канюшага кароннага падзякаваць за яго бяспеку аба мне..." [8, с. 39].

А. Фрыз жа, асабiсты сакратар караля, будучы не менш уплывовай асобай, наадварот, нянавiдзеў А. Кiцкага, зайздросцiў яму, таму выставiў яго перад М. В. Рапнiным чалавекам палiтычна небяспечным [8, с. 41]. Аб гэтым нам дазваляюць даведацца ўспамiны таго ж Яна Сагатынскага.

Але трэба заўважыць той факт, што ў канюшага як у чалавека вялiкай пасады былi ядрэнныя адносiны з каралём. Улiчваючы тое, што ў караля было шмат фiнансавых даўгоў, ён не раз адпраўляў да Варшавы А. Кiцкага як чалавека дыпламатычнага i разважлiвага для перамоў з каралеўскiмi крэдыторамi [7, с. 139]. А. Кiцкi i Станiслаў Аўгуст Панятоўскi перыядычна кантактавалi памiж сабой, прытым часта сам манарх быў iнiцыятарам падобных разоў, бо першым заходзiў у пакоi да А. Кiцкага. I. А. Безбародка пiша, што 24 красавiка

ў першай гадзіне дня Яго Вялікасць хадзіў з прыдворнымі ў Стары Замак да сакратара А. Фрыза і, адтуль вяртаючыся, быў у канюшага [2, с. 17]. На жаль, крыніцы ўтрымліваюць інфармацыю аб змесце дадзеных гаворак.

Аб высокім аўтарытэце і адноснай дабраце А. Кіцкага сведчыць той факт, што, калі падчас паўстання 1794 г., накіраванага супраць расійскай улады, яго асабісты сябар Я. Кілінскі трапіў у турму, надворны канюшы асабіста прасіў генерала А. В. Суворова выпусціць яго з няволі. Праз кароткі час прашэнне А. Кіцкага было выканана [3], што сведчыць аб павазе да А. Кіцкага не толькі з боку манарха і прыдворных, але і з боку іншых, не менш уплывовых дзяржаўных асоб.

Такім чынам, можна сцвярджаць, што вялікі канюшы і маршалак двара Станіслава Аўгуста Панятоўскага А. Кіцкі быў сапраўды вельмі аўтарытатнай і уплывовай асобай пры двары. Нягледзячы на тое, што падчас знаходжання ў Гродна яго аўтарытэт упаў, манарх, прыдворныя і іншыя важныя асобы ўсё роўна яго паважалі. А. Кіцкі меў дастаткова шмат магчымасцей пры двары – распараджаўся фінансамі, кіраваў цырыманіяльным жыццём, слугамі і г. д. – але ў крыніцах ён паўстае дастаткова сумленным і адказным чалавекам, у адрозненне ад такой жа ўплывовай прыдворнай асобы, як асабісты сакратар караля А. Фрыз. А. Кіцкі адыграў важную ролю пры двары і, можна сказаць, з’яўляўся “правай рукою” манарха падчас вырашэння важных пытанняў. У караля і сярод прыдворных ён карыстаўся вялікім аўтарытэтам.

Спіс крыніц і літаратуры

1. Де-Пуле, М. Ф. Станислав-Август Понятовский в Гродне и Литва в 1794–1797 годах / М. Ф. Де-Пуле. – СПб. : Тип. Майкова, 1871. – 255 с.
2. Журнал пребывания Его Величества Короля Польского, Станислава Августа в Гродно 1795 – 1796 гг. // Чтения в Императорском обществе истории и древностей Российских, при Московском университете. Июль-сентябрь. Кн.3., Москва, 1870. С. 1 – 157.
3. Записки башмачника Яна Килинского о варшавских событиях 1794 г. и о своей неволе // Древлит [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступа: http://drevlit.ru/docs/polsha/XVIII/1780-1800/Kilinskij_Jan/text2a9t0.php. – Дата доступа: 23. 01. 2019
4. Лазоркіна, В. І. Асаблівасці дыпламатычнага цэрэманіялу Вялікага Княства Літоўскага у складзе Рэчы Паспалітай / В. І. Лазоркіна // Беларусь в современном мире: тез. докл. V Междунар. науч. конф.,

посвящ. 85-летию Белорус. гос. ун-та, Минск, 3 нояб. 2006 г. / Редкол.: А. В. Шарапо [и др.]. – Минск: БГУ, 2007. – 354 с.

5. Мальдзіс, А. Як жылі нашы продкі ў XVIII стагоддзі : эсэ; Восень пасярод вясны : аповесць, сатканая з гістарычных матэрыялаў і мясцовых паданняў / А. Мальдзіс. – Мінск: Маст. літ., 2009. – 479 с.
6. Скеп’ян, А. А. Ураднікі і дваране Льва Сапегі ў 80-я гг. XVI – пачатку XVII ст. / А. А. Скеп’ян // Сапегі: асобы, кар’еры, маэнткі: зб. навук. арт. / Нац. акад. навук Беларусі, Ін – т гісторыі; уклад.: А. А. Скеп’ян; рэдкал. А. А. Каваленя [і інш.]. – Мінск: А. М. Янушкевіч, 2018. – 320 с.
7. Bykowski, P. J. Dwór królewski w Grodnie, Epizod biograficzny (1795–1797) / P. J. Bykowski. – Warszawa, 1884. – 189 s.
8. Pamietnik bylego pазia Stanislawа Poniatowskiego, przy ktorym zostawal az do smierci / Sagotynski Yan – Poznan, 1845. – 175 s.

This article tells about the duties and daily life of one of the closest to Stanislaw Augustus Poniatovsky court – the great court stables A. Kitsky, who was also the actual leader of the court. The emphasis is on the interaction of the court with the monarch, the role played by A. Kitsky at the court is determined.

Навуковы кіраўнік – С. В. Марозава, доктар гістарычных навук, прафесар, прафесар кафедры гісторыі Беларусі, археалогіі і спецыяльных гістарычных дысцыплін Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэту імя Янкі Купалы

А. С. Ларин

*Учреждение образования «Гродненский
государственный университет имени Янки Купалы»*

**Отделение Государственного банка в Гродно
по материалам памятных книжек Гродненской
губернии и архивных документов (1885–1900)**

В данной статье рассказывается об истории и деятельности отделения Государственного банка Российской империи в Гродненской губернии, а также упоминание Гродненского отделения государственного банка в материалах Памятных книжек и архивных документах во второй половине XIX в. В этой статье описывается деятельность кредитных организаций, а также упоминается о деятельности департамента управления Госбанка и некоторых членов кредитного комитета банка.

Гродненское отделение государственного банка Российской империи являлся самым важным финансовым учреждением в данном регионе. С первой половины 1880-х годов в провинции стали появляться капиталистические банки, а также быстрое развитие банковских и сельских отделений. Банки не только улучшили финансово-экономическое положение, которое составляло экономику провинции, но и повысили престиж провинции и развили инфраструктуру. Гродненское отделение Государственного банка было открыто 16 августа 1884 года, а не в 1864 году, согласно некоторым сведениям из циркуляров Государственного банка Российской империи в Санкт-Петербурге [1, с.72]. Многие исторические документы, такие, как Памятные книжки Гродненской губернии и некоторые дела которые велись в управлении банка, а позднее переданные в архив. Памятные книжки Гродненской губернии – это официальные провинциальные справочные издания в Российской империи. Сами памятные книжки выходили в 89 губерниях и областях Российской империи. Сбор информации был осуществлен через местные органы власти и правопорядка, также статистические сведения поступали из полицейских управлений и уполномоченных органов власти. В основном некоторые из статей про отделение Гродненского государственного банка собирали материалы, не только служащие статистического управления губернского правления, но и служащие банка. Впервые упоминание об отделении Гос-

банка Российской империи по материалам Памятных книжек Гродненской губернии было лишь с 1885 года, так как отделение было открыто в 1884 году, но только в конце.

В основном в Памятной книжке Гродненской губернии за 1885 г. упоминается множество информации связанной с руководством отделения банка. Так управляющим отделением был Валериан Петрович Сербин – являвшийся надворным советником и имевший множество наград, в том числе орден Св. Анны и орден Св. Станислава [5, с. 25]. Кроме управляющего отделением государственным банком были такие должности: старший и младший помощник кассира, контролер банка, бухгалтер и помощник бухгалтера. Кроме этого при банке была должность члена учетно-ссудной комиссии банка. Так по архивным материалам было известно, что муж известной польской писательницы Элизы Ожешко – Станислав Нагорский был действительным членом учетно-ссудной комиссии. «В результате отчета от 18 мая за № 6331 были представлены кандидаты, члены учетно-ссудной комиссии; Государственный советник Павловский, погодный советник Измаил и титульный советник Нагорский утверждаются в звании депутатов при даче свидетельских показаний членами государственного контроля кассовых аппаратов и складских помещений. Сообщая об этом, государственный банк предлагает принять получение правил сертификации кассовых аппаратов и хранилищ с его получением и направить его в банк под круговым управлением» [4, с. 14].

Гродненский филиал Госбанка управлялся не только руководителями, но и членами бухгалтерского и кредитного комитета. С 1890-х годов депутаты начали формировать при счетно-ссудном комитете филиала государственного банка. Разумеется, из переписки государственного банка об утверждении членов счетно-ссудного комитета в ранге депутатов, при удостоверении членов государственного контроля. Депутаты, то есть надзиратели комитета Госбанка по бухгалтерскому учету и долгу, занимались, среди прочего, вопросами банка и вопросами, связанными с банком. Депутаты государственного банка отвечали за контроль отчетности в банковских записях, кроме того, они соблюдали правила работы в офисах.

Из документа можно понять, что по правилам утверждения

депутатов государственного банка все было в соответствии с законом и, характеризуя документ, можно также сказать, что документ составлен с полными правилами и со строгой отчетностью. В прилагаемых документах хотелось бы принять во внимание тот факт, что через некоторое время, а именно через шесть месяцев после одобрения депутатов Комитета по бухгалтерскому учету и долгу, один из заместителей, советник по званиям Нагорский, скончался 11 декабря 1896 года в качестве члена комитета по учету Гродненского отделения Государственного банка. Кроме того, Станислав Нагорский был блестящим адвокатом и мужем Е. Ожешко. Это доказывает тот факт, что С. Нагорский относится к работе банка. Спустя короткое время, в 1898 году, началось переизбрание депутатов бухгалтерского и кредитного комитета в отделении Госбанка. Документ центрального управления государственного банка в отделе 8 от 13 ноября 1898 года о представлении на утверждение кандидатов в депутаты при посвящении в члены государственного контроля кассовых аппаратов и хранилищ. Документ начинается с предложения государственного банка в офисы и управления с идентификацией кандидатов в депутаты. Государственный банк предлагает руководителям отделений и филиалов как можно скорее представить в центральное управление списки кандидатов на новый трехлетний срок для представления министру финансов на утверждение. При этом Госбанк накапливает необходимость руководствоваться точным списком при отборе кандидатов [4, с. 15].

Переходя к дальнейшему упоминанию отделения государственного банка по материалам Памятных книжек. Исходя из Памятной книжки Гродненской губернии за 1887 г. список руководящего состава и служащих отделения Госбанка было наравне с Гродненским отделением Крестьянского поземельного банка. Упомянув про руководство отделения невозможно упомянуть и про такой факт, как смена руководства в правлении банка. Так исходя из материалов Памятной книжки Гродненской губернии за 1894 г. руководителем банка был А. Ф. Кветинский, который в должности с 1887 года сменив Валериана Петровича Сербина [6, с. 38].

Переходя к банковским операциям в отделении Госбанка, то в Памятной книжке упоминается полная информация: о

выкупных платежах и порядке выкупа. В связи с тем, что крестьянам была предоставлена свобода, произошел процесс «высвобождения капитала». Однако, поскольку Государственный банк наравне с городскими финансовыми учреждениями и другими кредитными организациями выдавал займы и займы, а также ссуды под залог (заложенные городские участки), займы также выдавались муниципальными властями [2, с. 57]. Кроме того, можно отметить банковские операции, проводимые на территории Российской империи. Основными операциями государственного банка, подобно приему вкладов, учету кредитов и займов и продаже ценных бумаг, они также занимались обменом денег из других стран. Так, информация из Памятной книжки Гродненской губернии нам показывает о том, какие операции проводил Госбанк в любых городах Российской империи. Были такие функции банка:

1. Обмен кредитных билетов. Отделение Госбанка по материалам Памятных книжек говорится об обмене банковских билетов – крупных на мелких и мелких на крупные, а также обмена ветхих денег на новые.

2. Оплата вышедших в обращение процентных бумаг.

3. Оплата Срочных купонов

4. Учет торговых векселей. Можно добавить, что Госбанк имел полные права на совершение следующих сделок.

Операции государственного банка были следующие банковские операции: учет векселей и других государственных ценных бумаг, покупка и продажа золота и серебра, поступление платежей по векселям и другим государственным документам на счет попечителей (часть вкладчиков), прием депозитов для зачисления на текущий счет, покупка и продажа государственных ценных бумаг на счет попечителей [3, с. 66]. Исходя из статьи А. Баюры – Кредитные учреждения Российской империи в белорусских губерниях, можно также сказать, что еще одной целью государственного банка было то, что они обменивали кредитные карты на новые билеты новой модели, обменивали дробные деньги на большие, обменивали ценные металлы (как слитки, так и монеты).

При описании Гродненского филиала Госбанка следует отметить, что Гродненский филиал Госбанка выполнял не только все эти функции, написанные сверху, но и другие функ-

ции. Памятная книжка Гродненской губернии характерно описывает банковскую операцию, как – процентные вклады. Так Памятная книжка описывает все этапы и действия банка «Проценты вычисляются за полные месяцы, с 1-го числа одного месяца до 1-го числа второго месяца, так что сумма дней двух разных месяцев, хотя бы и большая до 31-го дня, не принимается в расчет» [5, с. 125]. Исходя из этого, можно понять, что правление банка было ознакомлено с деятельностью операций по процентным вкладам. «Каждый вкладчик при первом взносе денег получает расчетную книжку, в которой заносятся его взносы. Проценты уплачиваются в конце года. Срочные вклады на 5 и 10 лет принимаются круглыми суммами без десятка рублей, не менее 400 рублей» [5, с. 125]. Делая вывод об этом можно отметить, что госбанк не только смог удержать лидирующее место среди финансовых учреждений, но и водворили в жизнь процедуру выпуска сберкнижек.

В Гродненском филиале Государственного банка был руководящий орган, назначаемый министром финансов, секретарями, контролерами, кассирами и заместителями счетной комиссии Гродненского филиала Государственного банка. Правление решило все вопросы, связанные с внутренним характером Государственного банка, производством банковских операций и различными экономическими проблемами. Во время правления на общественных началах работала бухгалтерия и кредитный комитет. Согласно Положению об отделениях Госбанка, работа филиала была сосредоточена в руках главы филиала и заместителя главы банка. [3, с. 3].

Филиал в основном занимался коммерческими и финансовыми вопросами и внутренними банковскими операциями. Департамент, конечно, занимался получением и выдачей депозитов на депозит, выплачивая их в виде процентов, предоставляя краткосрочные кредиты в качестве обеспечения, проценты по ценным бумагам. Единая база для развития банковских операций в банке начала формироваться сформировать единую базу для развития банковских операций в банке. Таким образом, в отчете банка говорится, что часть отчетов была опубликована в журналах. Стоимость филиала с банковскими данными в журнале текущих счетов%, проверены все личные счета на текущем счете %, в журналах были опубли-

кованы счета государственных доходов и денег провинциальной казны. Существуют лицевые счета по срочным вкладам с 1884 по 1889 год из книг 1 [3, с. 63–66]. Исходя из документа, можно сказать, что банк не только провел аудит, но и опубликовал свои отчеты и результаты работы в журналах госбанка. С развитием банковского законодательства происходило развитие и становление банковского менеджмента. Государственный банк предлагает руководителям отделений и филиалов как можно скорее представить в центральное управление списки кандидатов на новый трехлетний срок для представления министру финансов на утверждение. При этом Госбанк накапливает необходимость руководствоваться точным списком при отборе кандидатов [4, с. 15].

Согласно документу от 1898 года, выборы проводились каждые три года, хотя, если один из членов Счетного комитета умер, на его место приходил другой, но без выборов, так же как выборы проводились каждые три года. Госбанк решительно поддержал инициативу по открытию новых филиалов, понимая, сколько материальных выгод они могут принести регионам. После создания филиалов в центральных городах и крупных промышленных и коммерческих центрах внимание руководства государственного банка переключилось на более отдаленные районы, в частности на западные регионы империи [2, с. 57].

Таким образом, в результате анализа архивных документов и материалов изданных Гродненским статистическим управлением, а именно – Памятная книжка Гродненской губернии, было раскрыто начало и развитие деятельности отделения Государственного банка Российской империи. За время становления отделения банка в Гродно во многом было развиты выкупные операции.

Список источников и литературы

1. Грузицкий, Ю. Первое коммерческое кредитное учреждение в Беларуси: об истоках отечественного банковского дела / Юрий Грузицкий // Банкаўскі вестнік – 2012. – № 4. – С. 64–68.
2. Дроздова, Е. Учреждение мелкого кредита в белорусских губерниях / Екатерина Дроздова; // Банкаўскі вестнік – 2007. – №1. – С. 59–65.
3. Масько, И. К вопросу о становлении банковской системы на территории Беларуси / И. Масько // Банкаўскі вестнік. – 2008. – №13. – С. 65–69.

4. «Дело о Гродненском отделении государственного банка Российской империи: Переписка с государственным банком и учетно-ссудным комитетом». // Национальный исторический архив Беларуси в Гродно (НИАБ в Гродно). – Ф 27. – Оп.1. – Д. № 69.
5. Памятная книжка Гродненской губернии на 1885 год – Гродно, Изд. Грод. губернского статист. ком. 1885. – 139 с.
6. Памятная книжка Гродненской губернии на 1894 год – Гродно, Изд. Грод. губернского статист. ком. 1894 – 305 с.

This article tells about the history and activities of the branch of the State Bank of the Russian Empire in the Grodno province, as well as the mention of the Grodno branch of the state bank in the materials of Commemorative books and archival documents. In the second half of the XIX century. This article describes the activities of credit organizations, as well as the activities of the Department of Management of the State Bank and some members of the credit committee of the bank.

Научный руководитель – И. Ф. Китурко, кандидат исторических наук, доцент, доцент кафедры истории Беларуси, археологии и вспомогательных исторических дисциплин, ректор Гродненского государственного университета имени Янки Купалы.

УДК 94(476)

К. Д. Ананька

*Установа адукацыі «Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт
імя Янкі Купалы»*

Янка Чарапук як лідэр беларускай дыяспары ў ЗША: штрыхі да біяграфіі

У артыкуле аналізуецца амерыканскі перыяд дзейнасці Янкі Чарапука – беларускага грамадска-палітычнага дзеяча, аднаго з актывістаў беларускай дыяспары ў ЗША. Раскрываюцца біяграфічныя звесткі асабістага і грамадска-палітычнага жыцця Я. Чарапука. Робяцца высновы аб яго ролі ў фарміраванні беларускай дыяспары ў ЗША як самастойнай устойлівай групы.

Іван (Янка) Антонавіч Чарапук нарадзіўся 12 жніўня 1986 г. у мястэчке Новы Двор Сакоўскага павета Гродзенскай губерні [1, с. 1084]. Яго бацька, Антон Чарапук, выехаўшы ў ЗША ў пошуках працы ў 1919 г. [7, с. 21], быў адным з першых палітычных эмігрантаў з асяроддзя актывістаў БНР. Менавіта ён разам з беларусамі П. Чопкай і В. Трафімовічам з 1920 г. пачалі рабіць першыя арганізацыйныя сходы беларусаў, у выніку якіх быў створаны ў 1921 г. Беларускі нацыянальны камітэт (потым быў перайменаваны ў Беларускі нацыянальны саюз), мэтай якога было аб’яднанне беларусаў Чыкага і падтрымка сувязей з беларускім палітычным кіраўніцтвам і эміграцыяй у краінах Заходняй Еўропы [5, с. 127–128; 12].

Пачатковую адукацыю Іван Антонавіч атрымаў у Навадворскім гарадскім вучылішчы на «расейскай» мове [1, с. 1084]. Пасля вучыўся ў Гарадзенскай мужчынскай гімназіі. У 1914 г. Чарапук скончыў прыватную класічную мужчынскую гімназію Відэмана ў Пецябургу [6]. У гэтым жа годзе ён паступіў на юрыдычны факультэт (ці факультэт эканомікі і права [12]) Пецябургскага ўніверсітэту, дзе падчас вучобы далучыўся да беларускага і ўкраінскага нацыянальна-вызваленчага руху [11, с. 477].

Янка Чарапук з’яўляўся супрацоўнікам Міністэрства замежных спраў Украінскай Народнай Рэспублікі [10, с. 137–138], прымаў ўдзел у Першым Усебеларускім з’ездзе ў Мінску (снежань 1917 г.) [12], быў сябрам Беларускай партыі сацыялістаў-рэвалюцыянераў [7, с. 21]. Працаваў у Рызе на пасадзе сакратара Ваенна-палітычнай місіі Беларускага Ураду ў Латвіі і Эстоніі.

Я. Чарапук актыўна ўдзельнічаў у палітычных справах Беларускай Народнай Рэспублікі. Аб гэтым сведчаць запісы ў асабістай анкеце ў графе «Якія займаў дзяржаўныя становішчы...»: «ў 1917 г. быў Сэкрэтаром Украінскай Місіі у Пецярбургзі, затым быў адкам.[андзіраваны] да М.[іністэрства] З.[амежных] С.[праў] Укр.[аінскай] Н.[ароднай] Р.[эспублікі]; у Бел.[арускім] Ураду быў за часов Кабінэта Луцкевіча Дыпламатычным кур'ерам, затым Чыноўнікам спецыяльных даручэнняў, за Урадам Ластоўскага Сэкрэтаром Місіі у Латвіі і Эстii, затым Дэлегатам Міністэрства Загран.[ічных] Спраў». Пра беларускую дзяржаўнасць ён пісаў, што яна павінна быць дэмакратычнай з шырокім сацыяльным укладам. Аб сваіх мэтах па стварэнню беларускай дзяржаўнасці Чарапук пісаў наступнае: «...стварыць войско у Літве на Бацькаўшчыне, падняць паўстаньне проціў усходнікаў і палякоў, прылажыць стараньне над умацаваньнем выдавецтва. ...і павінна кіравацца да цеснага хаўрусу эканамічнага і вайсковага з Прыбалтыцкімі Рэспублікамі, асабліва з Літвой і пасыля з Украінай» [1, с. 1084]. Што датычыцца будучага развіцця беларускай літаратуры і навукі, то ў гэтай графе анкеты стаіць прочарк. Такім чынам, Янка Чарапук вылучыўся як актыўны грамадска-палітычны дзеяч беларускага нацыянальнага руху, які адстойваў незалежнасць БНР на міжнароднай арэне.

Яшчэ ў лістападзе 1919 г. Я. Чарапук звярнуў увагу на сур'ёзную неабходнасць арганізацыі афіцыйнага прадстаўніцтва ў Вялікабрытаніі і ЗША. У лісце да А. Луцкевіча ён пісаў: «...Далей Паночку не адкладвайце доўга, а зараз жэ пашлеце дзве місыі у Англію, асабліва зноў у Амэрыку. Ня трэба вялікай, а даволі кожнай у складзе 2х чалавек. Пры гэтым, што датычыцца Амэрыкі, та я сам падняўся, каб быць Сэкрэтаром нашэй Місыі. У мене там ёсьць вельмі многа знаемых, адзін наш беларус Сукрановіч, з якім я і цяпер маю зносіны. Кошт Місыі у Амэрыцы я думаю аплаціўся бы па той прычыне, што калі якіе захочуць ехаць на Бацькаўшчыну – то гэта была бы карысць для нас...» [1, с. 503–504].

На рубяжы 1921–1922 гг. Я. Чарапук сур'ёзна задумваецца аб выездзе ў ЗША. Па-першае, пытанне адпраўкі дэлегацыі БНР у ЗША было актуальным [9, с. 126]. Па-другое, прычынай такіх думак стала наяўнасць шэрагу знаемых у ЗША і яго-

ны бацька, які выехаў яшчэ ў 1919 г. [8]. У лютым – сакавіку 1922 г. Чарапук просiць у Урада БНР пазычыць 20 тыс. марак «на нацыянальна-грамадскую справу ў Амэрыканскiх Злучаных Штатах». Але на сходзе Рады Народных Міністраў БНР 10 сакавіка 1922 г. у Коўне ён атрымаў наступны адказ: «Цяжкі стан Дзержаўнай касы к жалю не дае магчымасьцi пайсьцi на спатканьне просьбе грам.[адзянiна] Чарапука, дзеля гэтага у задавольненьнi паенай просьбы адмовiць» [1, с. 1296].

Пры гэтым iснавала iдэя аб неабходнасцi арганiзаваць беларускую дзейнасць у ЗША, а таксама пошуку фiнансавай падтрымкi для БНР [3, с. 535]. Рада БНР некалькi гадоў планавала паслаць у Злучаныя Штаты больш сваiх прадстаўнiкоў, але фiнансавыя праблемы не дазвалялi зрабiць гэта [5, с. 127]. Усё ж такi Чарапук здолеў знайсцi грошы прыватнымi пазыкамі. З дапамогай амерыканскага консула ў Лiтве Эдвардса, які быў прыхiльны да беларускай справы, яму ўдалося атрымаць амерыканскую вiзу. 10 мая 1922 г. Чарапук сеў на параход «Эстонiя», які рухаўся ў Данцыг. Дабраўшыся ў Данцыг, 15 мая, ён адправiў паштоўку да Т. Грыба з тэкстам: «Даражэнькi ... Шлю мае сардэчнае прывiтаньне усiм сябрам Грамады. Сеньня моцно помню наш дэвiз ... «змагаймосья – зможам» ... Цалую ўсiх ... Ваш Я. Чарапук ... Параход «Латвiя» перад ад'ездам у Амерыку» [9, с. 127].

У лiпенi 1922 г. Я. Чарапук дабiраецца да Злучаных Штатаў. У пачатку жнiўня ён напiсаў лiст аб сваiх уражаннях Аляксандру Галавiнскаму ў Коўна. Ён паведамiў, што тыдзень прабыў у Нью-Ёрку. Паспеў пабываць ў Дэтройце, Чыкага i Гранд-Рапiдс, дзе сустрэўся са сваiм бацькай i вырашаў сямейныя пытаннi. Першая праблема, з якой сутыкнуўся Чарапук, была невалоданне ангельскай мовай. Другая – адсутнасць беларускай арганiзацыi, якая б магла дапамагчы на першых кроках. Таксама ён заўважыў, што ў палякаў, рускiх, украiнцаў i лiтоўцаў ужо ёсць падобныя арганiзацыi, i беларусам трэба было б рабiць тое ж самае.

Пазнаёмiўшыся з амерыканскiмi беларусамi, ён падзялiў iх на дзве катэгорыi. Першая – гэта беларусы-каталiкi, «паддалiся папросту шаленаму ўплыву польскага клерыкалiзму i так называемаму “Polskiemu Związku Narodowemu”». Другая катэгорыя – праваслаўныя беларусы, кiрунак поглядаў якiх

змяшчаў сацыялістычныя і бальшавіцкія элементы. Акрамя таго, Чарапук зрабіў кароткі агляд палітычнай абстаноўкі ЗША, паведаміў аб тым, што атрымаў працу на фабрыцы і прыступіў да вывучэння ангельскай мовы [9, с. 127–130].

Знаходзячыся ў Гранд Рапідс (дзе пражываў па адрасу 585 Stocking ave., N.W. Grand Rapids, Michigan, USA), ён арганізаваў Беларускае Таварыства і распачаў стварэнне беларускай арганізацыі ў ЗША. Яго амбіцыі былі накіраваны на аб'яднанне амерыканскіх беларусаў, збор сродак і падтрымку тых, хто застаўся на Радзіме [4, с. 275].

Прыкладна на рубяжы 1922–1923 гг. Я. Чарапук прыязджае ў Чыкага. Усю весну і амаль усё лета ён ездзіць па ЗША: Гранд Рапідс, Чыкага, Нью-Ёрк, Філадэльфія. Але гэта не перашкаджае яго дзейнасці, а наадварот – яшчэ больш актывізуе Беларускі нацыянальны камітэт ў Чыкага, дзе Чарапук пачаў чытаць лекцыі аб беларускай праблеме. У студзені 1923 г. ён напісаў справаздачу Міністру Заможных Спраў БНР Аляксандру Цвікевічу, у якой прапанаваў зрабіць экскурсіі беларускіх студэнтаў у ЗША і амерыканскіх беларусаў на Бацькаўшчыну. У сакавіку 1923 г. узяў сабе псеўданім Антон Змагар [4, с. 276–278]. Падчас ураду Антона Луцкевіча Чарапук перайшоў на дзяржаўную службу Беларускай Народнай Рэспублікі. А. Луцкевіч быў вельмі здзіўлены актыўнасцю маладога Я. Чарапука. Лічыцца, што мянушку “Змагар”, пад якой Чарапук і ягоная жонка Клара будуць вядомыя ў ЗША, даў родны брат Антона Іван Лукцкевіч [7, с. 20; 11, с. 476].

24 сакавіка якога года у Чыкага Іван Антонавіч прачытаў лекцыю «Палітычна-нацыянальнае становішча Беларусі», на якой сабралася каля 400 чалавек. Таксама ён прасіў дзеячоў, якія знаходзіліся ў Еўропе, адсылаць экзэмпляры беларускіх газет з мэтай пошуку мясцовых падпішчыкаў. Сабраныя грошы з падпісак ён адсылаў у Заходнюю Беларусь для дапамогі дзецям-сіротам і развіцця беларускай адукацыі [9, с. 131; 4, с. 275]. Я. Чарапук уважліва звяртаў увагу на пашырэнне сяброўства БНК, таму ён прапанаваў ідэю склікання масавага з'езду беларусаў у жніўні 1923 г. у Чыкага, аб чым распавядаў яшчэ знаходзячыся ў Гранд Рапідс, і распачаў актыўную дзейнасць па яго падрыхтоўцы [4, с. 274; 5, с. 129–130].

У лісце да невядомага адрасата (магчыма да А. Луцкевіча)

Чарапук папрасіў выбраць 2 кандыдатуры, якія павінны былі быць з Віленшчыны і Гродзеншчыны і прадстаўляць усе арганізацыі гэтых раёнаў. Асабліва ён вылучаў Язэпа Варонку і Сымона Рак-Міхайлоўскага, на што ўрад БНР згадзіўся, але пастанавіў паслаць Язэпа Варонку. Чарапуку выдалі паўнамоцтва прадстаўляць палітычную арганізацыю эсэраўскага напрамку «Беларуская нацыянальная сувязь», якая займалася беларускім нацыянальным адраджэннем.

З'езд адбыўся 1 верасня 1923 г., на ім прыстнічалі беларусы з розных гарадоў і штатаў: Чыкага (Ілінойс), Кеноша (Вісконсін), Кліўленд (Агаё), Геры (Індыяна), Гранд-Рапідс і Дэтройт (Мічыган), штаты Нью-Джэрсі і Нью-Ёрк. У выніку з'езда была створана Беларуска-амерыканская нацыянальная асацыяцыя (БАНА), кіраўніком якой стаў Я. Варонка, а Я. Чарапук – старшынёй рэвізійнай камісіі. Офіс арганізацыі, як піша В. Кіпель, знаходзіўся на 2129 Greenwich Street у Чыкага [5, с. 137]. Менавіта пасля з'езду Я. Чарапук зрабіў Чыкага сваім пастаянным месцам жыхарства, а затым і цэнтрам беларускага руху на некалькі дзесяцігоддзяў. Прадстаўнікі БАНА пачалі супрацоўнічаць з іншымі нацыянальнымі арганізацыямі і таварыствамі (міжнародная каталіцкая арганізацыя «Рыцары Калумба», Смітсанаўскі інстытут, групы Мікіты Шапавала, расейскімі эсэрамі), чыталі лекцыі ў школах Чыкага і іншых гарадаў, дапамагалі засноўваць мясцовы беларускія арганізацыі, распачалі традыцыю масавага святкавання абвяшчэння незалежнасці БНР (25 сакавіка), арганізоўвалі мітынгі і сходы супраць польскіх уладаў, праследванняў беларускіх палітыкаў і арышту рабочых. З 1926 г. пачала выходзіць газета «Белорусская Трибуна», галоўным рэдактарам якой быў Я. Варонка [3, с. 535; 5, с. 130–133; 17]. Летам 1923 г. у Чарапука адбылася аперацыя на горла («выціналі грыголы»), таму некалькі месяцаў ён не выступаў з лекцыямі і прамовамі [9, с. 135]. У гэты час старшыня Урада БНР А. Цвікевіч, які быў здзіўлены поспехамі беларусаў у ЗША, прызначыў Я. Чарапука павераным у справах БНР у ЗША [5, с. 140].

У 1924 г. Я. Чарапук і Я. Варонка трапілі ў поле зроку рускамоўных амерыканскіх газет. У сакавіку 1924 г. у газеце «Русский вестник», якая выдавалася ў Чыкага, быў апублікаваны артыкул з статутам і падзаконнымі актамі Бе-

ларускага нацыянальнага таварыства. У артыкуле змяшчаўся каментар журналіста Нікалая Карэцкага, які пісаў, што спадары Варонка і Змагар былі пасланыя бальшавікамі з мэтай дэзарганізацыі рускай супольнасці ў ЗША і спрабуюць навязаць амерыканскім беларусам сепаратысцкія погляды [13]. Яшчэ неадначасова прозвішчы Варонкі і Чарапука-Змагара, як «антыпалякаў і антысаветчыкаў», будуць мільгаць у артыкулах рускамоўных амерыканскіх газет («Русский вестник», «Рассвет», «Новый мир», «Русский голос» і інш.).

Пачынаючы з 1928 г. амерыканскія беларусы пачынаюць актыўны ўдзел ва ўнутрыпалітычнай дзейнасці Злучаных Штатаў. Так, у гэтым годзе беларусы афіцыйна ўдзейнічалі ў прэзідэнцкай перадвыбарчай кампаніі, у якой адна з беларускіх арганізацый – «Беларуска-амерыканскі нацыянальны клуб» – прыняла палітычную платформу Дэмакратычнай партыі, і нават змяніла назву на «Беларуская арганізацыя ў падтрымку Альфрэда Сміта за Прэзідэнта». Кіраўніком арганізацыі быў Я. Чарапук. А. Сміт, губернатар Нью-Ёрка, меў кантакты з беларускай дыяспарай і пісаў, што «удзел беларусаў у палітычнай кампаніі – першы крок у галоўнае цяжэнне амерыканскага жыцця» [14].

Беларусы падтрымлівалі кандыдатуру Ф. Рузвельта ад Дэмакратычнай партыі і на выбарчай кампаніі 1932 г. і 1936 г. Таксама беларусы актыўна ўдзельнічалі ў выбарах мэра Чыкага вясной 1931 г. Па тым жа прынцыпе ствараліся падобныя арганізацыі, якія праводзілі агітацыю (напрыклад, у «Беларускай Трыбуне») у падтрымку кандыдата Уільяма Хэйла Томпсана. Я. Чарапук зноў выступіў старшынёй «Беларуска-амерыканскага клуба Уільяма Хэйла Томпсана». Падобных арганізацый было дастаткова. Сярод іх вылучаліся «Беларускі кансулят» і «Беларускае культурна-масавае таварыства». 2 лістапада 1935 г. у акрузе Кук штата Ілінойс была зарэгістравана арганізацыя «Беларуска-амерыканскае грамадзянскае задзіночанне». Яе кіраўнікамі сталі Янка Чарапук, Макар Аблажэй і Ігнат Лабач. Асноўныя мэты – развіццё культурна-асветніцкай дзейнасці беларусаў у ЗША, дапамога беларускім імігрантам у атрыманні грамадзянства, фінансвая падтрымка беларускай адукацыі ў Еўропе, збор гроўшай на вышэйзгаданыя мэты [5, с. 136–137; 14; 15].

У канцы 1920-х гг. шляхі Я. Чарапук і Я. Варонкі пачалі разыходзіцца. Як падкрэслівае даследчыца Н. Гардзіенка, Варонка ўсё больш арыентаваўся на рускія эміграцыйныя арганізацыі, у якіх было багата выхадцаў з Беларусі, увайшоў у кіраўніцтва Рускага народнага праваслаўнага кіраўніцтва, стаў дырэктарам першага ў ЗША «Рускага радыё» (1933 г.), перадачы якога даволі часта мелі прасавецкую скіраванасць. У сваю чаргу Чарапук да канца жыцця працягваў менавіта беларускую нацыянальную дзейнасць [3, с. 536].

У 1930-х гг. у ЗША назіраецца застой беларускага нацыянальнага руху. Ён быў выкліканы эканамічным крызісам, зменай пакаленняў і вялікай канкурэнцыяй з прарасейскімі арганізацыямі, якія ў гэты час трапілі пад моцны ўплыў прасавецкай камуністычнай ідэалогіі [2, с. 325]. Камуністы таксама праяўлялі зацікаўленасць да беларускага руху ў ЗША, таму і карысталіся ім ў сваіх мэтах. Можна прывесці наступны прыклад: збор сродкаў на падтрымку камуніста Сяргея Прытыцкага, які быў асуджаны ў Польшчы ў 1937 г. за палітычнае забойства [5, с. 175].

Нягледзячы на застой, дзейнасць амерыканскіх беларусаў працягвалася. Беларусы ўдзельнічалі у Амерыканскім славянскім фестывале 25 сакавіка 1941 г. У Калумбусе (штат Агаё) украінцы і беларусы ўшанавалі памяць Хрыстафора Калумба, на якой Я. Чарапук выступіў з прамовай. Як каталік, ён уваходзіў у міжнароднаю каталіцкую арганізацыю «Рыцары Калумба», у якой меў найвышэйшую 4-ю ступень Рады Калумбавай «Пінты». 7 верасня 1941 г. Я. Чарапук з аднадумцамі склікалі сход з мэтай заснаваць новую беларускую арганізацыю. Старшынёй выступіў сам Чарапук. На сходзе было створана «Беларуска-амерыканскае таварыства помачы ахвярам вайны на Беларусі». Заява на рэгістрацыю была пададзена 25 верасня, але ўлады штата Ілінойс адмовілі ў рэгістрацыі з патрабаваннем яе перайменаваць. Такім чынам, была прапанавана назва «Беларуска-амерыканская нацыянальная рада» (БАНР), якая зарэгістравана ўладамі 27 кастрычніка 1941 г. Было абрана кіраўніцтва: Ян Тарасевіч, старшыня; Я. Чарапук, віцэ-старшыня. У кіраўніцтва таксама ўваходзілі П. Чопка, М. Аблажэй, Я. Варонка і іншыя. Мэта арганізацыі – матэрыяльная дапамога беларусам, падтрымка

выдавецкай справы і беларускай адукацыі [5, с. 189; 7, с. 22]. Я. Чарапук актыўна сачыў за падзеямі ў Беларусі падчас вайны. 18 сакавіка 1943 г. ён звяртаўся да Брытанскай амбасады ў Вашынгтоне з заклікам вызваліць беларусаў ад нямецкай акупацыі і спрыяць атрыманню незалежнасці. Неадначасова ён звяртаўся і да амерыканскіх палітычных структураў і дзеячаў па пытаннях беларускіх спраў [3, с. 539].

Пасля Другой Сусветнай вайны ў асяроддзі беларускай эміграцыі новай хвалі назіраўся палітычны раскол 1947–1948 гг., які уплываў і на грамадскае жыццё беларусаў у ЗША. Так, беларусы падзяліліся на прыхільнікаў платформы Рады БНР Міколы Абрамчыка і прыхільнікаў Беларускай цэнтральнай рады Радаслава Астроўскага. Акрамя таго, праблема заключалася ў новым пакаленні беларускіх пасляваенных імігрантаў, ствараўшых свае новыя арганізацыі асобна ад папярэднікаў. Выключэннем стала БАНР, з якой новыя эмігранты знайшлі агульную мову. За кошт новых імігрантаў колькасць сяброў БАНР павялічылася. Аднак ужо пасля 1950 г. у кіраўнічым камітэце фактычна засталіся толькі 2 «старажылы» – Ігнат Лабач і Янка Чарапук.

Чарапук таксама ўдзельнічаў у арганізацыі Беларуска-амерыканскага задзіночання (БАЗА), якая была створана ў 1949 г. прыхільнікамі Рады БНР. У далейшым гэтая арганізацыя стала адной з буйнейшых беларускіх аб'яднанняў у ЗША [2, с. 327–328; 5, с. 216–217]. У новых умовах Чарапук апынуўся паміж канкуруючымі кааліцыямі, аб'яднаннямі, таварыствамі і арганізацыямі. Падтырмку аўтарытэтнага на той час Янкі Чарапука шукалі ўсе колы, у тым ліку і рэлігійныя. Адным з першых да яго звяртаўся кіраўнік Беларускага інстытута навукі і мастацтва, кіраўнік Канадска-амерыканскай епархіі Беларускай аўтакефальнай праваслаўнай царквы епіскап Васіль (Уладзімір Тамашчык). Таксама Чарапук падтрымліваў ліставанне з Мікалаем Шчорсам, Станіславам Грынкевічам, Віталлём Кажанам, Міколаем Абрамчыкам па пытаннях палітычных спрэчак паміж Рады БНР і БЦР [11, с. 480–500]. У выніку ў 1952 г. быў апублікаваны афіцыйны зварот «Да Беларусаў Сьвета», напісаны рукой Я. Чарапука і падпісаны Я. Варонкай. У гэтым звароце дзеячы даваеннай БНР прызнаюць паўнамоцтва павоеннага ўрада БНР на чале з М. Абрамчыкам [3, с. 539]. 5–6

лiпеня 1952 г. на канадскiм баку Нiягарскага вадападу адбылася першая сустрэча беларусаў Паўночнай Амерыкi, прысвечаная Янку Купалу. На сустрэчы Я. Чарапук-Змагар выступiў з прамовай. Такiх прамоў да канца жыцця было яшчэ шмат [7, с. 22].

Пачынаючы з 1936 г. i да самой пенсii Я. Чарапук працаваў на дрэваапрацоўчай кампанii «Chicago and Riverdale Lumber Company». Невялiкi заробак прыходзiлася трацiць на справы беларускага руха. Магчыма, гэта i стала прычынай яго праблем у сямейных справах. Аб жонцы Чарапука мала што вядома. Клара Змагар у 1949 г., калi ёй было ўжо 53 гады, падала на развод i адсудзiла сабе сямейны дом на Princeton Avenue коштам 20 тыс. даляраў, якi Чарапук мусiў пакiнуць з 500\$, выплачанымi былою жонкаю у якасцi кампенсацыi за супольную маёмасць. Я. Чарапук меў сына Адрыяна. Ад 1 мая 1943 г. Адрыян быў залiчаны ваенным медыкам у 24-ю дывiзiю. Апошнi лiст ад сына Иван Антонавіч атрымаў ў маi 1950 г. з Японii, перад адпраўкаю ў Карэю. Ад 16 лiпеня 1950 г. Адрыян лiчыўся зниклым без вестак. У 1951 г. чыкагскiя газеты абышоў здымак: жанчына з павелiчальным шклом узiраецца ў здымак палонных. Газеты змяшчалi гiсторыю аб тым, што да Клары Змагар трапiў фатаздымак амерыканскiх ваеннапалонных у Карэi, якi быў зроблены кiтайскiм урадам у агiтацыйных мэтах. На iм яна пазнала чалавека, якi быў падобны на Адрыяна. У газетах яе цытавалi: «Я абсалютна пераканана, што гэта ён. Бачыце, можна разгледзець нават шнар на ягоных вуснах». У 1954 г. К. Змагар атрымала паведамленне ад амерыканскага ваеннага камандавання аб тым, што яе сын Adrian J. Kusiolek быў забiты 16 лiпеня 1950 г. Сiмвалiчнае пахаванне Адрыяна адбылося 28 жнiўня 1954 г. [11, с. 479].

Другая палова 1950-х гг. была для Чарапука вельмi неўдалай. 6 кастрычніка 1955 г. па дарозе на чарговае пасяджэнне «Рыцараў Калумба» яго збiў аўтамабiль, пасля чаго амаль тры месяцы ён правёў у шпiталi са зламаным каленам. Пасля аперацыi i выпису дахаты яшчэ год Иван Антонавіч правёў на рэабiлітацыi. Гэта падзея падштурхнула яго напiсаць тэстамент: «Я маю гонар Вас прасiць у выпадку маёй сьмерцi выпаўнiць нiжэйпададзенае: я хачу быць пахаваным на ўкраiнскiм каталiцкiм цэмэнтары. Жалобнае набажэнства павiнна быць адпраўлена ў рымска-

каталіцкім касцёле (ня глядзячы, да якой народнасьці належыць) сьвятаром пры галоўным аўтаром езуітам, а каб маліліся сьвятар-беларус і сьвятар-украінец. Я ў труне хачу быць убраны як 4 Degree Knights of Columbus. Труна павінна быць пакрыта беларускім дзяржаўным сьцягам... Пастаўце скромны помнік: Ян Чарапук-Змагар, Беларус. 1896–195...» [11, с. 501]. Таксама ў ім Чарапук просіць частку сумы сваіх грошай пасля смерці аддаць на БІНІМ або іншую беларускую навуковую арганізацыю ў ЗША, а рэшту пераслаць сваякам у Новы Двор [3, с. 538]. Магчыма той няшчасны выпадак даў ускладненні на яго здароўі. 16 лістапада 1957 г. Янка Чарапук-Змагар памёр у Чыкага. Пахаваны на рымска-каталіцкіх могілках Святога Адальберта ў Найлсе ў прыгарадзе Чыкага. Беларускі каталіцкі часопіс «Зніс» пісаў: «На святой Імшы і на праводзінах Янкі Чарапука Змагара была амаль уся беларуская інтэлігенцыя з Чыкага... А на жалобнай вячэры чула памянуў яго генерал Дзямідаў ды іншыя» [7, с. 22].

Такім чынам, Янка Чарапук-Змагар сыграў вялізарную ролю ў фарміраванні беларускіх інстытутаў і арганізацый у ЗША, якія ўплывалі на станаўленне беларускай дыяспары як самастойнай групы. Менавіта пасля яго дзейнасці і дейнасці яго паплечнікаў беларусы пачалі вылучацца з рускіх, польскіх, украінскіх і іншых дыяспар. Ён хваляваўся не толькі за амерыканскіх беларусах, але і за тых, хто быў вымушаны застацца на Бацькаўшчыне. Ён траціў апошнія сродкі на падтрымку беларусаў, беларускай адукацыі ў ЗША і Еўропе, дзяцей-сірот і ахвяраў вайны. Палітычны раскол эміграцыі вымусіў прадстаўнікоў старай і новай хваль прасіць падтрымкі Я. Чарапука-Змагара, з аўтарытэтам якога лічыліся многія вядомыя дзеячы нацыянальна-вызваленчага беларускага руху.

Спіс крыніц і літаратуры

1. Архівы Беларускай Народнай Рэспублікі : у 2 кн. / уклад.: С. Шупа. – Вільня – Нью-Ёрк – Менск – Прага : Беларускі інстытут навукі й мастацтва, Таварыства беларускага пісьменства, Наша ніва, 1998. – Т. 1. – 1721 с.
2. Беларускае замежжа = Белорусское зарубежье / склад. Н. А. Голубева. – Мінск : Беларус. энцыкл. імя П. Броўкі, 2010. – 480 с.
3. Гардзіенка, Н. С. Дакумэнты Янкі Чарапука-Змагара й Язэпа Варонкі з калекцыі БІНІМУ ў БДАМЛіМ / Н. С. Гардзіенка // Запісы БІНІМ. – 2018. – Т. 40. – С. 535–540.

4. Горны, А. С. «Іздём ўсё упярод і упярод...»: ліставаньне амэрыканскіх беларусаў з Радай БНР у 1923 г. / А. С. Горны // Запісы БІНіМ. – Т. 40. – 2018. – С. 273–282.
5. Кіпель, В. Беларусы ў ЗША / В. Кіпель ; навук. рэд. Н. Гардзіенка. – Мінск : Кнігазбор, 2017. – 632 с.
6. Сідарэвіч, А. Яны былі першыя: Ян Чарапук [Электронны рэсурс] / А. Сідарэвіч // Радые Свабода. – Рэжым доступу: <https://www.svaboda.org/a/28908117.html>. – Дата доступу: 25.03.2020.
7. Чыгрын, С. М. Беларуская Беласточчына / С. М. Чыгрын. – Мінск : Кнігазбор, 2008. – 96 с.
8. Шупа, С. Беларускі Калюмб Ян Чарапук [Электронны рэсурс] / С. Шупа // Радые Свабода. – Рэжым доступу: <https://www.svaboda.org/a/1045656.html>. – Дата доступу: 25.03.2020.
9. S. S. [Шупа, С.]. Лісты Янкі Чарапука з Амерыкі (1922–1923) / S. S. [С. Шупа] // Запісы БІНіМ. – 1994. – Т. 21. – С. 125–137.
10. Энцыклапедыя гісторыі Беларусі : у 6 т. / Беларус. Энцыкл. ; рэдкал: Г. П. Пашкоў (галоўн. рэд.) [і інш.]. – Мінск : БелЭн, 2003. – Т. 6. – 616 с.
11. Юрэвіч, Л. Шматгалосы эпістальарыум: гісторыя людзей і ідэй на эміграцыі ў ліставанні / Лявон Юрэвіч. – Мінск : [Б. в.], 2012. – 660 с.
12. Сагарук-Zmahar Janka [Электронны рэсурс] // Byelorussian Statehood. – Рэжым доступу: <http://www.slounik.org/149415.html>. – Дата доступу: 26.03.2020.
13. Constitution and By-Laws of the White Russian People’s Society of the City of Chicago [Electronic resource] // The Newberry. – Mode of access: https://fps.newberry.org/article/5423967_4_0984. – Date of access: 27.03.2020.
14. White Russians in America White Russian-American National Club [Electronic resource] // The Newberry. – Mode of access: https://fps.newberry.org/article/5423967_2_0565. – Date of access: 27.03.2020.
15. A Meeting of the White Russians [Electronic resource] // The Newberry. – Mode of access: https://fps.newberry.org/article/5423967_4_0684. – Date of access: 27.03.2020.

The article analyzes the American period of activity of Yanka Charapuk, a Belarusian public and political figure, one of the founders of the Belarusian Diaspora in the United States. The article reveals biographical information, personal and political life of Yanka Charapuk. Conclusions are drawn about his role in the formation of the Belarusian Diaspora in the United States as an independent stable group.

Навуковы кіраўнік – А. І. Мялешка, кандыдат гістарычных навук, дацэнт, дацэнт кафедры ўсеагульнай і славянскай гісторыі Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэту імя Янкі Купалы

УДК 908+94

Д. А. Богуславский*Учреждение образования «Гродненский
государственный университет имени Янки Купалы»***Политика польских властей на Слонимщине
(1921–1939 гг.)**

Согласно Рижскому мирному договору от 18 марта 1921 г. Слонимщина в составе Новогрудского воеводства стала частью Польши. В 1926 г. в Польше установился военно-авторитарный режим Ю. Пилсудского, получивший название «санации» (оздоровления). Режим «санации», предусматривал принудительную полонизацию и ассимиляцию непольского населения. Это вылилось в массовые аресты, полицейский террор, издевательства над белорусскими крестьянами, преследование белорусских общественных деятелей и конфискацию собственности православной церкви. Всё это имело место и на Слонимщине. Политика польских властей ни могла не вызвать недовольства населения.

12 октября 1920 г. в 7 часов 30 минут вечера по местному времени в Риге представители Польши, РСФСР и Украинской ССР подписали договор о перемирии и прелиминарных условиях мира. По распоряжению Совета Министров Польской Республики от 18 октября 1920 г. на территории Украины и Беларуси, занятой польскими войсками, были созданы административные округа – Волинский, Новогрудский и Полесский. Слонимский уезд входил в состав Новогрудского округа. На 1935г. площадь уезда составляла 30686 кв.км. В состав уезда входили 12 гмин: самая большая являлась Бытенская (с 28 деревнями), за ней шли – Мижевичи (20), Казловичи (18), Деревная, Костровичи, Девятковичи и Раготно (17), Деречин (16), Старая Весь (15), Куриловцы (12), Жыровичи (11) и Жидкевичи (10). За время существования Западной Беларуси с 1920 г. по 1939 г., гмины и уезды, периодически ликвидировались, объединялись и т.д. [1, с. 252–253].

На территории Западной Беларуси и Западной Украины польские власти стали проводить политику ассимиляции. В реализации политики ассимиляции «кресов восточных» значительную роль должно было сыграть инспирированное движение «православных поляков» и создание на их базе общественно-религиозного движения. Проповеди должны были вестись на польском языке. В 1937 г. в Гродно был создан дом православных поляков имени Стефана Батория. Организация на-

считывала в 1938г. около 1000 членом. В основном это были служащие государственных учреждений, мелкое мещанство, учителя. В то же время подобная организация была создана в Слониме [2, с. 208].

Политика польских властей, наряду с выше сказанного, имела не только такой характер. Например, по приказу командования 9-го корпуса от 19 августа 1922 с 1 сентября 1922 безоговорочно с соблюдением военной тайны были уволены лица не польской национальности из формирований корпуса рядовых и гражданских работников. В городе Слониме такими стали: Ихомчик Александр из военного поветового суда, Михамонович Сулейман из отвела снабжения лошадьми №27, Самосинкувна Раиса из отдела снабжения повета [2, с. 45].

Из обращения депутатов Белорусской крестьянско-рабочей громады (БКРГ) о массовых арестах, полицейском терроре и издевательстве над белорусскими крестьянами от 2 марта 1926 г. следует, что в Слонимском повете наряду с другими проводились полицейские аресты: «Сымону Рамановiчу з в. Шылаўка Слонiмскага пав. прыкавалi кайданамi рукi да ног i бiлi гэтак звязанага да страты прытомнасцi. Самлеўшага ачуньвалi, прыкладаючы яму гарачую папяросу да рук i грудзей, а калi гэта не памогло – аблажылi яго сьнегам...Тодара Кавалеўскага з в. Шылаўка валаклi за валасы, потым прывязалi яму рукi да ног i бiлi ў пяты страты прытомнасцi. Гэтаксама мучылi Сымона Дабрыяна, Мацея Дабрыяна i Мацея Гараську. Лявон Гурскi, якому апрача вышэй памянутых катаваньняў дадалi ўлiваньне вады з оцтам у нос. Янку Лукашэню – катавалi, як i папярэднiх, а апрача таго калолi яму цела i налiвалi гэтыя ўколы оцтам. Паўла Солтыса бiлi i правацырвалi. Дзямяна Гараську i Сымона Рамановiча падвешвалi пад рукi па некалькi разоў у дзень i марылi голадам. Апрача вышэй памянутых арыштавалi яшчэ 10 асоб з в.Шылаўца. Калi рабiлi прымусовы продаж з аукцыёну за зацягнуўшыся падпiткi, арыштавалi солтыса в. Какольчыцы Чарэмскай гм. Слонiмскага пав. Аляксандра Дабрыяна, за тое, што осьмелiўся прасiць, каб адлажыл аўкцыён з прычыны вялiкай нэндзы жыхароў. За гэты “праступак” забралi яго на постэрунак, куды таксама прыехалi каты з павятовай палiцый i Слонiме. Дабрыяна катавалi ал 9 гадз. да 12 уна-

чы. Завязалі яму вочы анучаю і заткнулі рот, а калі сіліўся сарваць анучы – заляпілі яму вочы і рот глінаю. Білі яго так, што некалькі разоў трапіў праўтомнасць. Катаванне адбывалася ў прысутнасці камэнданта дзяржаўнай паліцыі ў Касцяноўіцах № 1377... Дабрыян лічыўся патаемна ў прыватнага дохтара і да сягоння паважна хворы.

У в. Касцяноўа Слонімскага пав. У снежні мінулага году зажадаў месны постэрунковы ў жыхара тае-ж вёскі Сьцяпана Мандрукевіча, каб прыняў у хату рэчы свае сястры. Мандрукевіч адмовіўся. Тады пастэрунковы арыштаваў непаслуховага... аддаў яго камэнданту... які адразу пачаў біць арыштаванага па твары... Потым завязалі яму рот ручніком, павалілі яго на зямлю і білі, “дзе папала і колькі ўлезе”... У той самы дзень звольнілі скатаванага і выкінулі яго на вуліцу, прычым паліцыянт даслоўна сказаў, што павінен маўчаць і не выдаваць сваіх катаў, бо ў праціўным выпадку “з’гіне, як сабака”» [2, с.83–84].

Из открытого письма Белорусского Крестьянско-Рабочего Посольского клуба с протестом против арестов поветовых секретарей клуба и преследований белорусских общественных деятелей следует, что в Вильно 25 августа 1929 было арестовано 16 поветовых секретарей клуба, в том числе секретарь клуба в Слониме – некий Житкевич [2, с. 107].

Польские власти проводили конфискацию собственности православной церкви. Свидетельствует этому мемориал сентября 1921 г., направленного православными епископами московскому патриарху Тихону, о ревиндикации православных храмов польскими властями: «Жировицкій монастырь доносить, что Слонимскій Надавчій Комитетъ произвелъ отчужденіе усадебной монастырской земли съ 11 домами, огородами и садами; что въ православной церкви никогда не бывшей костеломъ, взломанъ иконостасъ, устроень костель, при немъ пріють со 140 душъ дѣтей изъ 120 православныхъ и только 20 католиковъ, а завѣдываніе пріютомъ насильемъ взято католиками, которые водять православныхъ дѣтей въ костель и заставляють православныхъ дѣтей учить польскія молитвы» [2, с. 41]. Вероятнее всего это Крестовоздвиженская церковь, т.к. об её передачи Католическому костёлу говорится в ноте протеста Народного Комиссара иностранных дел СССР

Г. В. Чичерина посланнику Польши в СССР Л. Доровскому о нарушениях польским правительством прав национальных меньшинств, гарантированных Рижским мирным договором от 10 мая 1924 г. [2, с. 57]. Также в Слонимском уезде Католическому костелу были переданы церкви в Ружанах, Саневичах и Высоцке. Все закрыты: Слонимский собор, Косовская, Вязовеская, Голынская церкви [2, с. 44].

Оправдание закрытия православных храмов можно найти в материалах конференции «Активизация польского элемента в Северо-Западных землях Польской республики» в г. Гродно от 24 апреля 1937 г.: «В Слонимском повете в одной из околиц говорят так: «Если бы был приказ, то перешли бы и в католицизм» [2, с. 163].

Политика польских властей ни могла не вызвать недовольства. В 1929 г. жители д. Острово Старовойской гмины написали протест слонимскому старосте. Жители были не довольны тем, что солтасом снова остался Рыбак Андрей, вместо Татарины Гальяша, которого большинство выбрало солтасом на сходе. Также жители протестовали против закрытия кружка Товарищества Белорусской Школы и библиотеки. Протест был написан в 2-ух экземплярах, с которых один был выслан Белорусскому Крестьянско-Рабочему Посольскому Клубу [2, с. 104].

В 1933 г. на Слонимщине произошла забастовка лесорубов. Полиция начала бороться с штрейкбрехерами (лица, которые нанимались во время забастовки). Когда на третий день они вышли на забастовку, то произошло сильное столкновение с полицией, входе которой погиб один полицейский. После этого начались массовые аресты. В ответ во многих деревнях организовалась самооборона. Они устроили погоню за полицейскими, чтобы отбить арестованных, но это им не удалось сделать. Тогда организация разослала гонцов по всем деревням, где были проведены аресты. Собралось со всех деревень до 500 человек, которые двинулись на постерунок (отделение полиции) отбивать арестованного коменданта самообороны. Масса направилась в м. Жировицы. По дороге толпа выросла до 800 человек. Поход растянулся больше чем на версту. В первых рядах шли женщины (женщины были даже в самообороне). Женщины во многих местах были активнее мужчин. Были случаи, когда мужчины отказывались идти на демон-

страции, а жены выгоняли их из хаты и гнали на демонстрацию. К счастью, полиция смогла убедить массы разойтись.

В 1934 г. на Слонимщине произошли крестьянские выступления. Причиной выступлений стала аграрная реформа, которая включала в себя комасацию, т.е. ликвидацию чересполосиц и интенсификацию сельского хозяйства. В деревне Перволоко крестьяне выгнали землемера, но комасация было проведена с прибытием полиции. В деревне Лопухо крестьяне согнали 2 кулаков, которым в ходе комасации дали общественную землю. В деревне Шуляки часть крестьян посла свой скот на помещичьем лугу. Крестьяне деревни Силевичи выгоняли скот на общие пастбища. В деревне Климовичи (Дереченский р-н) полиция насильно выгнала крестьян на шарварки. В деревни Козловичи 20 крестьян ходили к помещику с требованием выплаты задолженности. Арестовано 5 человек. В деревне Перволоко крестьяне не пустили землемеров в деревню. Было арестовано 4 человека. Человек 300 крестьян двинулась отбивать. Двух отпустили, а двух загнали в Слоним. Крестьяне обрабатывали землю арестованных крестьян. В деревне Козловичи секвестратор забрал рожь за налоги. Отпора не было. Весной же в этой деревне был отпор. 6 лет боролись против комасации. В деревне М. Кракотка крестьяне прогнали землемеров и крестьян, работающих по комасации. Полиция хотела арестовать активно выступавших, но крестьянки не дали. После прибытия карных отрядов, комасация была проведена. В Павловичи крестьяне косили сервитутные луга. В деревне Угрынь крестьянин схватил топор и выгнал с хаты секвестратора, был арестован и избит. Крестьяне Слонимского повета послали обратно напоминания об оплате налогов. В деревне Кокошицы произошла школьная демонстрация. В ответ на это прибыло 15 полицейских и пацификация (насильственное усмирение) деревни продолжалась 8 дней [2, с. 141–142].

Таким образом на примере Слонимщины мы видим, что политика польских властей по ассимиляции «кресов всходних» вызывало недовольства интеллигенции и крестьянства.

Список источников и литературы

1. Карасік, Н.В. Слонім і Слонімшчына ў 1918-1939 гадах на старонках архіўных дакументаў / Н. В. Карасік // Слонімшчына вачыма

навукоўцаў і краязнаўцаў: матэрыялы рэгіянальнай гісторыка-краязнаўчай канферэнцыі, прысвечанай 750-годдзю горада Слоніма і 70-годдзю заснавання Слонімскага раённага краязнаўчага музея імя І. І. Стаброўскага / складальнікі: Д. С. Аляшкевіч, І. П. Крэнь. – Слонім : Слонінская друкарня, 2002. – 391с.

2. Польша - Беларусь, 1921-1953: сборник документов и материалов / Национальная академия наук Беларуси, Институт истории, Департамент по архивам и делопроизводству Министерства юстиции Республики Беларусь ; [составители: А. Н. Вабищевич и др.]. – 3-е изд. – Минск : Беларуская навука, 2018. – 420 с.

According to the Riga peace Treaty of March 18, 1921 Clonidine in the composition of the nowogródek Voivodeship became part of Poland. In 1926, the military authoritarian regime of Yu. Pilsudsky was established in Poland, which was called «sanation» (recovery). The «sanation» regime provided for forced Polonization and assimilation of the non-Polish population. This resulted in mass arrests, police terror, mockery of Belarusian peasants, persecution of Belarusian public figures and confiscation of property of the Orthodox Church. All this took place in the Slonim Region. The policy of the Polish authorities could not cause discontent. This article is about the policy of the Polish authorities and protests against her Clonidine.

Научный руководитель – И. Ф. Китурко, кандидат исторических наук, доцент, доцент кафедры истории Беларуси, археологии и вспомогательных исторических дисциплин, ректор Гродненского государственного университета имени Янки Купалы.

УДК 94(476)

Я. У. Гацко*Установа адукацыі «Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт
імя Янкі Купалы»***Навагрудскія ваяводы ў міжваенны перыяд:
асноўныя вехі жыцця і дзейнасці**

Дадзены артыкул змяшчае ў сябе інфармацыю аб ўтварэнні Навагрудскага ваяводства, яго тэрытарыяльныя памеры, функцыях ваяводы - кіраўніка гэтага адміністрацыйнага ўтварэння і кароткае апісанне дзейнасці 7 чалавек, якія кіравалі Навагрудскім ваяводствам у розны адрэзак міжваеннага перыяду (1921–1939 гг.).

Паводле Рыжскага мірнага дагавору ад 18 сакавіка 1921 г., які быў падпісаны ўрадамі Польшчы, з аднаго боку, і ўрадамі РСФСР і УССР з другога, была скончана польска-савецкая вайна, якая доўжылася амаль два гады (люты 1919 – кастрычнік 1920 гг.). У выніку гэтага дагавора была ўсталявана дзяржаўная мяжа паміж БССР, УССР, якія былі часткай Савецкай Расіі, і Польскай рэспублікай. Навагрудчына ж ўвайшла ў склад апошняй.

На тэрыторыі, якая ў савецкай і айчынай гістарыяграфіях насіла назву «Заходняя Беларусь» быў уведзены адміністрацыйна-тэрытарыяльны падзел, які існаваў у цэнтральных і заходніх рэгіёнах Польшчы, а менавіта: далучаныя землі былі падзелены на ваяводства, якія складаліся з паветаў, паветы – з гмін, гміны – з грамад. Згодна з гэтым падзелам былі ўтвораны мясцовыя органы дзяржаўнага кіравання і самакіравання. Дзейнасць органаў самакіравання пасля падпісання Рыжскага дагавора ў сакавіку 1921 г. рэгулявалася нарматыўна-прававымі актамі, распаўсюджанымі на гэтыя землі падчас польска-савецкай вайны [1, с. 22].

Пасля таго як польскія войскі летам 1919 г. захапілі большую частку Беларусі, яны правялі адміністрацыйны падзел гэтай тэрыторыі на акругі (okręgi). Кіраўніцтва акругамі вяла адміністрацыя Цывільнай управы ўсходніх земляў (Zarząd cywilny ziem wscodnich) з Генеральным камісарам на чале [6, с. 155]. А ў снежні таго году палякі правялі першы перапіс насельніцтва. Будучае Навагрудскае ваяводства, разам з павятовымі цэнтрамі ўходзілі ў склад розных акругаў: Лідкі (у складзе была Шучынская гміна) і Навагрудскі паветы, а

таксама Валожынская гміна (Ашмянскi павет) уваходзiлi ў склад Вiленскай акругi; Баранавiцкi павет, у складзе якога была Нясвiжская гміна, уваходзiў у Брэст-Лiтоўскую акругу; Слонiмскi павет разам з Стаўбцоўскай гмiнай (Мiнскi павет) уваходзiў у Мiнскую акругу [12, s. 39–48].

Навагрудскае ваяводства было ўтворана распараджэннем польскага Сейма 4 лютага 1921 г., 1 сакавіка 1921 г. было створана Палескае, 14 жнiўня 1921 г. – Беластоцкае, i 22 снежня 1925 г. было ўтворана Вiленскае ваяводства [70, s. 5]. У гэтых чатырох ваяводстваў жылi пераважна беларусы. [13, s. 5]. Навагрудскае ваяводства, разам з Палескiм i Вiленскiм ваяводствамi насiлi назву «паўночна-усходнiя ваяводствы». Першапачаткова, у склад ваяводства ўваходзiлi восем паветаў: Баранавiцкi, Браслаўскi, Дунiлавіцкi, Дзiсенцкi, Лiдскi, Навагрудскi, Нясвiжскi, Слонiмскi, Стаўбцоўскi, Вiлейскi, Валожынскi [4, арк. 1]. Праз год, у 1922 годзе Вiленскаму ваяводству былi перададзены Браслаўскi, Дунiлавіцкi, Дзiсенцкi i Вiлейскi паветы, а 21 траўня 1929 года быў утвораны Шчучынскi павет.

Статыстыка такая рэч, што ў розных статыстычных кнiжках цi навуковых працах можна сустэць розныя лiчбы. У некаторых можна знайсцi iнфармацыю, што тэрыторыя ваяводства складала 22 829 альбо 22 692 цi 22 966 км², у iншых – 23 009, 22 483, 23 046 км² [13, s. 8, 14], [10, s. 45], [16, s. 5], [5, с. 6], [11, s. 8]. У любым выпадку тэрытарыяльныя памеры мiжваеннага Навагрудскага ваяводства амаль адпавядалi памерам сучаснай Гродзенскай вобласцi – 25 тыс. км² [2].

Навагрудскае ваяводства складала 6% тэрыторыi мiжваеннай Польшчы. На ўсходзе межавала з СССР, на поўднi з Палескiм ваяводствам, з захаду i поўначы - з Беластоцкiм i Вiленскiм. Яно мела ў складзе такiя гарады, як Баранавiчы, Лiда, Нясвiж, Стаўбцы. Цэнтрам ваяводства стаў старажытны горад Навагрудак.

Кiраўнiком ваяводства быў ваявода – чалавек, якi згодна з распараджэннем Савета Мiнiстраў ад 21 сакавіка 1921 г. узначалiваў адмiнiстратыўную ўладу на тэрыторыi ваяводства, пераводзiўся i звалiняўся Начальнiкам Дзяржавы паводле прапановы Мiнiстра ўнутраных спраў, зацверджанай Саветам Мiнiстраў. Да сферы дзейнасцi ваяводы

ў давераным ваяводстве належалі ўсе справы дзяржаўнай адміністрацыі, за выключэннем спраў, перададзеных ваеннай, судовай, скарбовай, школьнай, чыгуначнай, паштова-тэлеграфнай адміністрацыям, а таксама справы, раней даручаных земскім службам. У галіне агульнага мясцовага кіравання ваявода забяспечваў спакой і грамадскую бяспеку ў давераным яму ваяводстве. Ваявода вырашаў пытанні выкарыстання аддзяленняў паліцыі аднаго павета ў межах іншага і перамяшчэння рэзерваў у межах ваяводства. Таксама ён мог запрасіць дапамогі ў войска ў вызначаных прадпісаннімі выпадках Вырашаў, таксама, пытанні па ахове сродкаў камунікацыі, грамадскага здароўя, харчовага забяспячэння насельніцтва, і праблемы ў сферы працы і сацыяльнай аховы. Кіраваў справамі земляробства, ветэранарыі і лесніцтва.

Таксама ажыццяляў нагляд за перамяшчэннем насельніцтва, асабліва, калі ваяводства было памежным [3, арк. 8].

У бюджэтна-гаспадарчых справах да кампітэнцыі ваяводы належала: планаванне бюджэту ваяводскага ведамства і падначаленых структур, прадстаўленне іх адпаведным міністэрствам для зацвярджэння, падрыхтоўка прапаноў аб выдзяленні дадатковых крэдытаў, нагляд і кантроль за іх выкарыстаннем і г.д.; [1, с. 86–88].

Сродкі камунікацыі таго часу адрозніваліся ад цяперашняга, таму эфектыўным сродкам данясення інфармацыі да насельніцтва былі абвяшчэнні – лісты паперы розных памераў, якія клеіліся на інфармацыйных слупах. На паперах было заўсёды напісана, каб яе не заклеівалі і не зрывалі. Змест іх быў розным: пачынаючы ад прывядзення ў парадак уласных студняў па санітарных прычынах, а таксама, ўсталявання падаткаў на хатнюю жывёлу, і скончваючы адказнасцю за наўмыснае пашкоджанне тэлеграфнай або тэлефонай лініі: слупоў, дратаў і ізалятараў [3, арк. 13, 11, 6].

Як і ў іншых ваяводствах, так і ў Навагрудскім, пасаду ваяводы займалі людзі польскага паходжання. Цягам усіх 18 гадоў існавання міжваеннай Польшчы, пасаду ваяводы ў Навагрудку займалі 7 чалавек [14, с. 7].

Першым выконваў абавязкі ваяводы Чэслаў Крупкі, які

нарадзіўся на Стаўбцоўшчыне, і які, па меркаванню польскіх уладаў, мог разумець настроі і патрэбы насельніцтва ваяводства. У 1918-1919 гг. ён працаваў у Камітэце абароны ўсходніх земляў (Komitet Obrony Kresów Wschodnich), а ў 1919 г. выконваў функцыі Начальніка адзела нацыянальных справаў (naczelnik Wydziału Spraw Narodowościowzch) у Цывільным Адзеле Усходніх Земляў (Cywilny Zarząd Ziemi Wschodnich). Чатыры месяцы - з чэрвеня па 17 кастрычніка 1921 г. стаяў на чале ваяводства. Пасля ўходзіў у склад Стаўбцоўскай павятовай рады і Віленскай ваяводскай рады. У 1935-1937 гг. кіраваў Сельскагаспадарчай палатай ў Вільні. Быў паслом Сейму 5-га склікання (1937-1939 гг.). 23 верасня 1939 г. быў арыштаваны органамі НКУС у сваім маёнтку Геленаў (Стаўбцоўскі павет). Далейшы лёс невядомы.

Наступным ваяводам быў Уладзіслаў Рачкевіч, які нарадзіўся ў грузінскім Кутаісі ў 1885 г. у сям’і следчага. Скончыў юрыдычны факультэт Пецярбургскага ўніверсітэту. Перад Першай сусветнай вайной працаваў адвакатам ў Мінску. У 1917 г. належыў да Галоўнага польскага вайсковага камітэта (Naczelnego Polskiego Komitetu Wojskowego). Браў удзел у баях за Мінск у лютым 1918 г., (відавочна супраць жаўнераў Цэнтральнай беларускай вайскавай рады – выд. аўтарам) пасля таго як большавікі, з-за наступу нямецкіх войскаў, спешна яго пакінулі. Выконваў функцыю заступніка Генеральнага камісара усходніх зямель. З кастрычніка 1921 г. па жнівень 1924 г. займаў пасаду ваяводы. Сучаснікі запамнілі яго як культурнага, тактаванага, скромнага і мяккага чалавека. Пычынай яго перавода з пасады ваяводы адбыўся з-за не вельмі рашучыя дзеянні супраць савецкіх дыверсантаў, якія напалі на Стаўбцы 4 жніўня 1924 г. Пасля быў на пасадах віленскага, кракаўскага і паморскага ваяводаў. 30 верасня 1939 г. узначаліў урад прэзідэнта Польшчы. Пасля захопу Польшчы, разам з урадам эміграваў у Лондан. Памёр 6 чэрвеня 1947 г. у Вялікабрытаніі [10, s. 52–53].

Трэцім ваяводай быў Марыян Жэгота-Янушайціс, які паходзіў з Цэнтральнай Польшчы. Меў спецыяльнасць агранома. Быў суарганізатарам польскіх стралковых дывізіяў у Львове. Прымаў удзел у баях у Карпатах. Курыраваў працу ў Вайскавай камісіі. Ваяводства ўзначаліў 29 жніўня

1924 г. па распараджэнню міністра вайсковых спраў генерала Сікорскага. Яго галоўнай задачай было стабілізацыя сітуацыі на тэрыторыі ваяводства, узрушанай дзейнасцю дыверсантаў, якія былі арганізаваныя ДПУ СССР, а таксама наведзенне парадку і дысцыпліны ў адміністрацыі, эфектыўнасцю якой былі незадаволены ў Варшаве. Можна адзначыць, што «кваліфікавана і без лішняй жорсткасці» ён справіўся з гэтай задачай, бо дзейнасць савецкіх дыверсантаў была згорнута. Па гэтай прычыне цэнтральныя польскія ўлады лічылі яго добрым ваяводай. Але, пасля двух гадоў, 26 жніўня 1926 г. ён быў змешчаны з пасады, бо не лічыўся прыхільнікам «санацыі» - рэжыма Ю. Пілсудскага, усталяванага пасля травеньскага перавароту 1926 г. Звольнілі яго і з войска. Меў зямельны ўчастак у Шылах пад Крэмянцэм на Валыні, дзе стварыў сельскагаспадарчы эксперыментальны аб'ект. У пачатку Другой сусветнай дзельнічаў у абароне Львова ў 1939 г. Арганізаваў падпольную групу ў Львове, якая была выкрыта НКУС. Змагаўся на франтах Другой сусветнай вайны разам з генералам Андэрсам. Памёр у Вялікабрытаніі 24 сакавіка 1973 г. [15, s. 122–125]

Наступным навагрудскім ваяводай быў Зыгмунт Бечковіч (нарадзіўся 20 студзеня 1887 г.). Скончыў Маскоўскі ўніверсітэт, дзе вывучаў права. У 1918–1920 гг. быў адным з арганізатарам судовай сістэмы Польшчы. Быў звязаны з лагерам Пілсудскага. Адміністрацыйны вопыт атрымаваў у якасці заступніка ўрадавага камісара ў Варшаве, а таксама як заступнік варшаўскага ваяводы. Пяць гадоў – ад 24 верасня 1926 г. па 20 чэрвеня 1931 г. займаў пасаду навагрудскага ваяводы, што з'яўляецца самым вялікім па працягласці тэрмінам з ўсіх кіраўнікоў Навагрудчаны. Здолеў моцна «зліцца» з рэгіёнам, які ўзначаліваў. Аказаўся вельмі добрым адміністратарам і пакінуў добрыя ўспаміны сярод насельніцтва, якія справаджвалі яго са шкадаваннем на пасаду віленскага ваяводы. У 1933–1935 гг. быў паслом у Латвіі. У 1939 г. быў віцэ-прэзідэнтам Таварыства па развіццю ўсходніх зямель (Towarzystwa Rozwoju Ziemi Wschodnich). Памёр 2 траўня 1985 г. у Гдыне [14, s. 18].

Пасля З. Бечковіча, асабітым даручэннем Пілсудскага, ваяводства ўзначаліў палкоўнік Вацлаў Косцік-Бернацкі

(нарадзіўся 28 верасня 1884 г.). Член ППС (Польская сацыялістычная партыя). Быў шэфам жандармерыі I брыгады польскіх легіёнаў. З 1919 г. у шэрагах Войска Польскага. Служыў у 76 пехотным палку ў Баранавічах, дзе меў магчымасць пазнаёміцца з праблемамі ваяводства. Быў у якасці каменданта брэсцкай крэпасці, якая была турмой для палітзняволеных, дзе дэманстраваў жорсткасць да палітычных праціўнікаў Пілсудскага, за што нават у санцыянных сродках інфармацый быў паказаны ў негатыўным свеце. З 1 ліпеня 1931 г. па 3 верасня 1932 г. стаяў на чале ваяводы. Ваяводствам, якое знаходзілася ў не вельмі добрым стане, па прычыне сусветнага эканамічнага крызісу, кіраваў з пазіцыі сілы. Імкнуўся выкараніць КПЗБ, дасягнуўшы пры гэтым значныя вынікі. Занадта глыбока умешываўся ў грамадскае жыццё, таксама, і ў дзейнасць легальных аб'яднанняў і партыяў. Негатыўнае меркаванне меў і ў землеўладальнікаў. Выступаў і патрымліваў вайсковае асадніцтва. У верасня 1932 г. перайшоў на пасаду палескага ваяводы, дзе заставаўся да верасня 1939 г. Менавіта пры ім палітыка польскіх улад на Палессі набыла асыміляцыйны характар у дчыненні да беларусаў. Пасля захопу Польшчы нацыстамі перайшоў мяжу з Румыніяй, дзе жыў да канца вайны. У часы ПНР (Польская Народная Рэспубліка- назва сацыялістычнай Польшчы ў 1952-1989 гг. – выд. аўтарам) абвіначваўся ў здрадзе Радзіме, супрацоўніцтве з немцамі і фашызацыі краіны да 1939 г. Пасля васьмі гадоў зняволення быў прысуджаны да смяротнага пакарання, заменены пасля 10 гадамі зняволення. Быў вызвалены па стану здароўя ў лістападзе 1955 г. Памёр 25 траўня 1957 г. [8, s. 89].

З 8 верасня 1932 г. па 2 снежня 1935 г. навагрудскім ваяводам быў Стэфан Свідэрскі (нарадзіўся ў 1895 г.). У розныя гады жыцця быў настаўнікам матэматыкі, школьным інспектарам ў Вільні, куратарам Львоўскай школьнай акругі, аўтарам шэрага падручнікаў па матэматыцы і астраноміі, а таксама, ганаровым сенатарам Польскай акадэмічнай карпарацыі «Fidelia Leopoliensia». На пасадзе ваяводы прысвяціў праблемам асветы дзяцей і моладзі, і выхаванню іх у польскім патрыятычным духу. Яго праграма па абмежаванню беларускіх культурных, адукацыйных, гаспадарчых і палітычных устаноў была пры-

нята Міністрам унутраных спраў Складкоўскім. Гэта прывяло да закрыцця беларускай гімназіі ў Навагрудку і абмежавання навучыння на беларускай мове ў школах на тэрыторыі ваяводства. З красавіка 1936 г. быў дырэктарам сацыяльнай страхавой у Львове. У часы вайны кіраваў юнацкай кадэцкай школай на Блізкім Усходзе. Памёр у Лондане 17 снежня 1978 г. [14, s. 19–20].

Апошнім, сёмым ваяводай быў Адам Корвін-Сакалоўскі (нарадзіўся 22 ліпеня 1896 г.). Быў жаўнерам у 1-ым палку ўланаў. З лістапада 1918 г. служыў у Войске Польскім. З 26 жніўня 1930 быў шэфам Кабінета Міністраў па вайсковым справам. Пасля смерці Пілсудскага быў вымушаны сыйсці з міністэрства. У якасці навагрудскага ваяводы займаўся рэарганізацыяй працы павятовых старостаў, надаваў увагу сельскай гаспадарцы і пытанням вёскі. Надзеяў, таксама ўвагу, і развіццю турызма рэгіёна. У часы вайны быў у эміграцыі ў Францыі і Вялікабрытаніі, але ў 1956 г. вярнуўся ў Варшаву, дзе жыў да сваёй смерці 12 жніўня 1979 г. [9, s. 64–65, 144].

Як можна ўбачыць, гэтыя людзі жылі і дзейнічалі ў цяжкі і пераломны час. Час калі шлі войны, адбываліся рэвалюцыі, рушыліся імперыі на асколках якіх будаваліся новыя дзяржавы. Гэтыя асобы мелі розны жыццёвы вопыт, хтосьці вучыўся у прэстыжных універсітэтах Расійскай імперыі, хтосьці са зброяй у руцэ змагаўся на франтах Першай сусветнай. Гэта былі людзі вайсковых і грамадзянскіх спецыяльнасцяў – юрысты, настаўнік, аграном. Яны прымалі ўдзел у пабудове сваёй краіны Польшчы як незалежнай дзяржавы. І іх аб’яданала, што ў розныя гады яны стаялі на чале Навагрудскага ваяводства – тэрыторыі, дзе большасць складалі беларусы.

Лёсы іх скончыліся па рознаму: хто загінуў у часы Другой сусветнай, а хто пасля вайны вярнуўся ў Польшчу, адсядзеўшы тэрмін. Частка ж засталася ў эміграцыі ў Вялікабрытаніі, дзе і скончылі свой жыццёвы шлях.

З польскага пункту гледжання яны верылі, што гэта тэрыторыі заўсёды былі польскімі, і намагаліся інтэграваць і ўніфікаваць іх, негледзячы на моўныя і рэлігійныя адрозненні мясцовага насельніцтва, нацыянальная самасвядомасць якога яшчэ толькі пачала свой рост. І праводзячы, асабліва з дру-

гой паловы 1920-х гг., асіміляцыйную палітыку ў дачыненні да беларусаў, яны шчыра верылі, што гэта прынясе толькі карысць польскай дзяржаве.

З пункту гледжання Беларусі, гэта было памылковай палітыкай, якая сыграла потым адмоўную і негатыўную ролю. Яна вымусіла некаторых беларусаў (безумоўна немалую ролю сыграла і паспяховае бальшавіцкае прапаганда, якая выкарыстоўвала негатыўныя элементы польскай палітыкі ў сваіх мэтах. – заўв. аўтара) з надзеяй глядзець на Усход. І потым яны ставілі ў гарадах і мястэчках трыўмфальныя аркі, сустракаючы чырвонаармейцаў у верасні 1939 г., што потым сказалася на нацыянальных адносінах паміж нашымі народамі. Выступілі розныя гістарычныя крыўды. І хоць са зменай пакаленняў гэтыя крыўды пачынаюць сыходзіць, тым не менш трэба заўсёды памятаць пра тую падзею, весці дыялог. Асабліва зараз, калі нашыя краіны эканамічна, культурна і турыстычна звязаны.

Спіс крыніц і літаратуры

1. Борка, А.І. Мясцовыя органы дзяржаўнага кіравання і самакіравання ў Заходняй Беларусі (1921 – 1939 гг.): манагр. / А.І. Борка. – Гродна: ГрДУ, 2011. – 139 с.
2. Гродненский областной исполнительный комитет. Официальный портал // [Электронны рэсурс]. – 2020. Рэжым доступу: <https://region.grodno.by/ru/geographical-ru/>. – Дата доступу: 09. 02. 2020.
3. Дзяржаўны архіў Гродзенскай вобласці (ДАГрВ). Ф. 551. - Воп. 1. - Сп. 5. Аб’ява павятовых старостваў Наваградскага ваяводства. Арк. 37.
4. ДАГрВ. Ф. 551. – Воп.1- Сп. 76. Рапорты Баранавіцкага павятовага староства аб грамадска-палітычным стане на тэрыторыі староства ад 6.11.1920 – 13.11.1920 г. –Арк. 55.
5. Западная Белоруссия (статистический справочник) / Государственная плановая комиссия при СНК БССР, Управление народнохозяйственного учета БССР. – М.: издание Госплана при СНК БССР и УНХУ БССР, 1939. – 142 с.
6. Латышонок, А. Гісторыя Беларусі ад сярэдзіны XVIII ст. да пачатку XXI ст. / А.Латышонок, Я.Мірановіч. – Смаленск: Інбелкульт, 2013. – С. 174 – 177.
7. Садоўскі, У. Наваградак: мястэчка, якое стала цэнтрам ваяводства. Вялікае фотараўнанне // [Электронны рэсурс]. – 2020. Рэжым доступу: <https://kresy-arch.livejournal.com/47672.html>. – Дата доступу: 23. 02. 2020.

8. Cichoracki, P. Droga ku anatemie. Waclaw Kostek-Bernacki (1884-1957), Warszawa, 2009. – 504 s.
9. Korwin-Sokołowski, A. Fragmenty wspomnień 1910-1945 / A. Korwin-Sokołowski. – Paryż, 1985. – 203 s.
10. Krajewski, K. Nowogródzczyzna naszych ojców / K. Krajewski. – Warszawa, 2018. – 560 s.
11. Rocznik statystyki Rzeczypospolitej Polskiej. - Warszawa, 1924. – 224 s.
12. Romer, E. Spis ludności na terenach adminisrowanych przez Zarząd cywilny ziem wscodnich (grudzień 1919) / E. Romar. – Lwów-Warszawa, Wydanie Zasilkiem Zarządu Ziem Wscodnich, 1920. 46s.
13. Suski, J. Podział administracyjny Rzeczypospolitej Polskiej / J. Suski. – Warszawa: Wojskowy instytut naukowo-wydawniczy, 1930. – 76 s.
14. Szarejko, M. Protokoły i raporty zebrań wojewodów i starostw – wojewódstwo nowogródskie / M. Szarejko, W. Śleszyński. – Białystok Kraków, 2015. – 136 s.
15. Żegota-Januszajtis, M. Życie moje tak burliwe. Wspomnienia i dokumenty, Warszawa, 1993. – 367 s.
16. Żmigrodski, J. Nowogródek i okolice / J. Żmigrodski. – Wilno, 1931. – 118 s.

This article contains information about the creation of the Novogrudok Voivodeship, its territorial dimensions, and also at the head of the tasks - the head of this administrative entity and a brief description of the activities of 7 people managing the Novogrudok Voivodeship in different periods of the interwar period (1921-1939).

Навуковы кіраўнік – І. Ф. Кітурка, кандыдат гістарычных навук, дацэнт, дацэнт кафедры гісторыі Беларусі, археалогіі і спецыяльных гістарычных дысцыплін, рэктар Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэту імя Янкі Купалы.

Дадатак 2 – Выконваючы абавязкі ваводы Чэслаў Крупскі (чэрвень – 17 кастрычніка 1921 г.) [10]

Дадатак 1 – Уладзіслаў Рачкевіч (17 кастрычніка 1921 г. – 29 жніўня 1924 г.) [10]

Дадатак 3 – Марыян Юзаф Жагота-Янушайціс (29 жніўня 1924 – 24 жніўня 1926) [10]

Дадатак 4 – Зыгмунт Бечковіч (24 верасня 1926 – 20 чэрвеня 1931) [10]

Дадатак 5 – Вацлаў Костак-Бярнацкі (1 ліпеня 1931 – 8 верасня 1932) [10]

Дадатак 6 - Стэфан Свідэрскі (8 верасня 1932 г. – 2 снежня 1935 г.) (на фота крайні злева; сустракае прэзідэнта І. Масціцкага) [10]

Дадатак 7 – Адам Людвік
Корвін-Сакалоўскі (17 снежня
1935 – 17 верасня 1939) [10]

Дадатак 8 – Будынак Навагрудскага ваяводскага ўпраўлення. Міжваеннае фота [7]

Дадатак 9 – Зараз у будынку размяшчаецца Навагрудскі райвыканкам. Сучаснае фота [7]

УДК 94(476)

А. Г. Чарняўскі

*Установа адукацыі «Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт
імя Янкі Купалы»*

**Беларуская тэматыка на старонках
перыядычных выданняў Латвіі (1918–1940 гг.)**

Дадзены артыкул асвятляе асаблівасці такога комплексу гістарычных крыніцаў па гісторыі Беларусі і беларускай дыяспары ў Латвіі, як публікацыі ў перыядычных выданнях Латвійскай рэспублікі ў 1918–1940 гг. У артыкуле прыведзеныя галоўныя тэмы, прысвечаныя Беларусі, якія цікавілі аўтараў матэрыялаў, найбольш значныя прыклады публікацыяў і кароткая класіфікацыя перыядычных выданняў тагачаснай Латвіі.

У 1918 г. пачалася гісторыя незалежнай Рэспублікі Латвія. У гэтай дзяржаве ў міжваенны час друкавалася шмат дзяржаўных і недзяржаўных перыядычных выданняў, і нярэдка на іх старонках можна было ўбачыць тэксты пра Беларусь і беларусаў. У Латвіі на працягу 1920–1930-х гг. дзейнічалі і беларускія газеты – беларуская меншасць у гэтай краіны адзначылася сваёй шырокай дзейнасцю, а яе актыўнасць была ці не найбольшай у параўнанні з беларускімі дыяспарамі ў іншых краінах свету. Выданні “Голас беларуса”, “Беларуская школа ў Латвіі” і інш. адлюстроўвалі жыццё беларусаў Латвіі, але водгук гэтая тэма знайшла і ў газетах ды часопісах на іншых мовах шматэтнічнай Латвіі. На сённяшні час гэта маладаследаваны комплекс гістарычных крыніцаў.

Паведамленні на беларускую тэматыку друкаваліся на розных мовах. Іх можна знайсці ў выданнях на латышскай мове “Урадавы веснік”, “Штомесячнік Міністэрства адукацыі”, “Латвійскі вайсковец”, “Абаронца”, “Даўгаўскі веснік” і інш. Сярод рускамоўных газетаў вылучаецца “Сёння”. Таксама пазначым, што ў Латгаліі – усходнім рэгіёне Латвіі, які мяжуе з Беларуссю і дзе жыла большасць беларусаў – існавалі газеты і на латгалііскім дыялекце, які істотна адрозніваўся ад літаратурнай латышскай мовы. Міжваенныя выданні друкаваліся таксама і рознымі шрыфтамі – гатычным і антыквай. Гэты падзел часта суправаджаўся тым, што тэксты друкавалі розным правапісам: калі выданне выкарыстоўвала антыкву, то часцей за ўсё тэксты друкаваліся правапісам, падобным да сучаснага.

На працягу 1919 г. былі наладжаныя дыпламатычныя кан-

такты між Латвіяй і Беларускай Народнай Рэспублікай. Пачала сваю дзейнасць Вайскова-Дыпламатычная місія БНР ў Латвіі і Эстоніі. Латвія пэўны час бачыла ў БНР патэнцыяльнага суседа, але неўзабаве кантакты на афіцыйным ўзроўні былі спынены. Латвійская рэспубліка ў міжваенны перыяд межавала як з Заходняй Беларуссю, гэтак і з БССР, мела консульства ў Віцебску. Натуральна, што навіны аб жыцці Беларусі цікавілі латвійскіх чытачоў. Гэта былі рознапланавыя тэксты: ад кароткіх паведамленняў да інтэрв'ю з вядомымі дзеячамі беларускага нацыянальнага руху.

Дзясяткі паведамленняў на беларускую тэматыку надрукавала рыжская рускамоўная газета “Сегодня”. Найбольш актыўна журналісты выдання займаліся гэтай тэмай ў першай палове 1920-х гг., але такія матэрыялы трапляюцца таксама і ў больш позніх нумарах газеты. У многіх выпадках аўтарам тэкстаў быў А. Гораў (А. Горевъ). Некаторыя з паведамленняў пра беларусаў былі падпісаныя ініцыяламі “А. Г.”; відаць, гэта быў той жа чалавек.

На старонках выдання можна было знайсці шмат інфармацыі пра Беларускаю Народную Рэспубліку і яе Вайскова-Дыпламатычную місію ў Латвіі і Эстоніі. У снежні 1919 г. у Рызе быў зладжаны баль з нагоды другіх угодкаў Усебеларускага з'езду. Баль наведалі латвійскія палітыкі і прадстаўнікі краінаў Антанты. 17 снежня 1919 г. у “Сегодня” з'явілася інтэрв'ю з Канстанцінам Езавітавым, кіраўніком Вайскова-Дыпламатычнай місіі ды ўдзельнікам Усебеларускага з'езду [2]. Таму нездарма частка інтэрв'ю была прысвечаная гэтай важнай падзеі беларускай гісторыі, якая ў 1919 г. яшчэ была недалёкім мінулым. А. Гораў змясціў такія словы К. Езавітава: “Шумные собрания Всебелорусского конгресса напоминали мне старое белорусское вече. Этот конгресс безусловно выявил полное лицо демократического белорусского народа”. 17 лістапада 1920 г. выданне апублікавала інтэрв'ю з Вацлавам Ластоўскім пра ягоныя перамовы з уладамі Літоўскай рэспублікі [1]. Цікава, што паводле актуальнай у той час для Латвіі тэрміналогіі ён быў названы міністрам-прэзідэнтам.

Адзін з галоўных артыкулаў нумару “Сегодня” ад 21 лютага 1931 г. меў назву “Разгром культурных сил в Сов. Белоруссии” [4]. Газета імкнулася пазнаёміць сваіх чытачоў з

рэпрэсіямі ў БССР і іх ахвярамі. Аўтар артыкулу пералічвае імёны дзеячаў, якія былі арыштаваныя, і іх пасады. Асаблівае здзіўленне аўтара выклікаў арышт Янкі Купалы. Пішучы пра пісьменніка, ён падкрэсліў, што хоць Янка Купала быў абвешчаны савецкімі ўладамі Беларусі народным паэтам БССР, “это высокое звание не спасло поэта от ареста и издевательств, приведших его к мысли о самоубийстве”.

У выданнях на латышскай мове паведамленні пра Беларусь нярэдка траплялі на слупкі, дзе друкавалі навіны з краінаў усяго свету. Часта гэта былі навіны аб палітычным жыцці Заходняй Беларусі і БССР. Гэта былі кароткія паведамленні, аб’ём якіх складаў толькі некалькі сказаў, якія сцісла перадавалі змест падзеяў. Напрыклад, “Даўгаўскі веснік” ў нумары ад 1 мая 1925 г. надрукаваў такую навіну: “У Гродне зараз адбываецца грандыёзны судовы працэс над 72 асобамі, якія спрабавалі ўсталяваць беларускую рэспубліку ў ваколіцах Гродна, Вільні і Сувалкаў. Паўстаннем кіравалі з Савецкай Расіі” [10].

Акрамя таго, латвійскія перыядычныя выданні змясцілі шэраг каштоўных паведамленняў пра гарады Беларусі. “Невялікі гарадок у прыгожым месце, на беразе ракі Нёман” – так пачынае Эдвардс Паэглэ свой артыкул аб Гродне і яго музеі [11]. Гэты артыкул быў першым з серыі, прысвечанай музеям Польскай рэспублікі і Усходняй Прусіі. Аўтар публікуе некалькі сказаў аб горадзе ў мінулым і ў сучасныя яму дні. Эдвардс Паэглэ піша, што гістарычныя згадкі пра горад пачынаюцца ў XIII стагоддзі, “але таксама смела можна меркаваць, што ўжо ў далёкія дагістарычныя часы гэта было заселенае месца, бо на пагорку, дзе стаіць Каложская бажніца, былі знойдзеныя рэшткі апрацаванага крамяню. Таксама і мне атрымалася знайсці некаторыя крамянёвыя прылады”. Пасярод тэксту размешчаныя здымкі і кароткае апісанне Каложскай царквы, якую аўтар палічыў найбольш цікавай з археалагічнага пункту гледжання пабудовай Гродна.

Далей аўтар распавядае пра музей у Старым замку. Па пакоях музея яго правёў заснавальнік, гісторык Юзаф Ядкоўскі. Эдвардс Паэглэ пазначае структуру установы, апісвае памяшканні і экспазіцыю. Пішучы пра знаходкі Юзафа Ядкоўскага з ваўкавыскай Шведскай гары, Э. Паэглэ пазначае: “(…) на замкавай гары быў выкапаны чэрап з пазнакамі трэпанацыі, што

паводле Ю. Ядкоўскага з'яўляецца адзіным прыкладам ў гэтай мясцовасці”.

На падсумаванне аўтар напісаў: “Супольныя зацікаўленні хутка збліжаюць людзей. Падчас цёплай размовы на супольным абедзе прафесар [Ю. Ядкоўскі] ветліва паабяцаў дапамагчы нашай працы па даследаванні старажытнасці. Гродна застанецца прыемным успамінам”.

Міжваенны перыяд для Гродна – час сенсацыйных археалагічных адкрыццяў. Выданне “Вольная зямля” пра іх пісала некалькі разоў. У 1932 г. з'явілася паведамленне, што падчас умацоўвання гарадзенскай Замкавай гары былі знойдзеныя старажытныя муры [6]. Паводле словаў аўтара, знаходкі керамікі і прыладаў працы сведчылі пра тое, што на гэтым месцы ў XII стагоддзі знаходзіўся замак валадара гораду.

Асобна, але даволі коратка мы б хацелі адзначыць такі кластар тэкстаў, як матэрыялы, прысвечаныя жыццю беларускай нацыянальнай меншасці ў Латвіі. Гэтае пытанне безумоўна заслугоўвае асобнага даследавання, ды ўжо з'явіліся артыкулы, якія яго асвятляюць (спасылка на гэтыя артыкулы) [7].

Дзяржаўная газета “Урадавы веснік” друкавала новыя законы, пастановы ўраду, у тым ліку прызначэнні беларусаў на розныя пасады, праграмы беларускіх школаў і інш., - то бок тое, што рэгулявала жыццё краіны, у тым ліку жыццё беларускай меншасці і іх асветніцкую, культурніцкую, палітычную дзейнасць.

Таксама афіцыйным, але больш насычаным па змесце быў часопіс “Штомесячнік міністэрства асветы”, які, між іншым, надрукаваў артыкул аднаго з лідэраў латвійскіх беларусаў К. Езавітава “Пра беларусаў і велікарусаў у Латвіі” [9]. У шматлікіх газетах Латвіі – дзяржаўных і недзяржаўных – беларуская тэматыка з'яўлялася пастаянна. На гэта ўплывала актыўная культурна-асветніцкая і палітычная дзейнасць беларускай грамады. У краіне было нямала латышскіх, латгальскіх, польскіх і рускіх дзеячоў, з якімі вялася палеміка аб ролі беларускай меншасці ў Латвіі ды яе перспектывах і правах, і гэтая дыскусія мела свае праявы ў кнігах, артыкулах газетаў і часопісаў. Артыкул К. Езавітава “Пра беларусаў і велікарусаў у Латвіі” – гэта яскравы прыклад. У гэтай працы ён адказвае на пытанні “Ці ўвогуле існуюць беларусы і ці існуе асобная

беларуская мова?” і “Ці ёсць беларусы ў Латвіі?”. К. Езавітаў лічыў важным разгледзець апошняе пытанне, паколькі часта латвійскіх палітыкаў выказвала сумневы наконт гэтага. Пытанню ён дае станоўчы адказ, спасылаючыся, між іншым, на вынікі перапісаў у Расійскай імперыі 1897 г. і Латвійскай рэспублікі 1920 г., даследаванні Я. Карскага і інш.

Вельмі складаным момантам для беларускай грамады быў “Беларускі працэс” 1924–1925 гг. Гэтая справа не магла не атрымаць водгуку ў перыёдыцы. Частка актыўных дзеячаў беларускай меншасці трапіла пад арышт. Іх абвінавачвалі ў сепаратыстычных настроях: газета “Сегодня” пісала, што “политическое управление произвело расследование и констатировало, что в Латгалии развивает свою деятельность белорусская организация с целью учредить независимое белорусское государство и что вождями этой организации являются учителя белорусских школ Корти, Якубецкий, Мядзелко-Гриб и Езовитов” [3]. Матэрыялы аб справе надрукавалі таксама газеты на латышскай мове, напрыклад, газета “Латвійскі вайсковец” [13]. Яна апублікавала, між іншым, некаторыя словы абвінавачаных. Аўтар артыкулу зазначыў, што “судовы працэс К. Езавітава, У. Корці і іншых “беларусаў” абудзіла ў Даўгаўпілсе вялікае зацікаўленне. Зала судовых пасяджэнняў была запоўненая мясцовымі беларусамі ды беларусамі з іншых мясцінаў”. Цікава, што слова “беларусы” пасля прозвішчаў абвінавачаных надрукаванае з двукоссямі. Падсудныя былі апраўданыя, тым не менш судовы працэс прынёс пэўныя змены ў беларускі рух у Латвіі: з’явілася новая сістэма беларускіх арганізацыяў, а беларускія дзеячы, якія не мелі латвійскага грамадзянства, з большага былі высланыя па-за межы краіны.

Цікавай катэгорыяй публікацыяў з’яўляюцца тэксты, прысвечаныя гісторыі, мове і культуры Беларусі, напісаныя аўтарамі-латышамі. У часопісе “Jaunības Tekas” у 1927 г. быў змешчаны вершаваны пераклад беларускай казкі, выкананы вядомым латвійскім паэтам Янісам Райнісам. Ён меў добрыя стасункі з беларускай меншасцю; менавіта дзякуючы ягонай дапамозе ў Міністэрстве асветы Латвійскай рэспублікі з’явіўся Беларускі аддзел, які на працягу паўтары дзесяцігоддзя кіраваў сістэмай беларускіх школаў у Латвіі [12].

Матыльда Езавітава, жонка Канстанціна Езавітава, апублікавала некалькі шырокіх артыкулаў аб гісторыі беларускай літаратуры і культуры. Дарэчы, яна стала аўтаркай прынамсі двух кнігаў, прысвечаных гэтай тэме, якія з’явіліся ў Беларускам выдавецтве ў Латвіі ў 1929 г. Нарысы Матыльды Езавітавай ў перыядычных выданнях краіны былі апублікаваныя ў тым жа годзе. Адзін з іх – “Кароткі агляд старой беларускай культуры і літаратуры”, які часткамі друкаваў часопіс “Думкі”. Напрыклад, у №7 часопісу за 1929 г. змешчаная тая частка, якая распавядае пра становішча беларускай культуры ў XVI-XIX стагоддзях [8]. Аўтарка, раскрываючы тэму артыкулу, знаёміць чытачоў з гісторыяй Беларусі. Вялікае Княства Літоўскае яна называе “*Leišu-Baltkrievu valsts*”, то бок літоўска-беларускай дзяржавай. Матыльда Езавітава час ад пачатку XVI ст. і да Люблінскай уніі мянуе “Залатым векам” беларускай літаратуры, аднак пішучы пра час пасля 1569 г. пазначае, што “(...) бегучы ад ваўка [вайсковай пагрозы з боку Маскоўскай дзяржавы], беларусы трапілі ў кіпцюры мядзведзя”. Вялікую частку артыкулу яна апісвае дзейнасць Францішка Скарыны; таксама згадвае дзеячоў Рэфармацыі і Статут ВКЛ. Разважаючы пра стан культуры ў XIX стагоддзі і адначасова падсумоўваючы сваю працу, яна заўважыла: “Першыя літаратурныя дзеячы з дробнай шляхты і сялянскіх сыноў пад уплывам французскай рэвалюцыі пачынаюць высоўваць лозунгі народнай свабоды, і ў 90-я гады мінулага стагоддзя беларускае адраджэнне атрымлівае такія памеры, што больш ніякі ціск не можа яго спыніць”. Пра беларускую культуру і літаратуру, а таксама аб беларускім руху ў Латгаліі пісаў і дацэнт Э. Блэсэ ў сваім артыкуле 1925 г. ў “Штомесячніку Міністэрства асветы” [5].

Перыядычныя выданні міжваеннай Латвіі могуць даць даследчыку шмат згадак пра раней невядомыя факты, праліць новае святло на знаёмыя гісторыкам падзеі. Яны маюць не толькі каштоўную тэкставую інфармацыю, але і фотаздымкі, змешчаныя пасярод артыкулаў, таксама маюць вялікую вартасць. І, натуральна, гэта адна з асноўных крыніц па гісторыі беларускай меншасці ў Латвіі, тым больш улічваючы тое, што беларусы мелі свае выданні на беларускай мове.

Спіс крыніц і літаратуры

1. Горевъ, А. Премьеръ Бѣлорусской народн. респ., Ластовскій, о соглашеніи съ Литвой / А. Горевъ // Сегодня. – 1920. – № 253. – С. 3.
2. Горевъ, А. Шефъ военно-дипломатическихъ миссії въ Латвіи о готовщинѣ Бѣл. Нар. Респ. / А. Горевъ // Сегодня. – 1919. – № 77. – С. 3.
3. Процессъ «Бѣлорусской республики» въ Латгальскомъ окружн. Судѣ // Сегодня. – 1925. – № 76. – С. 5.
4. Разгромъ культурныхъ силъ въ Сов. Бѣлоруссіи // Сегодня. – 1931. – № 51. – С. 4.
5. Blese, E. Latgales cittaunieši un viņu valodas / E. Blese // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts. – 1925. – Nr. 5. – Lpp. 478-485.
6. Eewehrojami archeoloģiski izrakumi Grodņā // Brihvē Zeme. – 1932. – Nr. 113. – Lpp. 1.
7. Goldmanis, Māris. «Baltkrievu» diskurss latviešu presē (1920-1934): izpratnes evolūcija par baltkrieviem kā patstāvīgu nacionālo minoritāti / Māris Goldmanis // Dāvgaipils universitātes 56. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. С. Daļa. Humanitārās zinātnes [Elektronny рэсурс]. – Daugavpils, 2014. – Рэжым доступу: dukonference.lv/files/proceedings_of_conf/978-9984-703-1_56_konf_kraj_C_Hum_zin.pdf – Дата доступу: 06.04.2020.
8. Jezovitova, M. Īss vecās baltkrievu kultūras un literātūras pārskats / M. Jezovitova // Domas. – Nr. 7. – Lpp. 136-143.
9. Jezovitova, K. Par baltkrieviem un lielkrieviem Latvijā / K. Jezovits // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts. – 1923. – Nr. 1. – Lpp. 63-69.
10. Ko domā un dara ārzemēs // Daugavas Vēstnesis. – 1925. – Nr. 18. – Lpp. 4.
11. Paegle, E. Ārziemju muzejos / E. Paegle // Latvijas saule. – Nr. 55/56. – Lpp. 609-610.
12. Rainis, J. Cilveka mūža gaŗums / J. Rainis // Jaunības Tekas. – 1927. – Nr. 1. – Lpp. 66.
13. Tiesa. Baltkrievu прāва // Latvijas Kareivis. – 1925. – Nr. 77. – Lpp. 3.

The article characterises the features of such a complex of historical sources on the history of Belarus and the Belarusian diaspora in Latvia, as publications in periodicals of the Republic of Latvia in 1918-1940. It presents the main topics on Belarus that interested the authors of the materials, the most significant examples of publications and a brief classification of latvian periodicals in 1918-1940.

Навуковы кіраўнік – А. С. Горны, кандыдат гістарычных навук, дацэнт, дацэнт кафедры гісторыі Беларусі, археалогіі і спецыяльных гістарычных дысцыплін Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэту імя Янкі Купалы.

УДК 94(476)

Т. М. Бантеев*Учреждение образования «Гродненский
государственный университет имени Янки Купалы»***Образ Льва Сапегы в современных белорусских
музыкальных произведениях**

В данной статье рассматривается вопрос отражения исторической памяти белорусского народа о Льве Сапеге в современной белорусской музыке. В ходе исследования в хронологическом порядке были собраны и проанализированы работы белорусских артистов, композиторов и музыкальных групп с 1991 по 2019 гг.

Источники, использованные в данной работе и систематизированные хронологическим методом, согласно типологической классификации С. О. Шмидта, относятся к звуковым из которых вытекают аудиальные.

С 1980-ых и по сегодняшнее время отечественная музыка находится в периоде своего расцвета. Если в 1980–2000-ые приоритетное место в музыке занимал белорусский симфонизм, а в оперном искусстве начинали преобладать произведения на национальную тематику, то в 2000–2019 гг. национальная музыка утвердилась за границей Республики Беларусь, многие белорусские исполнители стали популярными и узнаваемыми в других странах [1]. К таким артистам можно отнести Лявона Вольского, Владимира Мулявина, Дмитрия Войтюшкевича, Дмитрия Колдуна, Макса Коржа, Тиму Белорусских, группу «ЛСП», группу «Ляпис Трубецкой», группу «Дай Дорогу», группу «Тяни-Толкай», группу «БИ-2», группу «Крама», группу «Nizkiз», группу «Крамбамбуля» и многих других.

Канцлер ВКЛ Лев Сапега также увековечен в отечественной музыке. Белорусские музыканты пишут музыку о Льве Ивановиче и Статуте 1588 года, упоминают великого канцлера в текстах своих песен, называют в честь него свои произведения.

Первый артист, которого следует упомянуть – Виктор Антонович Шалкевич – гродненский поэт, бард и актер. Виктор Антонович учился в Белорусском государственном театральном–художественном институте, а в 1980 году окончил своё обучение [2]. Является лауреатом республиканских и международных конкурсов авторской песни [2]. Артист выступает с

концертами по СНГ, Польше, Франции, Литве и другим странам. Музыка, которую делает В. Шалкевич, является лиричной, саркастичной, публицистичной и ироничной одновременно. В 2002 году бард выпустил альбом под названием «Добрай Раніцы». Альбом записывался в 1990–2000 годах в студиях Гродно, Варшавы и Белостока в жанре бардовской песни [3]. В нем содержится 22 песни с общей продолжительностью 77 минут [3]. Одна из этих песен – записанная в 1998 году и шестая по счету, – называется «Баляда пра таварыша Сапегу» продолжительностью 3 минуты 54 секунды. Бардовская песня – особенный песенный жанр, который возник в середине XX века. Данный жанр опирается на фольклорные традиции и песни, возникшие в походах. Отличительной особенностью бардовской или авторской песни является тот факт, что она ставит упор на текст и смысловую нагрузку, придавая музыке – в основном, гитарному сопровождению, – второстепенное значение. Для произведения Виктора Шалкевича «Баляда пра таварыша Сапегу» характерна простая, волевая и энергичная мелодика. Ритм в три четверти равномерный и уверенный. Радостная гармония передается выразительной динамикой и игривым темпом произведения. Тембр яркий, праздничный. Сильные доли хорошо отличимы от слабых, что характеризует метр как подчеркнутый.

Далее рассмотрим творчество группы средневековой белорусской музыки «Стары Ольса», которая в своих произведениях также увековечила Льва Сапегу. Группа была создана в 1999 году. В музыку данной группы входят белорусские народные баллады, произведения белорусских композиторов времен Ренессанса, придворная музыка, песни воинов и рыцарей того времени, европейские популярные мелодии Средневековья [4]. Мелодии данной группы позволяют снова услышать забытые белорусские инструменты прошлого – барабан (давул), походный барабан, дарбука (дарабук), гусли крыловидного типа (крылападобныя гуслі), колесная лира (колавая ліра), лютня, флейты, цистра (цыстра), шалмеи (шалмеі) и другие [5]. Следует добавить, что группа стремится реконструировать музыкальные традиции Великого княжества Литовского. Для этого «Стары Ольса» занимается исследованиями и за годы своего существования издала две книги – «Гісторыя

беларускіх музычных уплываў» в 2009 году и «Музычная культура рыцарскага саслоўя Вялікага Княства Літоўскага і Каралеўства Польскага» в 2010 году. В 2002 году группа выпустила альбом под названием «Verbum». В нем содержится 18 композиций с общей продолжительностью 77 минут. В состав альбома входят 4 произведения, которые посвящены Льву Сапеге – «Зварот да Караля. Леў Сапега. 1588 г», «Статут Вялікага княства Літоўскага 1588 г. Каралеўскі прывілей. Зварот Льва Сапегі да саслоўяў», «Статут Вялікага княства Літоўскага 1588 г. Раздзел 1, артыкул 1. Раздзел 3, артыкул 1», «Статут Вялікага княства Літоўскага 1588 г. Раздзел 3, артыкул 2. Раздзел 3, артыкул 3. Раздзел 3, артыкул 12».

Произведение «Зварот да Караля. Леў Сапега. 1588 г.» находится на десятой строчке в альбоме и длится 4 минуты 56 секунд. В данной композиции отсутствует мелодия, её заменяют звуки грома, дождя и писание пера. В песне Л. Сапега приказывает писарю – Гаврилу Войне, – под свою диктовку записать обращение к королю – Сигизмунду Третьему. Используемый язык – старобелорусский. Используемые слова взяты из Привилая об утверждении Статута, который был подписан 28 января 1588 года и «Прысвечаньня Статута Жыгімонту III» [6].

Произведение «Статут Вялікага княства Літоўскага 1588 г. Каралеўскі прывілей. Зварот Льва Сапегі да саслоўяў» находится на тринадцатой строчке в альбоме и длится 5 минут 03 секунды. Композиция делится на две части – «Каралеўскі прывілей» и «Зварот Льва Сапегі да саслоўяў». Из музыкальных инструментов присутствует сопровождение барабанов и волынки, на фоне возникают возгласы толпы, периодически с криком «Слава Каралю!» и «Слава вечна!». В песне Лев Иванович зачитывает обращение к королю, а затем обращается ко всем сословиям. Используемый язык повествования – старобелорусский. Текст взят из «Прысвечаньня Статута Жыгімонту III» [6].

Произведение «Статут Вялікага княства Літоўскага 1588 г. Раздзел 1, артыкул 1. Раздзел 3, артыкул 1» находится на четырнадцатой строке в альбоме и длится 5 минут 03 секунды. Композиция делится на две части – «Раздзел 1, артыкул 1» и «Раздзел 3, артыкул 1». В первой статье первого раздела говорится, что все жители Великого Княжества Литовского равны

перед законом. В первой статье третьего раздела говорится о клятве расширения и защиты границ ВКЛ. В этой песне также присутствует сопровождение барабанов и волынки, но на фоне возникают отличные от предыдущих возгласы толпы, с периодическими криками «Слава Льву Сапегу!» и «Слава!». В песне Лев Сапега зачитывает толпе первые статьи 1 и 3 разделов Статута ВКЛ 1588 г. Используемый язык повествования – старобелорусский.

Произведение «Статут Вялікага княства Літоўскага 1588 г. Раздзел 3, артыкул 2. Раздзел 3, артыкул 3. Раздзел 3, артыкул 12» находится на пятнадцатой строке в альбоме и длится 7 минут 14 секунды. Композиция делится на три части – «Раздзел 3, артыкул 2», «Раздзел 3, артыкул 3» и «Раздзел 3, артыкул 12». Во второй статье третьего раздела говорится о шляхетских вольностях, в третьей статье третьего раздела сообщается о недопущении ссор между шляхтой и разным вероисповеданием. Двенадцатая статья третьего раздела сообщает о недопущении на высокие должности иноземцев. В этой песне также присутствует сопровождение барабанов и волынки, на фоне возникают отличные от предыдущих возгласы толпы, с периодическими криками «Слава Льву Сапегу!», «Слава Каралю!» и «Слава Вечна!». В этом произведении Л. Сапега зачитывает толпе людей статьи 2, 3, 2 третьего раздела Статута ВКЛ 1588 г. Используемый язык повествования – старобелорусский.

Далее обратим внимание на творчество витебского композитора – Анну Ивановну Короткину. Композитор закончила Белорусский государственный университет культуры и искусств и Белорусскую государственную академию музыки [7]. Анна Ивановна – это активный участник конференций; общественный деятель; автор камерной, вокально-хоровой, симфонической, фортепианной и органной музыки духовного содержания, в которой отражены многочисленные образы просветителей Беларуси, таких как Франциск Скорина и Ефросиния Полоцкая [7]. В музыке композитора воплощены исторические и библейские мотивы: «Грюнвальд», «Сошествие в ад», «Франциск», «Сюита Фрески», «Сюита Гольшаны». Композиции А. Короткиной получили большую известность в Республике Беларусь и за ее границей, а также стали от-

личительным признаком белорусского органного искусства в мире. Они неоднократно исполнялись на многочисленных Международных фестивалях органной музыки в странах СНГ, Польши, Германии, Швейцарии, Австрии, Франции, Финляндии [7]. Анна Короткина является членом Белорусского союза композиторов, Общества современной музыки, лауреатом премии Белорусского профсоюза работников культуры, обладателем гранта и лауреатом премии Мингорисполкома [7]. В 2015 году у композитора вышел альбом под названием «Органная музыка. Беларусь XXI» в жанре классической музыки. В нем содержится 12 произведений с общей продолжительностью 72 минуты. В состав альбома входит композиция-сюита «Наследие Сапеги» продолжительностью 6 минут 30 секунд. Сюита – это музыкальная инструментальная композиция, которая включает в себя две или более лаконичные и контрастирующие между собой пьесы. Произведение А. Короткиной имеет плавную, певучую, но в то же время напряженную и воинственную мелодику. Умеренное по динамике, спокойное, местами маршевое по темпу. Неравномерный ритм хорошо передает характер гармонии, которую можно назвать насыщенной, будоражащей. Говорят, что орган – это «большой симфонический оркестр, на котором играет один человек». Благодаря использованию этого инструмента, можно услышать многоголосное звучание большого диапазона. Сочетание регистров в произведении, порождает низкий, холодный и немного зловещий тембр. На характеристике данного музыкального произведения сказывается то, в каком жанре оно было написано.

Таким образом, с 1991 по 2019 гг. Лев Иванович Сапега был отображен в музыкальных произведениях Беларуси 6 раз. Первая работа была создана в 1998 году В. А. Шалкевичем, далее в 2002 году группа Стары Ольса выпустила также четыре песни, посвященные Л. Сапеге, а заключительным произведением стала композиция «Наследие Сапеги» А. И. Короткиной, вышедшая в 2015 году. Если оценивать работы со стороны разновидности (жанров), то можно выделить их большое разнообразие: баллада, средневековая мелодия с элементами монолога, сюита. Рассматривая музыкальные произведения, посвященные Л. Сапеге, с точки зрения отображения памя-

ти белорусского народа об этой фигуре, предположительно можно сделать вывод о том, что увековечивание Льва Сапегы в Республике Беларусь недостаточно высокое. Это не является верным утверждением, так как, если изучать музыкальные произведения как составную часть общей мемориализации, в которую также входят такие части, как: изобразительное искусство, литература, кинематограф, памятные места, мероприятия и т.д., становится очевидно, что музыкальные произведения дополняют общее увековечивание памяти, убирая в мемориализации «временные кризисы». Из этого следует следующий вывод: увековечивание образа государственно-го и военного деятеля Великого княжества Литовского Льва Сапегы находится на должном, постоянно поддерживающемся уровне.

Список источников и литературы

1. Искусство 20 века // Завтра сессия [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://zavtrasessiya.com/index.pl?act=PRODUCT&id=356>. – Дата доступа: 12.05.19
2. Шалкевич Виктор Антонович // Bards.ru [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.bards.ru/person.php?id=3150>. – Дата доступа: 13.05.19
3. Добрай раницы // Вікіпедыя. Вольная энцыклапедыя [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: https://be-tarask.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%B0%D0%B9_%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%96%D1%86%D1%8B. – Дата доступу: 13.05.19
4. История группы // Стары Ольса [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://staryolsa.com/by/gurt/historyja.html>. – Дата доступа: 23.04.19
5. Инструменты // Стары Ольса [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://staryolsa.com/by/gurt/instrumenty-bel.html>. – Дата доступа: 23.04.19
6. Статут 1588 года // Основной государственный информационный ресурс в области права и правовой информатизации [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.pravo.by/pravovaya-informatsiya/pomniki-gistoryi-prava-belarusi/kanstytutsyynae-prava-belarusi/statuty-vyalikaga-knyastva-lito-skaga/statut-1588-goda/>. – Дата доступа: 13.05.19
7. Резюме // My music [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://anna-korotkina.by/summary/>. – Дата доступа: 13.05.2019

This article discusses the reflection of the historical memory of the Belarusian people about Lev Sapieha in modern Belarusian music. In the course of the study,

the works of Belarusian artists, composers and music groups from 1991 to 2019 were collected and analyzed in chronological order.

Научный руководитель – С. В. Морозова, доктор исторических наук, профессор, профессор кафедры истории Беларуси, археологии и специальных исторических дисциплин Гродненского государственного университета имени Янки Купалы.

УДК 94:327(476+410)(091)

В. В. Шадурский

Учреждение образования

«Белорусский государственный университет»

Становление и развитие белорусско-британских отношений в 1991–1996 гг.

Статья раскрывает особенности развития белорусско-британских отношений в первое пятилетие независимости Республики Беларусь, характеризующийся как первый этап двустороннего сотрудничества. На основе анализа доступных источников делается вывод о том, что именно этот период был заложен фундамент нормативно-правовой базы для дальнейшего развития сотрудничества в различных сферах.

Предпосылки к развитию двустороннего сотрудничества между Беларусью и Великобританией возникли ещё в последние годы Второй мировой войны, когда Белорусская Советская Социалистическая Республика обзавелась собственным Наркоматом иностранных дел, а затем вошла в число государств-основателей ООН, тем самым закрепив за собой официальный статус равноправного участника международного общения. При этом сотрудничество БССР и Соединённого Королевства в период 1945–1991 гг. являлось довольно ограниченным и затрагивало в основном культурную и научную сферы взаимодействия. Одной из причин тому служил тот факт, что в представлениях членов британского истеблишмента БССР не являла собой независимого и самодостаточного актора мировой геополитики [1, с.90]. Декларация о государственном суверенитете, принятая Верховным советом БССР 27 июля 1990 г., не ознаменовала собой начало нового этапа в деятельности страны на международной арене. На протяжении 1990–1991 гг. страны западного мира, в их числе и Великобритания, не спешили устанавливать дипломатические отношения с отдельными союзными республиками. Одним из оснований для этого являлось то, что существование СССР было юридическим гарантом продолжения действий договорной базы между Советским Союзом и странами Запада.

Принципиально новый вектор развития ситуации задали Беловежские соглашения, подписанные 8 декабря 1991 г. высшими должностными лицами и главами правительств РСФСР, Украины и Республики Беларусь. Советский Союз официаль-

но прекратил своё существование, и западным демократиям предстояло иметь дело с рядом бывших советских республик, теперь обретших полную независимость как внутренней, так и внешней политики. Уже 31 декабря, в последний день 1991 г., британский премьер-министр Д. Мейджор в своём официальном письме подтвердил британское признание Республики Беларусь и выразил надежду на скорое установление дипломатических отношений между двумя странами. Что и произошло 27 января 1992 г, когда белорусский министр иностранных дел П. Кравченко уведомил британцев о положительной реакции правительства Республики Беларусь на предложение об установлении дипломатических отношений на уровне послов и временной аккредитации британского амбассадора московского представительства [5].

В связи с визитом П. Кравченко в Лондон, 12 октября 1993 г. свет увидела совместная декларация Республики Беларусь и Великобритании. В ней сформулировано несколько общих для двух стран тезисов, а также намечены перспективы развития двухсторонних отношений. В первом пункте декларации подчёркивается значимость перехода от конфронтации к сотрудничеству в Европе. Стороны также выразили уверенность в том, что безопасность и стабильность напрямую связаны с укреплением демократии и уважением к правам человека и основным свободам. Во втором пункте постулировалось намерение стран развивать двухсторонние отношения как в вопросах политики и экономики, так и в культурной и оборонительной сферах. В третьем параграфе правительство Соединённого Королевства заявило о своей решительности в вопросе оказания белорусам помощи в переводе политической системы на демократические рельсы, а экономической – на рельсы рыночные. Декларация была подписана в англоязычном и в белорусскоязычном вариантах [6].

Особую важность в деле взаимоотношений Республики Беларусь с международным сообществом в 90-х гг. играл вопрос о наличии в стране ядерных вооружений, доставшихся независимой Беларуси после прекращения существования Советского Союза. На момент подписания Беловежских соглашения в стране размещалось 4 ракетные дивизии – молодой республике они достались бонусом к получению независимо-

сти. Факт столь неожиданного расширения атомного клуба беспокоил как Россию, так и новых белорусских партнёров с Запада: Великобританию и Соединённые Штаты Америки. Взвесив все «за» и «против», белорусское правительство в июле 1993 г. приняло решение об официальном присоединении Республики Беларусь к международному Договору о нераспространении ядерного оружия. Таким образом, именно Беларусь стала первой страной, добровольно отказавшейся от советского ядерного наследия. В качестве ответной меры Великобритания вместе с США и Россией гарантировала Беларуси уважение её суверенитета, территориальной целостности и обязывались воздерживаться от любого экономического принуждения. Эти положения были зафиксированы в Будапештском меморандуме от 5 декабря 1994 г. Со стороны Великобритании текст данного меморандума был подписан сэром М. Уэстном, постоянным представителем Соединённого Королевства на Конференции по разоружению. Данные события ещё больше укрепили уверенность западных партнёров в том, что Беларусь окончательно выбрала демократический путь развития. Великобритания стала одной из первых стран, ратифицировавших Соглашение о партнёрстве и сотрудничестве между Республикой Беларусь и ЕС. В заявлении британского посольства подчёркивалось, что данный ход является «ощутимым доказательством важности, которую Британия придаёт продвижению развития отношений Евросоюза с Беларусью» [3, с.61].

Отношения Минска и Лондона начали стремительно рушиться после ноябрьского референдума 1996 г., фактически превратившего Беларусь в республику со смешанной формой правления и очень широкими президентскими полномочиями. Великобритания не признала итогов референдума, объявив его незаконным в силу наличия ряда процедурных нарушений. События референдума 24 ноября 1996 г. стали настоящим камнем преткновения в официальных отношениях двух стран. Крайне болезненное отношение Британии к итогам референдума объясняется тем, что Лондон с момента установления двусторонних отношений постоянно подчёркивал важность развития демократических процессов в белорусской политической системе. Теперь же, по мнению британцев,

всё рушилось в одночасье. 25 ноября 1996 г. именно посол Великобритании Д. Пирс по поручению Евросоюза передала в белорусский МИД заявление министра иностранных дел Ирландии Д. Спринга, на тот момент председательствовавшего в совете Европейского Союза. В послании говорилось, что ЕС полностью поддерживает заявление ОБСЕ от 16 ноября 1996 г., в котором «выражались серьёзные сомнения в отношении конституционного характера процесса проведения референдума», а также отмечалось, что это неминуемо повлечёт для ЕС сложности в дальнейшем развитии отношений с Беларусью [2, с. 72].

После событий 1996 года, интенсивность белорусско-британских политических контактов заметно снизилась. Реакция Евросоюза на события, происходящие на белорусской политической арене, негативно отразилась как на межпарламентском сотрудничестве, так и на развитии договорно-правовой базы двух стран. Пострадали также и крупные совместные торгово-экономические проекты. Маленьким маркером серьёзности конфликта служит тот факт, что на официальном сайте белорусского МИДа в разделе, посвящённом истории белорусско-британских политических отношений, пропущены события конца девяностых - начала нулевых, летопись за 2008 г. следует сразу за 1996 годом [4].

Период с декабря 1991 по ноябрь 1996 гг. можно обозначить в качестве первого этапа развития двусторонних белорусско-британских отношений. Именно в это время была сформирована договорно-правовая база на основе, которой происходило их развитие в более поздние периоды. В эти годы между Великобританией и Беларусью был заключен ряд важнейших договоров, таких как Соглашение об установлении дипломатических отношений между Республикой Беларусь и Соединённым Королевством Великобритании и Северной Ирландии и Совместная декларация Республики Беларусь и Великобритании октября 1993 г., задавшие вектор дальнейших двусторонних отношений. Таким образом, период, предшествующий кризису 1996 г., характеризуется становлением и поступательным развитием межгосударственных отношений Республики Беларусь и Великобритании.

Список источников и литературы

1. Дудько, А. Формирование белорусоведения в Великобритании в контексте белорусско-британских отношений (вторая половина XX–начало XXI в.) / А. Дудько // Журнал международного права и международных отношений. – 2017. – № 1-2.
2. Короленок, Л. Г. Великобритания и Беларусь: проблемы и перспективы сотрудничества / Л. Г. Короленок // ЕС и восточнославянский мир: (конец XX – нач. XXI вв.): материалы Междунар. науч. конф. (Гродно, 19 окт. 2006 г.) / Гродн. гос. ун-т, социол. фак. МГУ, Ин-т истории Ягеллон.ун-та; под общ. ред. А. Н. Нечухрина. – Гродно: ГрГУ, 2008.
3. Михневич, А. Посольство Республики Беларусь в Великобритании / А. Михневич // Веснік Міністэрства замежных спраў Рэспублікі Беларусь. – 2009. – № 48.
4. Посольство Республики Беларусь в Великобритании и Северной Ирландии [Электронный ресурс]. – Режим доступа: uk.mfa.gov.by. – Дата доступа: 01.03.2020.
5. Соглашение об установлении дипломатических отношений между Республикой Беларусь и Соединенным Королевством Великобритании и Северной Ирландии [Электронный ресурс]: [заключено в г. Минске 27.01.1992 г.] // ЭТАЛОН. Международные договоры / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск.
6. Сумесная дэкларацыя Рэспублікі Беларусь і Злучанага Каралеўства Вялікабрытаніі і Паўночнай Ірландыі: [падпісана ў г. Лондане 12.10.1993 г.] // Вестник Министерства иностранных дел Республики Беларусь. – 1998. – № 3.

The article reveals the features of the development of Belarusian-British relations in the first five years of independence of the Republic of Belarus, which is characterized as the first stage of bilateral cooperation. Based on the analysis of available sources, it is concluded that this period was the Foundation of the legal framework for further development of cooperation in various fields.

Научный руководитель – В. С. Кошелёв, доктор исторических наук, профессор, заведующий кафедрой нового и новейшего времени Белорусского государственного университета.

УДК 94(476)

М. Я. Шукайла*Установа адукацыі «Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт
імя Янкі Купалы»***Навуковая біяграфія прафесара
І. І. Коўкеля**

Навуковы артыкул прысвечаны постаці прафесара Івана Іванавіча Коўкеля – кандыдата гістарычных навук. Разглядаецца навукова-педагагічны шлях ад настаўніка да прафесара Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Янкі Купалы.

Іван Іванавіч Коўкель нарадзіўся 31 кастрычніка 1942 года ў вёсцы Вялікае сяло, якая сёння знаходзіцца ў Лідскім раёне Гродзенскай вобласці. Па нацыянальнасці – паляк. Нарадзіўся ў небагатай сям’і, па сацыяльнаму паходжанню сялянскай. Вядома, што яго бацька – удзельнік Першай сусветнай вайны і Кастрычніцкай рэвалюцыі 1917 года, поўны Георгіеўскі кавалер.

Іван Коўкель у 1949 годзе паступіў у першы клас Сароўскай пачатковай школы і скончыў яе ў 1953 годзе. Сямігадоваю адукацыю атрымаў ужо ў Гервеніцкай сямігадовай школе ў 1956 годзе. У 1956 годзе паступіў у восьмы клас сярэдняй Жырмунскай школы Воранаўскага раёна Гродзенскай вобласці, якую скончыў ў 1959 годзе. Паставіўшы перад сабой мэту паступіць ў інстытут, Іван Коўкель прыклаў максімум намаганняў і ў 1959 годзе гэтая мэта была дасягнутая – Іван Іванавіч Коўкель быў залічаны на першы курс Гродзенскага педінстытута на гісторыка – філалагічны факультэт. Пасля заканчэння вучобы, атрымаўшы кваліфікацыю настаўніка сярэдняй школы па спецыяльнасці беларуская мова, літаратура і гісторыя, малады спецыяліст быў накіраваны ў 1964 годзе на працу ў Жырмунскую сярэднюю школу, дзе працаваў да кастрычніка 1964 года настаўнікам гісторыі і грамадазнаўства. У гэтым жа годзе быў прызваны на абавязковую ваенную службу ў шэрагі Савецкай арміі. Служыў у горадзе Барысаве. Дэмабілізаваны ў 1965 годзе са званем сяржанта Савецкай Арміі. Пасля дэмабілізацыі зноў працягнуў працу ў сярэдняй школе настаўнікам гісторыі і грамадазнаўства. С 1966 года стаў дырэктарам Магунскай васьмігадовай школы Воранаўскага раёна. Там жа яго прынялі ў члены КПСС з 1967 года. У 1969 годзе Іван Іванавіч Коўкель

паступiў у дзённую аспiрантуру пры кафедры гiсторыi БССР Беларускага дзяржаўнага ўнiверсiтэта [1, с. 8].

Пасля заканчэння аспiрантуры Коўкель Иван Иванавiч пачаў працаваць асiстэнтам, а ўжо з 1973 года – старшым выкладчыкам кафедры гiсторыi СССР i БССР Гродзенскага дзяржаўнага ўнiверсiтэта (да мая 1978 года Педагагiчным iнстытуце iмя Янкi Купалы). За час працы ва ўнiверсiтэце зарэкамедаваў сябе добрасумленным, працаздольным i квалiфiкаваным работнiкам. Курс гiсторыi Беларускай ССР на гiстарычным факультэце Коўкель I. I. чытаў на высокiм iдэйна – тэарэтычным, навуковым i метадычным узроўнi [1, с.4].

Разам з навучальнымi заняткамi Коўкель I. I. праводзiў актыўную метадычную працу. Ён штогод кiраваў педагагiчнай практыкай студэнтаў, пастаянна выступаў на курсах павышэння квалiфiкацыi пры Абласным iнстытуце ўдасканалення настаўнiкаў, на семiнарах у раёне.

На працягу ўсяго жыцця выконваў розныя грамадскiя даручэннi. Вельмi плённа ён працаваў i як член таварыства «Веды». Навуковая праца была для Ивана Иванавiча Коўкеля не проста абавязковай часткай працы выкладчыка, а асалодай i сэнсам жыцця.

Такiм чынам I. I. Коўкель займаў актыўную грамадзянскую пазiцыю i праводзiў папулярызацыю гiсторыi Беларусi. Иван Иванавiч Коўкель займаўся вялiкай грамадскай работай. На працягу жыцця ён узначальваў першасную арганiзацыю Таварыства «Веды» ва ўнiверсiтэце, за што ўзнагароджваўся падзячнымi граматамi праўленняў рэспублiканскай i абласной арганiзацый. З 1978 года з'яўляўся старшынёй праўлення таварыства раённай арганiзацыi, членам бюро абласной секцыi гiсторыi i археалогii, а таксама Таварыства аховы помнiкаў гiсторыi i культуры. За актыўны ўдзел у працы па камунiстычным выхаваннi студэнцкай моладзi Коўкель Иван Иванавiч тройчы ўзнагароджваўся ганаровымi граматамi ЦК УЛКСМ, граматамi абкама i гаркама камсамола. Добра зарэкамедаваў сябя на пасадзе намеснiка дэкана факультэта (на грамадскiх пачатках). Коўкель I. I. карыстаўся аўтарытэтам i павагай сярод студэнтаў i выкладчыкаў унiверсiтэта.

У 1982 – 1984 гг. двойчы абiраўся сакратаром першаснай партыйнай арганiзацыi, членам партбюро гiстарычнага факультэта.

тэта, старшынёй праўлення Кастрычніцкай раённай г. Гродна арганізацыі таварыства «Веды», членам праўлення абласной арганізацыі таварыства «Веды», членам бюро секцыі грамадска – палітычных ведаў пры кіраванні абласной арганізацыі таварыства «Веды», членам бюро секцыі гісторыі і археалогіі пры абласной арганізацыі Таварыства аховы помнікаў гісторыі і культуры, членам ідэалагічнай камісіі Кастрычніцкага РК КПБ [1, с. 84].

За важкі ўклад у работу з таленавітай моладзю Коўкель І. І. быў ушанаваны ў 2006 годзе медалём Спецыяльнага фонду Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь па сацыяльнай рабоце з адоранымі навучэнцамі і студэнцкай моладдзю. Коўкель Іван Іванавіч уносіў вялікі ўклад у інтэграцыю акадэмічнай адукацыі. На працягу многіх гадоў ён актыўна ўдзельнічаў у распрацоўцы дагаварных работ сумесна з Інстытутам гісторыі Беларусі [1].

На працягу пяці гадоў (1973–1978 гг.) Іван Іванавіч Коўкель працаваў на пасадзе старшага выкладчыка кафедры гісторыі СССР і БССР Гродзенскага ўніверсітэта на гісторыка – педагагічным факультэце, праводзіў заняткі на стацыянарным і завочным аддзяленнях. Акрамя таго, кіраваў курсавымі і дыпломнымі работамі, студэнцкім навуковым гуртком, педагагічнай практыкай студэнтаў. За гэтыя гады ім быў распрацаваны курс лекцый па гісторыі БССР па інстытуцкай праграме ў аб’ёме 80 гадзін. Для забеспячэння лекцый візуальным матэрыялам працаваў над стварэннем дыяпазітываў і дыяфільмаў. Ім быў падрыхтаваны ілюстратыўны матэрыял па тэмах культуры Беларусі (са старажытных часоў да навейшага часу). Апошнія два гады І. І. Коўкель працаваў над стварэннем вучэбна – метадычнага комплексу па гісторыі Беларусі. Былі распрацаваны і новыя тэксты лекцый па абноўленай праграме. Іван Іванавіч Коўкель пастаяна працаваў над павышэннем свайго прафесійнага педагагічнага ўзроўню. Яго адкрытыя лекцыі заўсёды атрымлівалі самую высокую ацэнку сярод калег па рабоце [1, с.14].

Коўкель І. І. праводзіў сур’ёзную навукова – даследчую працу. У 1978 годзе сумесна з Якавам Навумавічам Марашам былі выдадзены па лініі прапаганды і агітацыі абкама партыі і абласной арганізацыі таварыства «Веды» дзве метадычныя

распрацоўкі: «Адукацыя БССР і Кампартыя Беларусі – вынік перамогі Вялікага Кастрычніка» аб’ёмам у тры друкаваных аркуша, таксама «Барацьба працоўных Гродзеншчыны за Савецкую ўладу» аб’ёмам у два друкаваных аркуша. Апублікаваная праца «Гісторыя Гродна ў помніках архітэктуры» – адзін друкаваны артыкул. Усяго за якія пяць гадоў апублікавана 14 артыкулаў агульным аб’ёмам у дванаццаць друкаваных аркушаў, таксама пяць брашур аб’ёмам у сем друкаваных артыкулаў [1, с. 19].

Акрамя таго, за гэты перыяд у газеце (1978–1979 гг.) было апублікавана пяць цікавых артыкула на гістарычную тэматыку. Апублікавана ў газеце «Гродзенская праўда».

Асноўную ўвагу надаваў напісанню кандыдацкай дысертацыі, па тэме дысертацыі на працягу 1976 – 1979 года было апублікавана шэсць артыкулаў агульным аб’ёмам у пяць друкаваных аркушаў [1, с. 19].

У 1979 годзе ён паспяхова абараніў кандыдацкую дысертацыю па тэме: «Политическое банкротство националистов и контрреволюции в Белоруссии (1919 – 1925 гг.)». Публікацыі Коўкеля І. І. па дадзенай тэматыцы атрымалі станоўчую ацэнку ў навуковых колах і грамадскасці рэспублікі [22].

Сваю навукова – даследчую працу Коўкель І. І. заўсёды цесна спалучаў з кіраўніцтвам навуковай творчасцю студэнтаў. Пад яго кіраўніцтвам за перыяд ад пачатку 1980 да 1985 года было падрыхтавана шэраг навуковых студэнцкіх работ, якія атрымалі высокую ацэнку на рэспубліканскіх аглядах – конкурсах. За кіраванне навуковай творчасцю студэнтаў ён неаднаразова ўзнагароджваўся рэктарам універсітэта [1, с. 24]

На працягу гэтага пяцігоддзя І. І. Коўкель актыўна і пленна кіраваў студэнцкай навуковай працай. Членамі гуртка па гісторыі БССР, якім ён кіраваў, было падрыхтавана 28 работ, з якімі студэнты выступалі на агульнаўніверсітэцкіх і факультэцкіх канферэнцыях. Дзесяць работ былі накіраваны на Рэспубліканскі конкурс. Адна з работ, атрымала першую катэгорыю, восем – другую, і адна – трэцюю. Вельмі адказна І. І. Коўкель падыходзіў да кіравання дыпломнымі работамі. Пад яго кіраўніцтвам у гэты перыяд былі падрыхтаваны і абаронены восем работ [1, с. 26].

З 1980 года Іван Іванавіч Коўкель авалодаў на высокім узроўні курсам гісторыі Беларускай ССР, і які чытае на высокім

гістарычным узроўні. Таксама распрацаваў самастойны курс лекцый па гэтай дысцыпліне. Ён працягваў кіраваць педагагічнай практыкай студэнтаў, курсавымі і дыпломнымі працамі. І. І. Коўкель па – ранейшаму праводзіў сістэмную і плённую навукова – даследчую працу, апублікаваў дваццаць дзевяць навуковых артыкулаў, падрыхтаваў і выдаў манаграфію. Значны ўклад уносіў у грамадскую і выхаваўчую працу са студэнтамі. У гэты час ён з’яўляўся намеснікам дэкана па навучальнай працы на грамадскіх пачатках, вёў вялікую лекцыйную працу ў горадзе і вобласці, узначальваў арганізацыю таварыства «Веды» Кастрычніцкага раёна, з’яўляецца членам бюро абласной секцыі таварыства аховы помнікаў гісторыі і культуры.

Іван Іванавіч Коўкель пастаянна працаваў над павышэннем якасці выкладаемых дысцыплін. У перыяд з 1980–1985 года ўдасканаліў і мадэрнізаваў забеспячэнне для лекцый і правядзення практычных заняткаў па курсу гісторыі БССР (эпоха сацыялізму) і спецыялізацыі на дзенным і завочным аддзяленнях гістарычнага факультэта. Прыняў удзел у рабоце дзяржаўнай экзаменацыйнай камісіі. Вучэбная нагрузка была павялічана ў сувязі з высокім узроўнем выкладання. У адзначаны перыяд шмат працаваў над стварэннем вучэбна – метадычнай дакументацыі, падрыхтоўкай наглядных дапаможнікаў і матэрыялаў для выкарыстання пры дапамозе тэхнічных сродкаў навучання [1, с. 29–30].

З 1985 года ўдзельнічаў у стварэнні нарысаў гісторыі абласной партыйнай арганізацыі, дзе з’яўляўся аўтарам артыкулаў пра падпольныя арганізацыі КПЗБ на Гродзеншчыне ў перыяд яе ўваходжання ў склад другой Рэчы Паспалітай (1921–1930 гг.), працаваў над выкананнем межкафедральнай тэмы «Гарады Беларусі», працягваў таксама працу па збору матэрыялаў да тэмы доктарскай дысертацыі «Барацьба КПЗБ за гегемонію пралетарыяту ў рэвалюцыйным і нацыянальна-вызваленчым руху» [1, с. 35].

За гэты перыяд былі выдадзеныя метадычныя рэкамендацыі і тэматыка курсавых работ для студэнтаў I курса ў суаўтарстве з Тамарай Барысаўнай Бліновай. Для забяспячэння навучальнага працэсу па выкладаемых дысцыплінах за гэты перыяд было выраблена 15 табліц і 150 дыяпазітываў. Удзельнічаў

у універсітэцкім і рэспубліканскім конкурсах па ўжыванні тэхнічных сродкаў у навучанні.

І. І. Коўкель таксама не адыходзіў і ад навукова – даследчай працы. За гэты перыяд было апублікавана шаснаццаць работ агульным аб’ёмам пятнаццаць друкаваных аркушаў, у тым ліку кніга «Почему не состоялась БНР?», таксама «Сморгонь. Историко-экономический очерк». Усе працы атрымалі станоўчую ацэнку, выдадзена праца «Гродно. Историко-экономический очерк» якая была перакладзена на рускую, англійскую і французскую мову, таксама ў 1986 годзе была скончана праца над кнігай «Мосты. Историко-экономический очерк» [1, с. 38–39].

І. І. Коўкель актыўна прымаў удзел таксама ў рэцэнзаванні шэрагу кандыдацкіх і доктарскіх дысертацый, праграмы па гісторыі БССР, падрыхтаваў рэцэнзію на кнігу Івана Станіслававіча Граблеўскага «Гродно и окрестности». Актыўна кіраваў студэнцкімі навуковымі працамі, якія прымалі ўдзел у рэспубліканскіх і ўсесаюзных конкурсах. Так, праца студэнткі Ліс Л. на ўсесаюзным конкурсе была ўдастоена дыплама Міністэрства адукацыі СССР.

Іван Іванавіч Коўкель адказна выконваў шэраг грамадскіх даручэнняў. З 1980–1982 гг. працаваў намеснікам дэкана гістарычнага факультэта па вучэбна – выхаваўчай рабоце на грамадскіх пачатках. Таксама, ён з’яўляўся куратарам акадэмічнай групы, старшынёй групы народнага кантролю факультэта, члена галаўнай групы народнага кантролю факультэта, членам ДНД. Як лектар раённай, абласной і рэспубліканскай арганізацыі таварыства «Веды» І. І. Коўкель прачытаў шмат лекцый перад насельніцтвам горада і вобласці. Таксама даводзілася выкладаць на курсах павышэння кваліфікацыі пры абласным інстытуце ўдасканалення настаўнікаў. За актыўны ўдзел у грамадскім жыцці ўніверсітэта, горада і вобласці неаднаразова ўзнагароджваўся ганаровымі граматамі рэктарата, парткама і прафкама ўніверсітэта, абласной і рэспубліканскай арганізацыяй таварыства «Веды», каштоўнымі падарункамі, быў занесены на дошку гонару ўніверсітэта [1, с. 27].

Да 1987 году Іван Іванавіч працаваў дацэнтам кафедры гісторыі БССР. З 1987 года пачаў працу на пасадзе загадчыка кафедры грамадскіх навук Гродзенскага абласнога інстытута ўдасканалення настаўнікаў. Прапрацаваў там пяць гадоў, і ў

1992 годзе зноў вярнуўся ў Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Янкі Купалы на пасаду дацэнта кафедры гісторыі Беларусі [1, с. 84].

У перыяд з 1993–2000 гг. І. І. Коўкель працягваў весці актыўна навукова – метадычную работу ва ўніверсітэце. Пад яго кіраўніцтвам быў створаны аўтарскі калектыў па распрацоўцы вучэбнага дапаможніка для слухачоў падрыхтоўчага аддзялення факультэта давузаўскай падрыхтоўкі па гісторыі Беларусі. У выкладчыцкай рабоце ён імкнуўся да аб’ектыўнасці ў асвятленні гісторыі Беларусі, садзейнічаў гэтым самым выхаванню ў студэнтаў патрыятызму, любові да Радзімы, абуджэнню нацыянальнай самасвядомасці, павагі да суседніх краін. З 1993 па 2007 гг. ім у суаўтарстве з іншымі навукоўцамі выдадзена 20 навучальных дапаможнікаў, у тым ліку 2 – з грыфам Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь. Выдадзены тры навучальныя дапаможнікі. Коўкелем Іванам Іванавічам створана аўтарская канцэпцыя гістарычнага развіцця Беларусі, сфармуляваная ў навучальным дапаможніку «Гісторыя Беларусі: з самых старажытных часоў да нашага часу», якая атрымала прызнанне як у Рэспубліцы Беларусь, так і ў Расійскай Федэрацыі. На яго аснове тэлестудыяй АНТ створаны 10 – серыйны навукова дакументальны фільм «Советская Беларусь» [2, с. 107].

З 30 чэрвеня 2001 года Іван Іванавіч Коўкель працаваў на пасадзе прафесара кафедры Гісторыі Беларусі. Ён кіраваў архіўнымі і перададыпломнымі практыкамі, курсавымі і дыпломнымі працамі як і на дзённым, так і на завочным аддзяленнях. За 2000 – 2007 гг. пад яго кіраўніцтвам абаронены 4 магістарскіх дысертацый. Таксама ў тым ліку за 2005–2007 гг. дзве кандыдацкія дысертацыі. Пад кіраўніцтвам Коўкеля Івана Іванавіча студэнт факультэта гісторыі і сацыялогіі Марозаў Сяргей. Паўлавіча двойчы (2004 і 2006 гг.) быў пераможцам Рэспубліканскага конкурсу студэнцкіх навуковых работ [1, с. 189].

Апошняе павышэнне кваліфікацыі (курсы з адрывам ад вытворчасці) праходзіў у лютым 2003 года ў Вучэбна – адукацыйнай установе БДУ «Рэспубліканскі інстытут вышэйшай школы» па курсе «філасофскія і тэарэтыка–метадалагічныя праблемы гістарычнага пазнання: навуковы пошук і інавацыйныя тэхналогіі». Таксама чытаў лекцыі на гэтых курсах. Адначасо-

ва прафесар І. І. Коўкель штодня працаваў над павышэннем сваёй кваліфікацыі – ўдасканальваў чытанія курсы, пісаў падручнікі і навучальныя дапаможнікі, вёў актыўную навукова – даследчую працу, ажыццяўляў кіраўніцтва навукова – даследчай працай студэнтаў, магістрантаў і аспірантаў [1, с. 189].

7 верасня 2004 года Івану Іванавічу Коўкелю за шматгадовую плёную працу прысвоена вучонае званне прафесара. Асноўным напрамкам навуковай дзейнасці па-ранейшаму было даследаванне гісторыі палітычных партый і грамадскіх рухаў на тэрыторыі Беларусі, па гэтай праблеме за 2001–2006 год былі выдадзеныя дзевяць навуковых артыкулаў [1, с. 200].

На 2005–2006 навучальны год нагрузка планавалася ў аб’ёме па вучэбным плане 958 гадзін (з улікам каэфіцыента 993 гадзіны) з іх лекцыі – 154 гадзіны, практычных заняткаў – 106 гадзін, кансультацый – 10, экзаменаў – 77, курсавое праектаванне з абаронай курсавых работ – 183 гадзіны, кіраўніцтва і абарона дыпломных работ – 90, кіраўніцтва магістрантамі і аспірантатамі з абаронай магістарскіх дысертацый – 208 гадзін, пераддыпломная практыка – 11, рэцэнзаванне кантрольных работ (прамежкавая атэстацыя) – 22 гадзіны. Усяго было выканана 1013 гадзіны. Перавыкананне нагрузкі складала 20 гадзін [3, с. 78].

Іван Іванавіч Коўкель прымаў актыўны ўдзел у распрацоўцы электроннай версіі вучэбнага дапаможніка па курсу «Гісторыя Беларусі» для гістарычных факультэтаў ВНУ, навучальных планаў і праграм па спецкурсах «Беларускі нацыянальна – грамадскі рух: асноўныя ідэйныя плыні і палітычныя партыі (1902–2006 гг)», і «Актуальныя праблемы гісторыі Беларусі» для студэнтаў і магістрантаў стацыянара і завочных аддзяленняў, тэматыкі практычных заняткаў і спіса рэкамендуемай літаратуры, пытанняў да экзаменаў, праграмм і пытанняў да дзяржаўных экзаменаў, уступных экзаменаў у магістратуру і аспірантуру, кандыдацкіх экзаменаў па спецыяльнасці «Айчынная гісторыя», іх размяшчэннем на сайце факультэта і ўкараненнем ў навучальны працэс [3, с. 81].

На аснове распрацаваных дзяржаўных стандартаў, тыпавых вучэбных праграм па ўсіх курсах, чытаным на факультэце гісторыі, распрацавана ўся необходимая вучэбна – метадычная дакументацыя, навучальныя планы, працоўныя

праграмы, пытанні да экзаменаў і залікаў, пытанні для пра-
межкавай атэстацыі, праграмы да дзяржаўных экзаменаў па
гісторыі Беларусі і пытанні да іх, праграм уступных экзаменаў
у магістратуру і аспірантуру, і пытанні да іх, і кандыдацкіх
экзаменаў па спецыяльнасці «Айчынная гісторыя», усё гэта ў
электроным варыянце размешчана было на сайце факультета
і студэнты мелі непасрэдна доступ, усё было ўкаранёна ў на-
вучальны працэс [3, с. 89].

У 2006–2007 навучальным годзе прафесар І. І. Коўкель
актыўна працаваў над удасканаленнем лекцыйных курсаў
па гісторыі Беларусі (1917–1941 гг.) і спецкурсаў – «Беларускі
грамадска-палітычны рух: асноўныя ідэйныя плыні і партыі».

У 2006 годзе Прэзідыумам НАН Беларусі быў зацвер-
джаны кіраўніком дзяржбюджетных тэмы «Грамадскія рухі і
палітычныя партыі Беларусі (апошняя чвэрць XIX–пачатак
XXI стст.)», якая была ўключана ў дзяржаўную праграму наву-
ковых даследванняў у Беларусі на 2006–2010 гады [3, с. 90–92].

У кастрычніку–лістападзе 2006 года Коўкелем Іванам
Іванавічам сумесна з дацэнтам кафедры Э. С. Ярмусікам была
перавыдадзена (6-е выданне) «История Беларуси. С древней-
ших времен до нашего времени». Гэта адзін з самых папу-
лярных навучальных дапаможнікаў па гісторыі Беларусі ў
рэспубліцы. Яго агульны тыраж перавысіў 40 тыс. экзэмпляраў.
Навучальны дапаможнік выйшаў пад рэдакцыяй дырэктара
Інстытута гісторыі НАН РБ, доктара гістарычных навук, пра-
фесара Кавалені А. А. Метадычнае забеспячэнне ажыццяўлялі
настаўнікі – метадысты школ г. Мінска і супрацоўнікі Інстытута
адукацыі Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь –
Т. Ф. Ходзіна, Гінчук М. А. Краснова. Дапаможнік выдадзены
з грыфам Міністэрства Адукацыі Рэспублікі Беларусь [3, с. 94].

У 2007 годзе Іван Іванавіч Коўкель працягваў кіраваць
навукова-педагагічнай школай па падрыхтоўцы навукова-
педагагічных кадраў для школ і ВНУ: кіраваў курсавымі і
дыпломнымі работамі, магістарскімі і кандыдацкімі
дысертацыямі. У гэтым навучальным годзе пад кіраўніцтвам
Коўкеля былі абаронены 16 курсавых работ, 3 дыпломныя рабо-
ты, 1 магістарская і 2 кандыдацкія дысертацыі. Былі падрых-
таваны для ўдзелу ў рэспубліканскім конкурсе студэнцкіх ра-
бот адна праца – Марозава С. П. і Будзько Г. Г. Навуковая праца

С. П. Марозава стала лаўрэатам спецыяльнага фонду Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь аб сацыяльнай падтрымцы адораных навучэнцаў і студэнтаў [3, с. 100].

У 2007 навучальным годзе пад кіраўніцтвам І. І. Коўкеля курсавікі і дыпломнікі апублікавалі 6 навуковых артыкулаў, прынялі ўдзел у 3-х міжнародных і рэспубліканскіх навуковых канферэнцыях. Магістарскую дысертацыю пад кіраўніцтвам Коўкеля абараніў Сківіцкі Д. В., у 2007 годзе ён залічаны ў аспірантуру. Кандыдацкія дысертацыі абаранілі аспіранты Івана Іванавіча Коўкеля – А. К. Гецэвіч і А. І. Борка, і пачалі працаваць выкладчыкамі на кафедры гісторыі Беларусі.

У 2006–2007 навучальным годзе прафесар Коўкель прымаў удзел у рабоце вучэбна-метадычнага аб'яднання факультэта гісторыі, навуковага семінара «Актуальныя праблемы гістарычнай навукі», з'яўляўся старшынёй экспертнай камісіі па ацэнцы кандыдацкай дысертацыі Т. М. Тохіян, выступаў афіцыйным апанентам на абароне кандыдацкай дысертацыі А. В. Пашкевіча ў Беларускам дзяржаўным педагагічным універсітэце імя Максіма Танка, даваў рэцэнзіі на навучальныя праграмы па спецкурсах І. А. Змітровіча і В. М. Чарапіцы, на манаграфіі В. М. Чарапіцы і У. Я. Ягорычава і інш [3, с. 126].

Адначасова з вучэбна-метадычнай і навукова метадычнай работай ў 2007 навучальным годзе прафесар І. І. Коўкель працягваў актыўна займацца выхаваўчай працай сярод студэнтаў, магістрантаў і аспірантаў, ідэалагічнай і прапагандысцкай працай сярод насельніцтва горада і вобласці. Выхаваўчую працу сярод студэнтаў і магістрантаў ажыццяўляў непасрэдна на сваіх занятках пры выкладанні курсаў і спецкурсаў, а таксама індывідуальна ў працы з курсавікамі, дыпломнікамі, магістрантамі і з аспірантамі. Паколькі яго курсавікі ўваходзілі ў кіруючыя структуры студэнцкага самакіравання і ў кіраўніцтва грамадскіх арганізацый, праз іх падтрымліваў цесную сувязь з апошнімі і аказваў станоўчы ўплыў на іх дзейнасць. Па запрашэнні сваіх калегаў - выкладчыкаў удзельнічаў у круглых сталах на іншых факультэтах, выступаў з лекцыямі ў працоўных калектывах, друкаваў артыкулы ў газетах, прысвечаных гістарычным датам, даваў заметкі ў газетах, і на тэлебачанне [3, с. 136].

Праект «Дзейнасць польскіх палітычных партый і

арганізацыі на тэрыторыі Заходняй Беларусі (1918–1926) гг.», (адказы выканаўца вучань Івана Іванавіча Коўкеля А. К. Гецэвіч) выконваўся па заданні Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь. Ён быў разлічаны на год і выкананы паспяхова. У сакавіку 2007 года Гецэвіч Андрэй Казіміравіч па гэтым праекце паспяхова абараніў кандыдацкую дысертацыю [4, с. 56].

Па першым праекце ў 2008 годзе было апублікавана даследчым калектывам (5 чалавек) пад кіраўніцтвам прафесара І. І. Коўкеля 16 навуковых артыкулаў. Акрамя штатных выканаўцаў тэмы да даследавання прыцягваліся курсавікі і дыпломнікі прафесара І. І. Коўкеля, яго магістранты і аспіранты.

У 2008 годзе даследчым калектывам, пад кіраўніцтвам І. І. Коўкеля прынялі ўдзел у 4-х міжнародных і 3-х рэспубліканскіх навуковых канферэнцыях. Яны апублікавалі 16 артыкулаў, 4 з якіх апублікаваў І. І. Коўкель [4, с. 123].

І. І. Коўкель на кафедры гісторыі Беларусі стварыў навука-педагагічную школу па падрыхтоўцы кадраў вышэйшай навуковай кваліфікацыі. Пад яго кіраўніцтвам абаронена 11 кандыдацкіх дысертацый. [5, с. 145].

Іван Коўкель з'яўляецца аўтарам 250 навуковых прац, у тым ліку больш за 20 манаграфій і навучальных дапаможнікаў. Ён прымаў актыўны ўдзел у рэалізацыі дзяржаўнай праграмы па стварэнню новага пакалення падручнікаў па гісторыі Беларусі. Варта ўспомніць пра вучэбны дапаможнік для студэнтаў гістарычных спецыяльнасцей вышэйшых навучальных устаноў «Гісторыя Беларусі: з 1795 г. да вясны 1917 г.» з грыфам Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь, метадычныя матэрыялы для студэнтаў па курсах «Гісторыя грамадскіх рухаў і палітычных партый», «Гісторыя Беларусі».

Вялікім попытам карысталася напісанае ў сааўтарстве з Э. С. Ярмусікам навукова-папулярнае выданне «История Беларуси. С древнейших времен до нашего времени», якое неаднойчы было перавыдадзена.

Істотным дасягненнем у выкладчыцкай працы была таксама распрацоўка спецкурсаў пад назваў «Беларускі грамадска-палітычны рух: асноўныя ідэйныя плыні і палітычныя партыі

(1902–2007 гг.)» ды «Актуальныя праблемы гісторыі Беларусі». Галоўнымі тэмамі ў даследчыцкай працы Івана Коўкеля з’яўляліся: беларускі нацыянальны рух у міжваенны час, гісторыя гарадоў і вёскаў Гарадзеншчыны, гісторыя беларускіх партый і арганізацый канца XIX – пачатку ХХІ ст., дзейнасць польскага антысавецкага супраціву на тэрыторыі Беларусі, метады даследавання гісторыі Беларусі [5, с 78].

Іван Коўкель падрыхтаваў 4 магістраў і 11 кандыдатаў гістарычных навук, якія працягвалі даследванні па гэтай тэматыцы. Пад кіраўніцтвам прафесара Коўкеля кандыдацкія дысертацыі абаранілі: Крывашэй Дзмітрый Антонавіч, Шаланда Аляксей Іванавіч, Сяменчык Міхаіл Баляслававіч, Сільвановіч Станіслаў Алейзавіч, Чарнякевіч Андрэй Мікалаевіч, Сіткевіч Сяргей Анатолевіч, Грэсь Сяргей Міхайлавіч, Кулевіч Іна Расціславаўна, Гецэвіч Андрэй Казіміравіч, Борка Андрэй Іванавіч, Сцяцкевіч Пётр Тадэвушавіч.

Такія чынам, Іван Іванавіч Коўкель стварыў навукова-педагагічную школу даследавання гісторыі палітычных партый і грамадскіх рухаў на тэрыторыі Беларусі.

Падсумоўваючы вышэйсказанае, неабходна адзначыць, што навуковая біяграфія прафесара Коўкеля Івана Іванавіча – гэта вынік яго прагі да навукі і выкладання да павышэння свайго прафесійнага і навуковага ўзроўню. Пра гэта сведчыць усе жыццё і праца прафесара Івана Іванавіча Коўкеля, які з простага сялянскага юнака дасягнуў ганаровага звання прафесара і пакінуў пасля сябе шмат навуковых прац, які зрабіў свой унёсак у вывучэнне малавядомых старонак гісторыі Беларусі з’яўляўся аўтарам шэрагу падручнікаў і навучальных дапамажнікаў.

Важкім быў яго ўплыў і на развіццё грамадскіх працэсаў на Гродзеншчыне. Неабякавае і высокая грамадзянская пазіцыя заўсёды адрознівалі Івана Іванавіча Коўкеля, які карыстаўся заслужанай павагай і аўтарытэтам студэнтаў і выкладчыкаў універсітэта.

Іван Іванавіч Коўкель памёр 10 ліпеня 2009. Яму было ўсяго 66 гадоў.

Але яго справу сёння працягваюць яго вучні, якія працуюць у розных установах краіны, у тым ліку Інстытут гісторыі НАН Беларусі, а таксама ў трох установах вышэйшай адукацыі Гродзеншчыны.

Спіс крыніц і літаратуры

1. Архіў Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта ім. Янкі Купалы (ГрДУ) асабістыя справы ППС, зволненых за 2009 г. (Ч.1) – Делo № -016089982/08 (К). Л. – 1 - 269.
2. Архіў Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта ім. Янкі Купалы (ГрДУ) пратакол № 1, 7 пасяджэння кафедры гісторыі Беларусі ад 6 верасня 2005 г. план работы на 2005 – 2006 навучальны год Л. – 1– 147.
3. Архіў Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта ім. Янкі Купалы (ГрДУ) пратакол № 3, 6, 9 пасяджэння кафедры гісторыі Беларусі ад 8 верасня 2006 г. план работы на 2006-2007 навучальны год Л. – 1-174.
4. Архіў Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта ім. Янкі Купалы (ГрДУ) пратакол № 4, 6, 14 пасяджэння кафедры гісторыі Беларусі ад 8 верасня 2007 г. план работы на 2007-2008 навучальны год Л. – 1-207.
5. Архіў Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта ім. Янкі Купалы (ГрДУ) пратаколы № 5,7 пасяджэння кафедры гісторыі Беларусі ад 6 верасня 2008 г. план работы на 2008-2009 навучальны год Л. – 1-196.
6. Аттэстат доцента ДЦ № 050370, Ковкелю Ивану Ивановичу присвоено ученое звание доцента по кафедре истории СССР и БССР. Москва, 9 декабря 1981 г. Асабісты архіў аўтара.
7. Актуальныя праблемы гісторыі Беларусі: стан, здабыткі і супярэчнасці, перспектывы развіцця: Матэрыялы рэспуб. навук. канф.: У 4 ч. Ч. 1 / Пад рэд. І. П. Крэня, У. І. Навіцкага, І. А. Змітровіча. – Гродна: ГрДУ, 2003. – 348 с.
8. Вестник Гродненского государственного университета им. Я. Купалы . – 1997. – № 2. – С. 7-12.
9. Выкладчыкі Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Янкі Купалы: Бібліяграфічны даведнік / Пад рэд. В. М. Чарапіцы. – Гродна : ГрДУ, 1999. – 595с.
10. Грамадскія рухі і палітычныя партыі ў Беларусі (апошняя чвэрць XIX – пачатак XXI ст.): матэрыялы Рэсп. навук. канф. (Гродна, 23-24 кастр. 2008 г.) / ГрДУ імя Я. Купалы; рэдкал.: І. І. Коўкель (адк. рэд.) [і інш.]. – Гродна: ГрДУ, 2009. – 402 с.
11. Гродно: историко-экономический очерк / И. И. Ковкель [и др.]; под общ. ред.: И. П. Креня, В. М. Жарского. – Минск : Польша, 1988. - 240 с.
12. Гісторыя Беларусі ў XX стагоддзі. Памяці прафесара Івана Коўкеля: 36 навук. арт. / Пад рэд. А. Горнага. – Гродна : ЮрсаПрынт, 2017. – 266 с.
13. Гісторыкі Беларусі на пачатку XX стагоддзя: біябібліяграфічны даведнік / Г. В. Карзенка. - Мінск, 2007. – 352 с.
14. Гецевіч, А. К. Дзейнасць польскіх палітычных партый і арганізацый ў Заходняй Беларусі (1918-1926гг.) : аўтарэф. дзіс. ... канд. гіст. навук : 07.00.02 / А. К. Гецевіч ; Бел. дзяж. ун-т, – Мінск, 2007. – 24 с.

15. Дыплом С № 404603 выдадзены Коўкелю Івану Іванавічу Гродзенскім дзяржаўным педагагічным інстытутам імя Я. Купалы, Гродна, 1 ліпеня 1964 г. Копія з Аддзела кадраў Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Янкі Купалы. Асабісты архіў аўтара.
16. Заходні рэгіён Беларусі вачыма гісторыкаў і краязнаўцаў : зборнік навук. артыкулаў / Гродз. дзярж. ун-т; рэдкалегія : І. П. Крэнь, У. І. Навіцкі, В. А. Белазаровіч (адк. рэдактары) [і інш.]. – Гродна: ГрДУ, 2006. – 422 с.
17. История Беларуси: учеб. пособие по истории Беларуси для слушателей отд-ния доуниверситетской подготовки: В 3-х ч. / И. И. Ковкель; Гродненский ун-т им. Я. Купалы. – Гродно 1997. - 190 с.
18. Ковкель, И. И. Мосты: историко-экономический очерк / Ковкель, И. И. - Минск : Беларусь, 1986. - 111 с.
19. Ковкель, И. И. Сморгонь: историко-экономический очерк / И. И. Ковкель, И. Я. Мараш. - Минск : Беларусь, 1984. - 63 с.
20. Ковкель, И. И. Кастусь Каліноўскі (1838-1864): материалы республиканской научной конференции, посвященной 150-летию со дня рождения выдающегося революционера-демократа и мыслителя Кастуся Калиновского /Гродненский гос. ун-т; сост. Я. Н. Мараш.- Гродно: 1988. – 87 с.
21. Кулевiч, І. Р. Беларускі нацыянальны рух (1902-1925гг): Гiстарыяграфія праблемы: аўтарэф. дiс. ... канд. гiст. навук : 07.00.09 / І. Р.Кулевiч ; Нац. акад. навук, Ін-т гiсторыi. – Мiнск, 2004. – 22 с.
22. Коўкель, І. І. Палiтычнае банкруцтва нацыяналістычнай контррэвалюцыi ў Беларусіi (1919-1925 гг.): аўтарэф. дiс. ... канд. гiст. навук : 07.00.02 / І. І. Коўкель ; Бел. дзяж. ун-т, – Мiнск, 1979. – 29 с.
23. Ковкель, И. И., Ярмусик, Э. С. История Беларуси с древнейших времен до нашего времени. — Минск: «Аверсэв», 2000. – 592 с.
24. Крэнь, І. П., Габрусевiч, С. А. Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Янкі Купалы : Гiстарычны нарыс. – Гродна, ГрДУ, 2001. – 174 с.
25. Ковкель, И. И. Шашкевич, Н. С. Почему не состоялась БНР?: (из истории политического банкротства националистической контрреволюции в Белоруссии, 1918-1925 гг.) / И. Ковкель, Н. Шашкевич, Минск : Б-ка газеты «Голас Радзімы» 1980. – 123 с.
26. Очерки истории Гродненской областной Партийной организации / И. И. Ковкель [и др.]; ред. кол. Л. Г. Клецков ; Гродн. обл. ком. Компартии Белоруссии, Ин-т истории партии при ЦК КП Белоруссии, Ин - т марксизма ленинизма при ЦК КПСС. - Минск : Беларусь, 1990. - 461 с.
27. Памяць : Воранаўскі раён: Гiст.-дакум. хронікі гарадоў і раёнаў Беларусі / Склад. і навук. рэд. : Г. П. Пашкоў [і інш.]. – Мiнск, 2004.– 376 с.
28. Памяць : Лiда і Лiдзскі раён : Гiст.-дакум. хронікі гарадоў і раёнаў Беларусі / Склад. і навук. рэд. : В. Г. Баранаў [і інш.].– Мiнск 2004. – 389 с.

29. Прафесара Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Янкі Купалы. 1940-2010 гг. : бібліяграфічны слоўнік / рэдкалегія : Е. А. Роўба (адк. Рэд.) [і інш.]. – Баранавічы : Ф-л № 1 «Чырвоная Зорка», 2010. - С. 20-22.
30. Развитие исторического краеведения в Вузах БССР в свете перестойки высшего образования: материалы Респ. науч.метод. конф. (Гродно, 18-20 окт. 1988 г.) / ГрДУ імя Я. Купалы; редкол.: И. П. Крень (отв. ред.) [и др.]. – Гродно: ГрДУ, 1989. – 411 с.
31. Стрелец М. В. // Гродна і гродзенцы : дзевяць стагоддзяў гісторыі (да 880-годдзя горада) : матэрыялы Міжнароднай навуковай канферэнцыі (Гродна, 10-11 красавіка 2008 г.) / Ін-т гісторыі НАН Беларусі, М-ва адукацыі РБ, Гродзенскі гарадскі выканаўчы камітэт, Установа адукацыі «Гродзенскі дзярж. ун-т імя Я.Купалы»; адказны рэд. А.І. Антоненка, А.А. Каваленя, Я.А. Роўба ; навук. рэд. І. П. Крэнь.- Гродна: ГрДУ, 2008 . – С. 90-93.
32. У ўдзячнай памяці калегаў: [некралог] // Гродзенскі ўніверсітэт, № 7/8. - 16 верасня 2009. - С. 8.
33. Чем больше имя знаменито, тем неразгаданней оно... (профессора г. Гродно: жизнеописания). Кн. 1; Три судьбы: (очерки); Записки лежебоки. / Вадим Журавлев. – Гродно : Гродненская типография, 2009. – 270 с.
34. Круглый стол, посвященный памяти профессора И. И. Ковкеля // [Электронный ресурс]. – 2012. – Режим доступа: <https://www.grsu.by/universitet-tv/item/8955-article1682.html>. – Дата доступа: 12.05.2019.

The scientific article is dedicated to the figures of Professor Ivan Kovkel, Candidate of Historical Sciences. The scientific - pedagogical path from the teacher to the professor of Grodno State University named after Yanka Kupala is considered.

Навуковы кіраўнік – І. Ф. Кітурка, кандыдат гістарычных навук, дацэнт, дацэнт кафедры гісторыі Беларусі, археалогіі і спецыяльных гістарычных дысцыплін, рэктар Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Янкі Купалы.

УДК 94(476)

Д. В. Васин

*Учреждение образования «Гродненский
государственный университет им. Янки Купалы»*

Доспешные пластины конца XIV–начала XV вв. из фондов Гродненского государственного историко-археологического музея

В статье анализируются доспешные пластины рубежа XIV–XV вв., найденные на территории гродненского Старого замка и хранящиеся в фондах Гродненского государственного историко-археологического музея. Описание дано с указанием размеров всех конструктивных элементов, их формы и особенностей. В ходе проведенного исследования автор пришел к выводу о том, что анализируемый комплекс пластин свидетельствует об использовании воинами Гродненского замка защитного вооружения западноевропейского производства, а также влияние западноевропейских технологических традиций на местные способы изготовления пластинчатых доспехов чешуйчатого типа крепления.

В фондах Гродненского государственного историко-археологического музея хранятся несколько целых пластин и фрагментов, принадлежащих к различным пластинчатым доспехам. Они были обнаружены в слоях конца XIV–начала XV вв. во время археологических исследований Здислава Дурчевского на территории Гродненского Старого в 1937–1938 гг. [1; 2]. Среди них особо выделяются две одинаковые по форме и размерам пластины под инвентарными номерами КП-87106 и КП-87107. В коллекцию входят так же несколько различных пластинок и их фрагментов [3].

Пластина КП-2713/7 представляет собой очень плохо сохранившийся фрагмент, имеющий L-образную форму с обломанным широким краем. Толщина объекта неравномерна, она утолщается к узкому краю, где достигает 2 мм, изгиб не прослеживается. На пластине отсутствуют, какие-либо отверстия или заклепки, а также из-за сильной коррозии края, она не поддается идентификации как часть какого-либо типа доспеха [Фото 1].

Пластина КП-87518 представляет собой плохо сохранившийся фрагмент, по форме приближающийся к квадрату с обломанными углами по верхней стороне и нижней стороной, имеющей два хорошо скругленных угла. По длине, от правой сохранившейся стороны к левой, она имеет 35 мм, по ширине, от нижней стороны к корродированной верхней, – 32 мм. Толщина пластины 0.9-1.1 мм, изгиб не прослеживается. На пластине отсутствуют какие-либо отверстия или заклепки, но размеры, скругленные углы и толщина пластины очень близки к пластине КП-87517. На основании этого её с большей вероятностью можно интерпретировать как часть доспеха типа карацена [Фото 9, 10].

Пластина КП-87517 имеет удовлетворительную степень сохранности. По форме она приближается к квадрату с обломанным верхним левым углом и нижней стороной, имеющей два угла: левый скругленный, а правый прямолинейно обрзан под углом в 45 градусов. По длине, от правой стороны к левой, пластина имеет размер 38 мм. По ширине, от нижней стороны к верхней, – 34 мм. Толщина пластины 0.9-1 мм, изгиб не прослеживается. На пластине по верхней стороны в ряд расположены 2 заклепки. Центры отверстий под заклепку находятся приблизительно на расстоянии 5 мм от края верхней стороны, а их диаметры около 3 мм. Приблизительный интервал между центрами отверстий под заклепки приблизительно 13 мм. Диаметр плоской шляпки заклепки наилучшей сохранности составляет 8 мм. Между шляпкой заклепок и самой пластиной присутствует зазор в 1.5 мм, оставленный утраченной покрывной доспеха. С тыльной стороны сами заклепки гладко расклепаны заподлицо. На основании проведенного описания эту пластину, с большей вероятностью, можно интерпретировать как часть доспеха типа карацена [Фото 7, 8].

Пластiна КП-2713/8 прадстаўляе сабой плоха захранiв-
шыйся фрагмент, па форме прыблiжаючыся к параллелo-
грамму с облoманнай левай старoнай, у кoтoрай прoслeжiвa-
еця расслoенiе мeтaлa, i правай старoнай, iмeючэй дзвa
хoрoшo скругленнх углa. Длiна плaстiны, oт правай старo-
ны к лeвoй, слeдуючыя: пo нiжнeй старoнe 37 мм, пo вeрхнeй
старoнe 28 мм. Шiрiнa oт нiжнeй старoны к вeрхнeй сoстaв-
ляе 32 мм. Тoлшчiнa фрaгмeнтa 1 мм, нa кoтoрoм прoслeжi-
вaеця плавный iзгiб пo длiнe. Нa плaстiнe у вeрхнeй старo-
ны сoхрaнiлaсь oднa зaклeпкa. Цeнтр oтвeрстiя пoд зaклeпкy
нaхoдiтcя прыблiзiтeльнo нa рaсстoяннi 5 мм oт крaя вeрх-
нeй старoны, i oкoлo 22 мм oт правай старoны. Дiямeтр oт-
вeрстiя пoд зaклeпкy oкoлo 3 мм. Мaксiмaльный дiямeтр
плoскoй шлaпкi зaклeпкi плoхoй сoхрaннoстi сoстaвляе
7 мм. Мeждy шлaпкoй зaклeпкi i сaмoй плaстiнoй прiсут-
ствуeт зaзoр в 1.5 мм, oстaвлeнный утрaчeннoй пoкрышкoй
дoспeхa. С тылнoй старoны зaклeпкa глaдкo рaсклeпaнa зa-
пoдлiцo. Нa oснoвaннi прoвeдeннoгo oпiсaннiя эту плaстiнy,
с бoльшeй вeрoятнoстью, мoжнo iнтeрпрeтiрoвaць кaк чaсць
дoспeхa тiпa кaрaцeнa [Фoтo 2].

Пластiна КП-87519 iмeeт хoрoшyю стeпeнь сoхрaннoстi.
Пo фoрмe oнa прыблiжaеця к прaмoугoльнiку с облoмaнным
нiжнiм прaвым углoм. Oстaльнe трi углa хoрoшo скруглe-
ны. Прaвaя i лeвaя старoны нeзнaчiтeльнo рaсшiрaюцьсa
вeрхнeй старoны к нiжнeй. Пo длiнe, oт правай старoны к
лeвoй, плaстiнa iмeeт рaзмeр 72 мм. Пo шiрiнe, oт нiжнeй
старoны к вeрхнeй, – 32 мм. Тoлшчiнa плaстiны 0.9-1 мм, прo-
слeжiвaеця iзгiб пo длiнe вeлiчiнoй блiзкoй к 2 мм. Нa
плaстiнe рaспoлaгaюцьсa дзвe зaклeпкi. Цeнтр oтвeрстiя пeр-
вoй зaклeпкi нaхoдiтcя прыблiзiтeльнo в 5 мм oт крaя нiж-
нeй старoны i 28 мм oт крaя лeвoй старoны. Цeнтр oтвeрстiя
втoрoй зaклeпкi нaхoдiтcя прыблiзiтeльнo в 5 мм oт крaя
правой старoны i 18 мм oт крaя вeрхнeй старoны. Дiямeтр
oтвeрстiя пoд зaклeпкy oкoлo 3 мм. Дiямeтр плoскoй шлaпкi
зaклeпкi нaилучшeй сoхрaннoстi сoстaвляе 8 мм. Мeждy
шлaпкoй зaклeпoк i сaмoй плaстiнoй прiсутствуeт зaзoр
в 1-1.5 мм, oстaвлeнный утрaчeннoй пoкрышкoй дoспeхa. С
тылнoй старoны сaмi зaклeпкi глaдкo рaсклeпaны зaпoд-
лiцo. Нa oснoвaннi прoвeдeннoгo oпiсaннiя эту плaстiнy, с

большей вероятностью, можно интерпретировать как часть доспеха типа карацена [Фото 11, 12].

Пластины КП-87106 и КП-87107 идентичны друг другу и имеют очень хорошую сохранность, позволяющую провести замеры всех их основных параметров. Пластины имеют прямоугольную форму с хорошо сохранившимися углами и левой стороной, которая расширяется от нижней стороны к верхней. Размеры сторон следующие: по длине от правой стороны к левой верхняя сторона 55 мм, а нижняя сторона 52 мм. По ширине, от нижней стороне к верхней, – 32 мм. Разница сторон по длине обуславливается тем, что на обеих пластинах левая сторона не параллельна правой, а срезана под углом к низу. Также все четыре угла пластин имеют четко выраженное округление. Пластины по краям, в зависимости от степени сохранности, имеют толщину 0,6-0,9 мм, а также изгиб по длине величиной близкой к 4 мм. На каждой пластинке сохранилось по две заклепки с плоской шляпкой диаметром 6-7 мм и ножкой диаметром 2,5-3 мм. Глядя на пластины с лицевой стороны, центры отверстий под заклепки располагаются в таком порядке: верхняя заклепка на пластине расположена на расстоянии 5 мм от верхней стороны и 7 мм от левой стороны. Нижняя заклепка на пластине расположена на расстоянии 12 мм от верхней стороны и 24 мм от правой стороны. Расположение плоских шляпок заклепок с изнаночной стороны, по отношению к изгибу пластин, указывает на то, что пластины наклепывались поверх основы. С лицевой стороны они плоско расклепаны с небольшим вылетом. Между шляпкой и пластиной имеется зазор в 1,5 мм, оставленный не сохранившийся основой на которую были приклепаны пластины. На основании проведенного описания эту пластину, с большей вероятностью, можно интерпретировать как часть доспеха чешуйчатого типа крепления пластин. [Фото 3,4,5,6]

Пластины КП-87106 и КП-87107 с уверенностью можно отнести к виду доспеха, классифицируемого как пластинчатый доспех чешуйчатого типа крепления пластин. Уникальность описанных пластин состоит в том, что они крепятся на двух заклепках, расклепанных с лицевой стороны. В то время как большинство других известных пластин от чешуйчатых доспехов крепились к основе методом пришивания через не-

сколькo отверстий, проделанных с одной стороны пластины, и одной-двух заклепок по центру. Причeм чаще всего заклепки расклепывались с обратной стороны основы через шайбу, а на лицевой стороне выступала сферическая шляпка заклепки [4, с. 131], [5, с. 211]. Из этого выходит, что мы имеем дело с новым видом монтажа, не клепано-пришивным, как большинство известных находок, а с исключительно клепаным монтажом. Также особенно интересным оказалось подрезка под углом правых сторон пластин, служащая для приклепывания последующего ряда пластин не внахлест, а в стык. В результате чего реконструированный фрагмент доспеха показал возможность сильного изгиба рядов пластин как по длине, так и по ширине, в отличии от клепано-пришивного доспеха, который можно изгибать только по ширине.

Отказ от пришивания и смена типа заклепок говорит об упрощении техники изготовления, снижении трудоемкости производства, и, следовательно, стоимости данного типа чешуйчатого доспеха. Близость пластин по форме, размерам и количеству заклепок к доспеху № 24, найденному в массовом захоронении на месте битвы у г. Висбю (о. Готланд Швеция), наводит на мысль о том, что данный процесс являлся результатом внедрения технических приемов западноевропейских платнеров, тем более, что в том же археологическом комплексе найдены пластины аналогичные готландским (КП-87519, КП-87518, КП-87517) [6, PL. 131].

Пластины КП-87519 и КП-2719/8 с уверенностью можно отнести к виду доспеха, классифицируемого как карацена. Ближайшим аналогом таких пластин по размерам и по форме являются пластины доспеха №24 из массового захоронения на месте битвы у г. Висбю. Если допустить что, мы имеем дело с доспехом идентичной конструкции, то пластина КП-87519 являлась бы рядовой, и могла располагаться на правой части доспеха, ориентируясь своей правой стороной к его подолу. Единственное отличие описанной пластины заключается в том, что на гродненской пластине заклепка у правого края смещена к центру, а у готландских к нижнему краю [6, PL. 131, №49]. Пластина КП-2719/8 из-за своего отчетливого округления могла располагаться в нижнем ряду подмышеч-

ной проймы доспеха или спинного разреза подола [6, PL. 132, №26, №40].

Кроме доспеха из Визбю, пластины похожей формы и характера расположения заклепок найдены в археологических материалах замка Щерба, замка Чув и городища Зелена Липа [7, fig. 27-14], [8, рис. 3-4], [9, fig. 11-с].

Пластины КП-87518 и КП-87517 с большей вероятностью можно отнести к виду доспеха, классифицируемого как карацена. Однако поиск аналогичных пластин показал, что такой маленький размер очень редок и, скорее всего, такая пластина располагалась на плечах или на боках доспеха, собранного из более длинных пластин. Размер такой крайней пластины подгонялся под контур покрывки, таким образом, как это можно наблюдать с правой стороны фрагмента карацены из Тирольского замка [10, fig. 15]. Не исключается возможность использования данных пластин в наспинниках от крытых латных доспехов.

Таким образом, анализируемый комплекс пластин свидетельствует об использовании воинами Гродненского замка защитного вооружения западноевропейского производства. Необходимо отметить, что на местные способы изготовления пластинчатых доспехов чешуйчатого типа крепления оказали влияние западноевропейские технологические традиции. Комплексный анализ элементов защитных доспехов, выявленных в ходе археологических исследований, позволяет с большой долей вероятности выявить новые типы доспехов, локализовать место их производства, определить хронологические рамки использования, технологические навыки мастеров. Полученные результаты дают возможность для научной реконструкции и использования в популяризации военно-исторических знаний.

Список источников и литературы

1. Sprawozdanie Wojewodzkiego Komitetu Uczczenia Krola Stefana Batorego z prac na Starym Zamku w Grodnie, 1933-1937. – Grodno: Woj. Kom. Uczczenia Krola Stefana Batorego w Grodnie, 1938. – 46 s.
2. Durczewski, Z. Stary Zamek w Grodnie w świetle wykopalisk, dokonanych w latach 1937–1938 / Z. Durczewski. – Grodno: Woj. Kom. Uczczenia Krola Stefana Batorego w Grodnie, 1939. – 18 s.
3. УК Гродненский государственный историко–археологический музей.

- Отдел археологии. КП-87106, КП-87107, КП-2713/7, КП-2713/8, КП-87519, КП-87518, КП-87517.
4. Медведев, А. Ф. К истории пластинчатого доспеха на Руси / А. Ф. Медведев // Советская археология. – 1959. – № 2. – С. 119–134.
 5. Bugys, P. Žvyninių šarvų plokštelės Vilniaus pilių teritorijoje / P. Bugys // Lietuvos archeologija. – 2011. – T. 37. – P. 207–216.
 6. Thordeman, B. Armour from the Battle of Whisby 1361 / B. Thordeman. Vol. 2. – Uppsala: Almqvist & Wiksells Boktryckeri - A.B, 1940. – 150 p.
 7. Marek, L. Medieval armour from Szczerba Castle / L. Marek // Acta Militaria Mediaevalia. – 2008. – T. IV. – S. 87–124.
 8. Пивоваров, С. В. Середньовічне озброєння з городища XIV ст. в Зеленій Липі / С.В. Пивоваров // Археологічні студії. – 2003. – Вип. 2. – С. 204–215.
 9. Rabovyanov, D. Late Medieval Coat of Plates from the Lower Danube Fortress of Nikopol / D. Rabovyanov, V. Naydenov // Archaeologia Bulgarica. – 2013. – T. XVII, 2. – S. 73–88.
 10. Nutz, B. Die Textilfunde aus Schloss Tirol / B. Nutz, L. Tomedi // Gerüstlöcher als Tresore für archäologische Textilien. – 2015. – Heft 6 Quaderno 6. – S. 21–62.

The article analyzes the armor plates of the turn of the 14th – 15th centuries found on the territory of the Grodno Old Castle and stored in the funds of the Grodno State Historical and Archaeological Museum. A description is given indicating the dimensions of all structural elements, their shape and features. In the course of the study, the author came to the conclusion that the analyzed plate complex testifies to the use by soldiers of the Grodno castle of protective weapons of Western European production, as well as the influence of Western European technological traditions on local methods of manufacturing plate armor of a scaly type of fastening.

Научный руководитель – С. А. Пивоварчик, доктор исторических наук, доцент, заведующий кафедры истории Беларуси, археологии и специальных исторических дисциплин Гродненского государственного университета имени Янки Купалы

Приложение 1 – Пластина 2713/7

Приложение 2 – Пластина 2713/8

Приложение 3 – Пластина кп 87106 лицевая сторона

Приложение 4 – Пластина кп 87106 оборотная сторона

Приложение 5 – Пластина кп 87107 лицевая сторона

Приложение 6 – Пластина кп 87107 оборотная сторона

Приложение 7 – Пластина кп 87517 лицевая сторона

Приложение 8 – Пластина кп 87517 оборотная сторона

Приложение 9 – Пластина кп 87518 лицевая сторона

Приложение 10 – Пластина кп 87518 оборотная сторона

Приложение 11 – Пластина кп 87519 лицевая сторона

Приложение 12 – Пластина кп 87519 оборотная сторона

УДК 379.83(476.6)

А.Н. Можейко

*Учреждение образования «Гродненский
государственный университет имени Янки Купалы»*

Репрезентация историко-культурного наследия г. Гродно в туристическом бренде: семиотический аспект

В статье рассматривается туристический бренд Гродно как способ совершенствования концепции позиционирования и продвижения территории в качестве города-музея при помощи семиотического анализа.

Многовековая история Гродно и богатый культурный пласт города дает нам возможности для дальнейшего позиционирования и продвижения Гродно в качестве города-музея. Для этого Гродно должен сформировать свой собственный туристический бренд, который будет рассматриваться как культурно-просветительское пространство с отличной инфраструктурой, готовое для принятия туристов.

Под городом-музеем в данной статье будет пониматься уникальный рыночный образ, город (территория), обособленная от других в рамках региона, страны, мира рядом характеристик: ведет свою историю несколько веков, выделяется среди других пестротой архитектурных сооружений, а именно: соборов и храмов, площадей с их уникальными постройками и, конечно, улицами; не следует забывать и про выдающихся личностей, живших и творивших в городе; также следует об-

ратіцца к культурнай жыцці горада как савременнага, так і прошлых веков; чацце всего такія горада-тэрыторыі не яўляюцца сталіцамі в настаяцце врэмя, но носілі это званіе ранее, то есць отождествлялісь цэнтэрамі гасударств. Для сраваення к горадам-музеям ужо прычлісяюць такія ізвестныя міровыя дэстаінацыі, как Санкт-Пётэрбург (Россія), Флоренцыя (Італія), Эфес (Турцыя). К такім горадам в Рэспубліке Беларусь можна атнесці Гродно, Палюцк, Новогрудок і многія дрыгіе.

Под турістычэскім брэндам не следуе пунімаць толькі логотып, который, безусловно, займае важное меео в этом процесее, однакו процес брэндіраваення тэрыторыі намногו сложенее і тэбуе веее шырокагו кругозора пунімаення. Турістычэскі брэнд – это преежде всего стратегія, пазваляючая выделіть тэрыторыю сради дрыгіх і пупулярызавать ее для іностранных турістов. Брэнд горада – горадская ідентычность, сістэмна выраженная в яркых і прывлекательных ідеях, сімволах, ценностях, образах і нашедшая максімально полное і адекватное отраженіе в імідже горада [1]. Іменно для этого следуе прыменіть семяіотычэскі аналіз горадского простраенства горада Гродно для того, чтобы в дальнеішем модернізавать егו в яркой і запомінающійся турістычэскій брэнд.

Обозначім, что под собой пунімаеет семяіотычэскі аналіз і каковы егו элементы. Семяіотычэскі аналіз ісходіт із такой наука как семяіотыка, которая основана на знаковых сістэмах, характэрізующых пунятіе знака – мінімальной едінцы знаковой сістэмы, ілі языка, несущей інформацыю [2]. Знаковые сістэмы упорядочываюць мір вокруг нас і длаеют егו веее преедсказуемым [3]. Сам же семяіотычэскі аналіз інтэрпретіруеет слова, звуки, ізображенія, а затем іспользуеет эту інформацыю для убежденія потреебителей [4]. С точки зрєенія семяіотыка каждее простраенство преедставлєет собой сөөеобразную знаковую сістэму, которую под определєенным углом зрєенія можно прочітать как некій «тєкст» [5].

Стоит отметіть, что сущєествують разные подходы к данному аналізу. Так, напрымер, яркымі преедставітелями ісследования «горадского тєкста» являюцца В. Н. Топоров, Ю. М. Лотман, Б. А. Успенскій, З. Г. Мінц. Данньє ісследователі

выбрали объектами своих работ литературу о городе и определили наиболее значимые для семиотики города понятия: текст, символ и миф, а вот географию и городскую архитектуру они не рассматривали. Мы же попробуем проанализировать все в совокупности.

Первым шагом рассмотрим графический бренд Гродно, который уже был выбран и охарактеризуем его семиотические составляющие: олень Святого Губерта – неотъемлемая часть означивания Гродно. Безусловно, Святой Губерт почитается не только в нашем городе и легенду о нем нельзя присвоить только Гродно. Так, например, Святой Губерт является местночтимым святым Брюссельско-Бельгийской епархии Русской православной церкви. Тем не менее, олень, изображенный на гербе Гродно говорит о значимости его для горожан, как покровителя охотников, а охота была основным занятием жителей Гродно – города, расположенного в непосредственной близости к двум огромным лесным массивам – Беловежской и Гродненской пущам. Олень – любимый персонаж белорусских сказок и легенд, образ оленя – благороден и чист, он также является символом охотников. На основе сюжета о встрече Губерта с оленем с золотым крестом между рогами можно создать уникальную легенду, ради которой туристы со всего мира будут стремиться приехать в наш город. Разработка легенд и распространение «слухов» об уникальности территории является «нестандартной» маркетинговой технологией продвижения территориального продукта. Данная инновация получает широкое распространение в современных условиях, позволяя территориям повышать уровень конкурентоспособности в борьбе за привлечение все большего числа туристов.

Крест на голове у оленя также можно расценивать, как прямую отсылку к духовному наследию, к поликонфессиональности жителей города. Богатейшее сохранившееся духовное наследие: церкви, костелы, синагога – то, что маркирует городское пространство и подчеркивает толерантность как черту национального характера. Мультикультурный и полинациональный характер города дает канву для дальнейшего позиционирования города как пространства межкультурного диалога. Так, например, каждые два года в Гродно прохо-

дит Фестиваль национальных культур, что является хорошим подспорьем в брендировании территории.

Безусловным знаком на графическом изображении бренда выступает крест. Его можно расчитать как отсылку к хрестоматийному роману Владимира Короткевича «Хрыстос прыязмліўся ў Гародні», который дает право Гродно считаться городом духовности. Обратившись к содержанию романа, можно заметить, что место локализации основных сюжетных линий было выбрано автором не случайно. Помимо ссылки на Хронику М. Стрийковского, где упоминается гродненский лже-Христос, автор переосмысливает городское пространство как место перерождения шута-самозванца в героя. Не следует забывать и о варианте легенды о духовном перерождении самого Св. Губерта, встретившего в лесу оленя. Интерпретация данных культурных текстов дает возможность подчеркнуть духовный рост, героизацию выдающихся личностей в истории города. Узнаваемость территории возможно и через художественные произведения литературного жанра. Книги и их сюжеты могут служить мощным маркетинговым инструментом позиционирования территорий и их узнаваемости.

Теперь обратим внимание на семантику цветов на графическом изображении бренда. Оранжевый – цвет солнца, энергии и святости, что хорошо вяжется к концепции про духовность города. Синий – не стоит забывать и про герб города, где синий цвет символизирует красоту и величие, голубой – цвет неба и воды, можно окунуться в непростую историю города, да и всей Беларуси и сказать, что он символизирует мирное небо над головой, воду как витальный символ. Зеленый – цвет жизни и живой природы (Гродненская пуца, Беловежская пуца и т.д.). Данное цветовое сочетание, выполненное на графическом знаке, отображает основные цвета природного и культурного пространства города. Полихромность ойкумены здесь гармонично синтезирована с природной колористикой. Также в самом знаке мы не видим четких графичных линий – цветовые акценты разделяют белые, «пустые» контуры, что дает нам отсылку на происхождение названия города. По одной из версий свое имя город получил еще в XII в., когда располагался на пересечении торговых путей и представлял собой небольшую крепость с укрепленным торговым городком.

Пограничный статус города обусловил особое внимание к его укреплениям. Именно от слов «городить», «ограждать» и пошла этимология его старого названия «Городень». Наличие границ в то время предопределяла такие аспекты, как культурное проникновение, культурное взаимодействие, граница как связь с остальным миром, диалог культур как продуктивное взаимодействие. Таким образом графический бренд представляет собой логотип города-музея. А логотип, с свою очередь, – неотъемлемая составляющая в брендинге территории, так как он позволяет отражать в сознании людей главные ценности города-музея и при этом вызывать положительные ассоциации у целевой аудитории, т.е. туристов.

Теперь обратимся к языковому оформлению слогана и название города, если мы говорим о туристах, то целесообразно сделать его на английском языке, а также содержание слогана должно побуждать туриста приехать в Гродно. Например: «Grodno is a city-museum, something that cannot be missed». Разработка рекламного слогана показывает потенциальному туристу преимущества продвигаемой территории. Таким образом, можно говорить о том, что процесс запущен в брендировании Гродно, однако, следует обратить внимание и на городскую составляющую.

Ярким отражением ассоциации Гродно с чем-либо является олень Святого Губерта как прообраз, отождествляющий Гродно, изображен непосредственно на гербе города, в том числе и на графическом бренде, поэтому его можно заметить практически на каждой из центральных улиц города. Так, например, герб расположен на аттике при входе в дворец Хрептовичей (Музей истории религии, улица Советская); на люках пешеходных улиц Гродно (также само название города дублируется на русском, белорусском, английском и китайском языках); на печати времен Магдебурского права, которая располагается на площади Советской; летом, например, оленя можно было заметить в виде садовой скульптуры при въезде в Гродно с трассы М6.

Таким образом очевидно, что туристический бренд, как маркер территории не оставлен без внимания в городском пространстве. Однако попытка его семиотического прочтения как текста дает возможность наметить много перспективных

вариантов совершенствования концепции позиционирования Гродно как города музея: не только ограничиваться расширением использования графического знака в городском пространстве, а использовать весь спектр закодированных в нем коннотаций. Поэтому, стоит отметить, что развитие туристической привлекательности Гродно имеет широкий круг перспектив, уже существует возможность выхода Гродно на международный уровень, благодаря программе безвизового режима, при правильном рыночном позиционировании и продвижении, внимании органов местной власти к стратегии брендинга территории как города-музея открывает огромные горизонты для развития туризма в городе Гродно.

Список источников и литературы

1. Территориальный маркетинг: отечественный и зарубежный опыт / [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://center-ms.com/wp-content/uploads/2019/08/POSOBIE-Territorialnyj-marketing.pdf>. – Дата доступа: 02.02.2020.
2. Словарь литературоведческих терминов / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://slovar.lib.ru/dictionary/semiotika.htm#2>. – Дата доступа: 16.02.2020.
3. Семиотический анализ в разработке бренда / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://knowledge.allbest.ru/marketing/2c0b65635a2bd69a5c43a88421216d27_0.html. – Дата доступа: 16.02.2019.
4. Семиотика в маркетинге: что это значит для вашего бренда / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://habr.com/ru/post/460175/>. – Дата доступа: 16.02.2020.
5. Культурно-семиотическое пространство города как часть семиосферы по Ю.Лотману / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://si-etarrussia.ru/2018/04/08/семиотика-провинциальных-городов/>. Дата доступа: 16.02.2020.
6. Разработка маркетинговой стратегии по продвижению национального туристского продукта Республики Беларусь / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://dspace.spbu.ru/bitstream/11701/14620/1/Bulygina_A_M_Razrabotka_marketingovoj_strategii_po_prodvizheniyu_nacionalnogo_turistskogo_produkta_Respubliki_Belarus.docx.. – Дата доступа: 23.02.2020.

This article considers the tourist brand of Grodno as a way to improve the concept of positioning and promoting the territory as a city-museum using semiotic analysis. It is concluded that the tourist brand as a marker of the territory is not left without attention in the urban space. However, an attempt to read it semiotic as a text makes it possible to outline many promising options for improving the concept of positioning Grodno as a city-museum: not only to limit the use of the graphic sign in the city space, but to use the entire range of connotations encoded in it. Therefore, it is worth

noting that the development of tourist attractiveness of Grodno has a wide range of perspectives, already exists the possibility of entering Grodno at the international level, thanks to the visa free program with the correct market positioning and promotion, the attention of local authorities to the strategy of place branding as city-museum opens vast horizons for the development of tourism in the city of Grodno.

Научный руководитель – У. А. Жилко, кандидат культурологии, старший преподаватель кафедры туризма и гостеприимства Гродненского государственного университета имени Янки Купалы.

Д. А. Стацэня

*Учреждение образования «Гродненский
государственный университет имени Янки Купалы»*

Табакокурение: причины распространенности и активизации в молодежной среде

Статья посвящена исследованию современных проблем никотиновой зависимости среди молодежи, определению факторов, лежащих в основе ее формирования, а также рассмотрению профилактических мер, направленных на предотвращение распространения курения среди молодого поколения.

Табакокурение (или просто курение) – вдыхание дыма тлеющих высушенных листьев табака. Наиболее важным компонентом табачного дыма является никотин. Регулярное употребление никотина вызывает табачную зависимость, наносит сильный вред здоровью курильщиков и окружающих их некурящих людей.

Все формы потребления табака, включая курение сигарет, сигар, трубок, жевательного или нюхательного табака, а также влияние продуктов его сгорания на тех, кто не курит (пассивное или вынужденное курение), значительно повышает заболеваемость и преждевременную смертность, вызванную более 20 различными болезнями. По данным Всемирной организации охраны Здоровье (ВОЗ) во всем мире курят около 60% мужчин и 20% женщин. Большинство исследований показали, что риск возникновения заболеваний зависит как от количества выкуренных сигарет, так и от длительности курения [1, с. 56]. По расчетным данным ежегодно в Республике Беларусь лишаются жизни вследствие этой привычки 15500 человек, в том числе 15000 мужчин и 500 женщин. Для сравнения в дорожно-транспортных происшествиях ежегодно гибнет около 2000 человек. Средняя потеря продолжительность жизни курящих белорусов для всех возрастов составляет 18 лет, а для возрастной группы 35-69 – 21 год. В соответствии с Государственной программой «Здоровье народа и демографическая безопасность Республики Беларусь» на 2016-2020 годы к 2020 году планируется уменьшить число курильщиков в возрасте от 16 лет и старше до 24,5%. В 2017 году 23,0% (8,2 млн) взрослого население Республики Беларусь сообще-

ли об употреблении табака в настоящее время (употребление табачных изделий ежедневно или реже, чем ежедневно) в любой форме (40,1% мужчин и 8,9% женщин). В целом 22,8% взрослого населения Республики Беларусь на данный момент курят табачные изделия (39,7% среди мужчин и 8,8% среди женщин). Всего 20,1% (7,2 млн) взрослого населения курят ежедневно (35,9% среди мужчин и 7,0% среди женщин). Среди ежедневных курильщиков табака в Республике Беларусь 69,2% сообщили о том, что выкуривают первую сигарету в течение 30 минут после пробуждения. Средний возраст начала курения для лиц в возрасте 18-34 года, которые всегда курили ежедневно, составляет 16,8 лет, а 60,4% курильщиков начали курить до достижения 18-летнего возраста [4, с. 24]. Сейчас 22,8% взрослого населения Республики Беларусь курят сигареты (39,6% среди мужчин 8,8% среди женщин). Среднее количество сигарет, выкуренных в течение дня, составляет 17,1 среди ежедневных курильщиков сигарет (18,2 для мужчин и 12,6 для женщин). Среди ежедневных курильщиков сигарет 90,5% выкуривают 10 и больше сигарет. В целом 0,7% взрослого населения Республики Беларусь употребляют кальян с табаком, а 0,2% – бездымный табак.

ервый опрос в Республике Беларусь в 2010 году обнаружил, что в то время общая распространенность курения составляла 28,3%, а ежедневного – 25,0% (45,1% среди мужчин и 8,4% среди женщин). По результатам опроса, проведенного в феврале 2017 года, среди лиц в возрасте от 18 лет ежедневные курильщики составили 23,7% (41,2% среди мужчин и 9,0% среди женщин). Для сравнения: в 2006 году распространенность ежедневного курения в Республике Беларусь составляла около 31% среди взрослых в возрасте от 18 лет.

Тенденции среди мужчин и женщин различаются. Среди мужчин доля курильщиков была очень большой (в 2005 году 62% курили ежедневно) и постепенно уменьшалась в результате внедрение мер по контролю над табаком. Среди женщин доля курильщиков в 2005 году была меньше (16% курили ежедневно), а в 2006-2008 годах стремительно сократилась до около 9% после реализации первых мер по контролю над табаком. С тех пор распространенность курения в Республике Беларусь среди женщин почти не изменилась. Возможно,

потому, что для небольших процентов статистически труднее выявить изменения. Однако этому вопросу следует уделить больше внимания, чтобы обеспечить положительное влияние контроля над табаком как на мужчин, так и на женщин.

Государственная служба статистики Республики Беларусь включила в ежегодное панельное исследование вопрос, связанный с курением всех членов семьи в возрасте от 12 лет. По его результатам также видно уменьшение распространенности ежедневного курения с 25,6% в 2008 году до 19,3% в 2016 году. Число курильщиков стало сокращаться после принятия первого основательного закона в сфере контроля над табаком в 2005 году и его ратификации в 2006 году. Существенное уменьшение распространенности курения наблюдалось между 2008 и 2010 годами, когда благодаря стечению глобальной рецессии и эффективной политики налогообложения табачных изделий последние стали значительно менее доступными. Этому способствовали и различные меры по контролю над табаком, среди которых политика освобождения общественных и рабочих мест от табачного дыма, принятая в несколько этапов запрет рекламы табака и внедрение предупреждений о вреде для здоровья на пачках табачных изделий, принятые в 2007 и 2012 годах [2, с. 44]. В период между 2013 и 2017 годами уменьшение распространенности ежедневного курения в Республике Беларусь было незначительным (с 26,2% до 23,7%). Это можно объяснить тем, что контроль за соблюдением антитабачных законов являлся недостаточным, и табачная индустрия использовала пробелы в законодательстве, а в конце 2015 года произошло снижение цен на сигареты. Между 2013 и 2017 годами распространенность курения более заметно сократилась (на 28%) среди людей в возрасте 18-30 лет. Данный факт может означать, что меньше молодежи стало курить в этот период по сравнению с предыдущими годами. Если рассматривать попытки прекращения курения, то почти двое из пяти (39,2%) курильщиков табака (нынешние и бывшие курильщики, которые прекратили курить в течение последних 12 месяцев) пытались прекратить курить в течение последних 12 месяцев. Среди тех курильщиков, которые делали попытку прекратить курить в течение последних 12 месяцев, 6,2% использовали никотинзаместительную

терапию, 5,3% – интернет-сайты или специализированные рассылки по электронной почте, 3,2% – немедикаментозную терапию, 2,3% – безникотиновые препараты, 2,1% прибегают к консультированию со специалистами и 72,2% пытались прекратить без всякой помощи. Среди курильщиков, которые обращались к медицинским работникам в течение последних 12 месяцев, у 49,2% поинтересовались, они курят, и 39,4% получали совет прекратить курить.

В целом 62,5% нынешних курильщиков табака (5,1 млн) заявили, что они заинтересованы в том, чтобы прекратить курить, а 6,7% сообщили, что готовы прекратить курить в течение следующего месяца. Среди взрослых, работающих в помещении, 14,3% подвергались воздействию табачного дыма на своем рабочем месте в течение последних 30 дней. Всего 13,0% взрослых подвергались влиянию табачного дыма, находясь дома. Среди некурящих 7,3% подверглись воздействию табачного дыма дома, а 10,5% – на рабочем месте. В целом 43,4% лиц, посещавших бары и ночные клубы, и 24,0% тех, кто посещал рестораны, сообщили, что испытали там влияние табачного дыма. С всех общественных мест, включенных в опрос, уровень влияния вторичного табачного дыма был самым низким в медицинских учреждениях (3,7%).

Никотин – один из самых опасных ядов растительного происхождения. Систематическое поглощение небольших, несмертельных его доз вызывает привычку, пристрастие к курению. Никотин включается в процессы обмена, происходящие в организме человека, и становится необходимым [2, с. 97]. Потребление табака значительно влияет на состояние здоровья человека. В табачном дыме содержится около 4000 химических компонентов, которые можно разделить на следующие группы: никотин; смолы; монооксид углерода; раздражающие средства.

Длительное курение табака ухудшает половые функции мужчин и женщин. У курящих женщин никотин ухудшает овариально-менструальный цикл, вызывает раннее половое старение. У мужчин в 80% случаев выявляют различные сексуальные нарушения. Табачный дым негативно влияет не только на состояние здоровья тех, кто курит, но и на людей, находящихся вблизи (пассивное курение). Длительное пре-

бывание в компании курильщиков для того, кто не курит, будет отвечать трем активно сожженным сигаретам в день. Дети, проживающие с родителями, что курят, имеют повышенную чувствительность к респираторным заболеваниям и другие проблемы нарушения роста и развития. Всего 72,0% взрослых считают, что подсвеченные, увеличенные или специально оформленные сигаретные пачки в точках продажи являются рекламой сигарет. Среди всех взрослых 83,2% поддерживают запрет курения в помещениях на работе и в общественных местах. Всего 81,3% считают, что курение имеет место быть запрещенным в ресторанах и кафе. В целом 21,0% нынешних курильщиков табака сообщают, что они прекратят курить, если цена на табачные изделия резко возрастет, а 25,8% отмечают, что они будут курить меньше. Относительное сокращение употребления табака составляет 19,0% (для мужчин – 19,7%). Общая распространенность ежедневного курения в Республике Беларусь значительно сократилась: с 25,0% до 20,1% (с 45,1% до 35,9% среди мужчин, без значимых изменений среди женщин). Относительное сокращение ежедневного курения табака составляет 19,8% (для мужчин – 20,5%).

Доля курильщиков в Республике Беларусь, которые делали попытки прекратить курить в течение последних 12 месяцев, не претерпела значимых изменений в период с 2010 по 2017 г. Также не наблюдалось изменений относительно доли курящих, которым медицинские работники в течение последних 12 месяцев советовали прекратить курить. Доля взрослых, подвергшихся воздействию табачного дыма на рабочем месте, значительно сократилась: с 31,9% до 14,3%. Доля взрослых, которые сообщили о то, что курение запрещено во всех помещениях на их рабочем месте, значительно выросла с 44,9% до 62,0%. Доля взрослых, которые подвергались влиянию табачного дыма дома сократилась с 22,9% до 13,0%. В комнате, где курят, концентрация никотина составляет от 8 до 20 мг/м³ воздуха; в комнате, где курение запрещено, его концентрация составляет 0,3 мг/м³ воздуха. Пассивное и активное курение одинаково негативно влияет на здоровье человека. Активные и пассивные курильщики вдыхают одинаковое количество токсинов. Сигаретный дым содержит ряд реактивных химических компонентов, которые могут раздра-

жать слизистые оболочки глаз и верхних дыхательных путей и вызвать воспалительный процесс в них. Поэтому пассивные курильщики страдают от болезней глаз и зуда, чихания, кашля и насморка, болезней горла, одышки и охриплости голоса. У многих из них отмечаются функциональные нарушения желудка, головокружение и головная боль, которые могут длиться в течение 24 часов.

Согласно данным литературы после прекращения курения смертность пациентов снизилась почти на 13%, а через 10 лет после начала эксперимента – на 38% (среди других она выросла на 97,8%). Итак, курение сигарет заметно сокращает жизнь человека (от 3 до 8 лет), вызывает склероз сосудов и становится одним из важнейших факторов, повышающих риск сердечно-сосудистых заболеваний, инфаркта миокарда, гипертонии, стенокардии, заболеваний артерий сердечной мышцы и мозга, инсульта. Для курильщиков вероятность возникновения инфаркта вдвое выше, чем для некурящих. У курящих резко повышена частота заболеваний дыхательных путей, которые ежегодно убивают десятки тысяч и калечат еще большее их количество.

Курение табака является очень распространенным среди подростков и детей, которые все больше пристращаются к данной привычке. Каждый третий ребенок 12-14 лет и каждый второй ребенок старше 15 лет курит сигареты. В подростковом возрасте очень быстро возникает привыкание к потреблению сигарет. Около 80% людей начинают курить в возрасте до 18 лет. При более позднем начале курения сигарет существует меньшая вероятность возникновения табачной зависимости. Установлена связь курения с наличием психологических проблем, которым способствуют стрессы (приводит к психологическим травмам), неврозы (приводят к навязчивым действиям), стиль воспитания в семье, особенности физиологического и психологического элементов развития.

Таким образом, табакокурение это одна из важных проблем здравоохранения в Республике Беларусь и всем мире, поскольку оно широко распространено и доступно. Одинаково вредное воздействие на организм оказывает активное и пассивное курение, подрывающее здоровье человека и угрожающее его жизни. Исходя из вышеописанных причин, эф-

фективная борьба с табакокурением должна предусматривать общенациональную систему административных, социальных, психологических, экономических, политических и, прежде всего, воспитательных мероприятий, что уменьшит риск для здоровья и усилит формирование здорового и активного образа жизни [8, с. 23].

Как уже неоднократно было сказано выше, курение – самая распространенная вредная привычка в мире. Может именно поэтому мы относимся к ней так снисходительно. И хоть о том, что курить вредно знает каждый, бросать эту привычку большинство курильщиков совсем не спешит. Их не пугает ни предупреждения Министерства здравоохранения, ни печальная статистика онкологических и сердечно-сосудистых заболеваний, ни ухудшения собственного самочувствия и внешнего вида.

Одной из важных причин широкой распространенности курения является рекламная активность компаний-производителей сигарет. Новые акции, интересные призы, использование значимых для подростков образов (свобода, сила, независимость) воспринимаются весьма привлекательно и оказывают наибольшее влияние именно на подростков, несмотря на то, что продажа сигарет несовершеннолетним считается противозаконной. Вероятнее всего именно реклама играет значительную роль в иницировании курения, в меньшей степени влияя на уже действующих курильщиков.

Зависимость от никотина является мультифакторным заболеванием и с точки зрения психосоциального подхода в ее развитии принимают участие биологические, психологические (личностные) и социокультурные факторы (семья, окружение, «мифы о курении», традиции общества). Курение является следствием экономических условий, политики государства или культурных традиций. К сожалению, следует отметить, что очень часто курение становится привычкой малообразованных и малообеспеченных людей. Либеральная политика государства по курению и продаже табака способствует его широкому распространению в обществе. Развитие курения тесно связано с установками родителей в отношении табака, особенностями курения, стилем воспитания и взаимодействия с детьми [3, с. 78].

Важными причинами курения являются существующие в обществе «мифы» о том, что курение полезно для работы, оно облегчает усталость, помогает похудеть или «снимает» стресс. Например, широко распространено мнение о том, что табак повышает работоспособность. Курильщик, выкуривший сигарету, ощущает повышение работоспособности, но проходит очень немного времени, и он снова берется за сигарету. Кажущийся подъем энергии при курении может быть также объяснен условным рефлексорным влиянием самого факта раскуривания сигареты. В результате постоянного совпадения во времени процесса курения с началом работы между этими двумя действиями образуется прочная связь. Момент раскуривания как бы сигнализирует собой начало работы. Человеку кажется, что без сигареты он просто не может начать работу. Курящий человек уподобляется собаке Павлова, у которой при звуке звонка течет слюна. И на самом деле, у курящего человека часто появляется слюна при виде сигареты, ведь дым раздражает вкусовые рецепторы языка, и это формирует рефлекс. Учеными также установлено, что сигарета уменьшает усталость, вследствие чего курение можно считать средством борьбы с утомлением. Кратковременный подъем сил, наблюдающийся после выкуривания сигареты и связанный с выбросом активирующего нейромедиатора (передатчика нервных импульсов) дофамина в головном мозгу, быстро заканчивается, что ведет к упадку энергии.

Таким образом, причинами развития курения и зависимости от никотина могут быть различные социальные, психологические и биологические факторы, но в то же время выявлены факторы, которые защищают человека от этой проблемы. Это негативное отношение общества к курению, поддержка друзей, отказ от курения в семье, уверенность в себе, устойчивость к стрессам и давлению извне, развитые навыки овладения проблемами и коммуникациями, и главное, желание сохранять и укреплять свое здоровье, ведь даже закуриив, всегда можно бросить это занятие.

Одной из важных причин начала курения является мнение, что подростки хотят выглядеть взрослее. Чтобы понять эту парадоксальную ситуацию, стоит разобраться, почему люди курят. По мнению специалистов, главные причины этого – пси-

хологические. Курить чаще всего начинают в подростковом возрасте, и здесь основное – доказать, что ты уже взрослый и не нуждаешься в опеке. Нередко подростки курят, подражая своим кумирам или считая, что это модно. Кроме того, реклама внушает убеждение, что курение является непременным атрибутом мужественных, успешных и привлекательных людей. Но дети, которых окружающие считают личностями, уважают – не требуют дополнительного самоутверждения, то и курить начинают реже. Довольно распространено мнение, что никотин улучшает умственную деятельность. Он действительно стимулирует работу мозга и вызывает легкую эйфорию. Но ощущение, что он улучшает мыслительный процесс, обманчиво. Его стимулирующее действие очень кратковременное, и чтобы поддерживать это состояние, нужно все время увеличивать дозы. А в результате, наоборот – снижение интеллекта и постепенная деградация личности. Особенно это опасно, если к курению приобщаются в детском возрасте [6, с. 30].

Многим людям курение облегчает общение. Оно дает возможность чем-то заняться, когда не знаешь, как себя вести, заполняет паузы в разговоре, дает время подумать. Люди нерешительные, застенчивые, курят, чтобы чувствовать себя более уверенно, это помогает им адаптироваться в незнакомой обстановке. А вот женщины часто курят, чтобы похудеть, но вряд ли это лучший способ сохранения фигуры. Во многих учреждениях самые интересные обсуждения происходят в курилке, поэтому, чтобы быть «в курсе», нужно и себе взяться за сигарету. Основным препятствием на пути уменьшения распространенности курения и введения законодательных мер в контроле за табаком является табачная индустрия. Единственной целью существования табачных корпораций является увеличение доходов акционеров через увеличение количества зависимых клиентов. Поэтому любые попытки на законодательном уровне ограничить употребление табака для уменьшения распространенности курения наталкиваются на яростное сопротивление индустрии и ее лобби на всех уровнях государственной власти.

Актуальным вопросам борьбы с табаком является введение и соблюдение запрета курения на рабочем месте и в общественных местах. Проведенный в 2017-2018 гг. опрос студен-

тов высших медицинских учебных заведений разных стран мира показали, что 44-52% респондентов утверждают о наличии запрета курения в их учебных заведениях. Однако на соблюдение этих запретов указали 67% будущих медсестер, 62% стоматологов, 60% фармацевтов и 5% медицинских сестер.

По данным относительно необходимости и результативности деятельности по предупреждению курения и помощи в прекращении курения подавляющее большинство курящих считает, что специалисты здравоохранения играют важную роль в профилактике этой вредной привычки. Опыт показывает, что даже незначительные кратковременные профилактические вмешательства медицинских работников дают существенный эффект и позволяют добиться сокращения уровня распространенности табакокурения среди пациентов и населения в целом. Поэтому одной из стратегий по уменьшению распространенности курения является поощрение привлечения медицинских работников к профилактической деятельности и оказания помощи пациентам в отказе от этой пагубной привычки [9, с. 69].

Список источников и литературы

1. Васильева, Т. П. Характеристика курительного статуса подростков / Т. П. Васильева // Вестник Здоровье и образование в XXI веке. – 2018. - № 6. – С. 56.
2. Газиева, Э. М. Роль отдельных социально-психологических факторов в развитии привычки курить / Э. М. Газиева, Л. С. Агаларова // Справочник врача общей практики. – 2015. – № 7. – С. 43–46.
3. Дубровинская, Е. И. Профилактика курения как предупреждение инвалидизации населения / Е. И. Дубровинская // Мир людей с инвалидностью. – 2010. – С. 78.
4. Жукова, О. В. Концепция факторов риска в оценке влияния курения на обострения хронической обструктивной болезни легких / О. В. Жукова // Терапевтический архив. – 2015. – № 3. – С. 23–26.
5. Краснова, Ю. Н. Влияние курения табака на организм человека: пособие для врачей / Ю. Н. Краснова, Т. Н. Суровенко. – Иркутск: РИО ГБОУ, 2012. – 52 с.
6. Красовский, К. С. Динамика распространенности курения и рынка табачных изделий в Беларуси / К. С. Красовский // ТСРНЕЕ. – 2012. – № 1. – С. 29–35.
7. Наумова, Н. А. Научное обоснование направлений совершенствования профилактики табакокурения среди подростков / Н. А. Наумова // Вестник Здоровье и образование в XXI веке. – 2018. – №7. – С. 78–82.

8. Прекращение потребления табака и лечение табачной зависимости: научно-обоснованные рекомендации. Ч. 2. Лечение табачной зависимости / под. ред. А. К. Демина // Наркология. – 2014. – № 2. – С. 21–31.
9. Синевиц, А. А. Курительные смеси: анализ социальные предикторов и последствий потребления у лиц мужского пола из Республики Беларусь / А. А. Синевиц, А. В. Копытов // Наркология. – 2016. – № 4. – С. 68–74.

The article is devoted to the study of modern problems of nicotine addiction among young people, the determination of the factors underlying its formation, as well as the consideration of preventive measures aimed at preventing the spread of smoking among the younger generation.

Научный руководитель – Т. А. Богущ, кандидат социологических наук, доцент, доцент кафедры социологии и специальных социологических дисциплин Гродненского государственного университета имени Янки Купалы.

УДК 904+94(476)

В. С. Тумін*Установа адукацыі «Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт
імя Янкі Купалы»***Персанажны код ў беларускай міфалогіі:
дэманалагічныя істоты**

Гэты артыкул апавядае пра месца дэманалагічных істот ў беларускай міфалогіі. Існавала перакананне, што людзі, звязаўшыся з нячыстай сілай, атрымоўваюць дар чараўніцтва. Іх дзейнасць настолькі далёка ўхіляецца ад звычайнай людской, што іх хутчэй даводзіцца прымаць за ўвасобленых дэманаў, чым за людзей.

Персанажны код у беларускай міфалогіі вельмі багаты і разнастайны. Ён уключае ў сябе багоў, святых, на якіх накладваюцца ўласцівасці багоў, дэманалагічных істот, легендарных або міфалагізаваных гістарычных людзей, персанажаў казак і легенд, вобразы іншаземцаў і інш [4, с. 9]. У дадзенай главе будуць раскрыты вобразы дэманалагічных істот.

Увогуле, дэманалагічнымі істотамі з'яўляюцца людзі, якіх звязаліся з нячыстай сілай і, менавіта, валодаюць дэманалагічнай сілай. Іх дзейнасць далёка ўхіляецца ад звычайнай людской, што іх хутчэй даводзіцца прымаць за ўвасобленых дэманаў, чым за людзей. Але яны не бяссмеротныя. Па меры свайго жыцця, дэмананападобнікі змяняюцца па ўзроставых стадыях. Не набываючы сатанінства шляхам спадчыннасці, дэмананападобнікі не перадаюць яго і пераемнікам. Нікіфароўскі да дэманалагічных істот адносіць ваўкалакаў, ведзьмакоў і вядзьмарак, чараўнікоў і чараўніц [9].

Аднымі з асноўных персанажаў дэманалогіі з'яўляюцца ведзьмакі і вядзьмаркі. Па народных уяўленнях, звычайная жанчына была ведзьмаркай, калі ў яе ўсяляліся (па яе жаданні ці супраць волі) злы дух, д'ябал або душа памерлага, калі яна жылаз чортам, дэманам, змеем ці заключала з імі здзелку дзеля ўзбагачэння. Магічная сіла магла быць як прыроджанай, якая дасталася па спадчыне ад маці-ведзьмы, так і набытай. Напрыклад, паміраючы, ведзьма магла перадаць каму-небудзь свае вядзьмарскія веды. Лічылася таксама, што здольнасць жанчыны да вядаўства магла быць выклікана няправільным паводзінамі яе бацькоў: калі маці карміла грудзьмі «тры вялікія пятніцы», г. зн. больш за два гады; калі маці і яна сама былі на-

роджанья па-за шлюбам. Як і ведзьмарка, вядзьмак можа быць прыроджаным і навучаным. [10, с. 70–71, 73].

Вядзьмарства можа дастацца і выпадкова, таму што існуе асаблівая хвіліна, у якую выклікаецца ўсё благое, пра што б не падумаў чалавек. Вядзьмарства даецца і ў сувязі прафесіяй: млынар, ляснік, каваль і іншыя лёгка могуць станавіцца ведзьмакамі. Лічыцца, што яны маюць чалавечую і дэманічную душу, якая можа выходзіць ноччу з цела. Трэба адзначыць, што мужчыны менш успрымальныя да вядзьмацтва, чым жанчыны, а таму і ведзьмакоў менш, чым вядзьмарак. Але, хоць ведзьмакі і вядзьмаркі занадта блізкія па фізічным і духоўным складзе, паміж імі няма іншых адносін, акрамя варожых [9].

Адной з асаблівасцей ведзьмака і вядзьмаркі з’яўляецца магчымасць пераўтварацца ў любых жывёл і птушак, у прадметы. Асабліва актыўныя яны ў спецыяльныя дні: у Купальскую ноч, на Троіцу, на Благавешчанне, на Вялікдзень, на Вадохрышча. Існуе павер’е, што галоўны вядзьмарскі «шабас» (гадавое свята) праходзіць вераіб’інай ноччу. Вось, што пісаў аб гэтым беларускі этнограф А. Я. Багдановіч: «Галоўны шабас адбываецца адзін раз у год, у самую бурліваю ноч паміж днём Іллі і Успеннем... Страшэнны гром, бесперапынная маланка адрозніваюць яе ад іншых начэй. І вось пад грукат грому, пад маланку, пад завыванне буры злятаецца нячыстая сіла на сваё гадавое свята...» [8, с. 33].

Ва ўсіх славянскіх традыцыях галоўнай функцыяй ведзьмакоў з’яўляецца псаванне жывёлы, і перш за ўсё «адбіранне» малака ў кароў. Прыпісваецца здольнасць псавець ураджай на хлебных палях. Надзвычай разнастайныя спосабы псавання, якія прымяняюцца ў адносінах да людзей і хатняй жывёлы. Ведзьмакі насылаюць хваробы, душаць людзей, расстройваюць вяселле, уносяць разлад у сям’ю. Каб нашкодзіць людзям, насылаюць псаванне «на ветры», робяць у жыцце «завіткі» на людзей і на жывёлу, выліваюць вадку на дарогу, каб сапсаваць таго, хто па ёй пройдзе, падкідваюць людзям шкоднасныя прадметы. Лічылася таксама, што ведзьмакі могуць наслаць насякомых, грызуноў і іншых шкоднікаў на палі, агароды, пераняць пражу і інш.

Значна слабей выяўленыя ў ведзьмакоў станоўчыя ўласцівасці: да іх звярталіся за дапамогай, калі трэба было

выбраць найлепшы дзень для сяўбы, ворыва, у выпадку стыхійных бедстваў, хвароб.

Для абароны ўжываліся ўніверсальныя абярэгі ад нячыстай сілы. Каб не даць пракрасціся ў двор і ў дом, на варотах ўмацоўвалі свечку, якая закрывала ёй шлях. Акрамя таго, выраблялі магічныя дзеянні вакол хлява і дома: абсыпалі макама, абводзілі касой па зямлі, акрэслівалі мелама сцены ўсіх пабудоў, малявалі на дзвярах крыжы.

Магічныя рытуалы распазнання ведзьмы з мэтай яе абясшкоджвання, пакарання, знішчэння прымеркаваны да дат яе найбольшай актыўнасці. Лічылася, што купальскае вогнішча прыцягвае, што агонь выклікае фізічныя пакуты і яна прыходзіць да вогнішча, каб спыніць пакуты. На Палессі ў купальскую ноч працягвалі праз дарогу, па якой гоняць жывёлу, нітку і назаўтра сачылі: чыя карова не зможа перайсці, то тая і ёсць карова ведзьмы. Шырока быў распаўсюджаны звычай у час засухі заганяць або кідаць у ваду жанчын, якія падазраюцца ў вядзьмарстве: лічылася, што яны не тонуць, а трымаюцца на паверхні вады.

Абрад выгнання ведзьмакоў і вядзьмарак здзяйсняўся на Купалле са спецыяльна вырабленым пудзілам, якое выносілі з сяла і кідалі ў ваду, у канаву або білі, разрывалі на часткі, спальвалі на вогнішчы [2, с. 298–300].

Вельмі часта сярод звычайных людзей жылі чараўнікі і чараўніцы, якія стаяць значна бліжэй, у адрозненне ведзьмакоў і вядзьмарак, да іх, і з якімі вядуць нават зносіны. Акрамя таго яны ходзяць у царкву, выконваюць трэбы і акружаюць сябе прадметамі хрысціянскага шанавання [9].

Лічылася, што сілу чараўнікі атрымліваюць або спадчынна, або пераемна, або па дамове з нячыстай сілай. Спадчынным чараўніком становіцца чалавек, які нарадзіўся ад жанчыны і злога духа, д'ябла; пазашлюбны ад трэцяга пакалення пазашлюбных; дзіця, якое нарадзілася трынаццатым ад 12-ці жанчын аднаго пакалення. Паводле народным павер'ям, прыродныя чараўнікі бываюць мацней навучаных; яны таксама больш міласэрныя і добрыя, аднак іх цяжэй распазнаць і засцерагчыся ад іх.

Многія чараўнікікі ўмеюць рабіць так, што ў здоровага чалавека з'яўляецца грыжа або злаякасныя цёмна-сінія нарывы,

якiя суправаджаюцца невыносным болем, з-за чаго чалавек «проста на сцяну лезе». Запоi, па некаторых павер’ях, таксама насылаюць чараўнiкi; яны ж адымаюць у чалавека розум. Злым уплывам чараўнiкoў тлумачылi i тыя выпадкi, калi чалавек кiдаў сям’ю, сыходзiў куды вочы глядзяць i нават накладаў на сябе рукi.

Чараўнiку звычайна бываюць падуладныя амаль усе бакi быцця прыроды i чалавека. Моцны чараўнiк мог загадваць нябеснымi з’явамі, надвор’ем.

Чараўнiкi нярэдка бываюць заможнымi гаспадарамi. Гэта, верагодна, звязана з тым, што ведзьмакi часта здабываюць немалую выгаду са сваiх здольнасцей. Так, да моцных чараўнiкoў звярталiся за дапамогай людзi нават з аддаленых вёсак; пры гэтым яны плацiлi за паслугi грашыма, ежай або рознымi падарунакамі.

У многiх месцах чараўнiка абавязкова клiкалi на вяселле; рабiлi гэта альбо з-за страху перад яго гневам, альбо з-за таго, што другi чараўнiк можа сапсаваць вяселле. На вяселлi чараўнiку, якi засцерагае маладых, аказвалi вялiкую пашану: сустракалi яго з паклонамi, садзiлi на пачэснае месца, частавалi i дарылi розныя падарункi. За гэта ён адводзiў ад маладых бяду, абараняў iх ад злога ўплыву i нячыстай сiлы [6, с. 290–291].

Трэба адзначыць што чараўнiкi i чараўнiцы пазбаўлены магчымасцi асабiста чынiць дэманскiя справы. Па гэтай прычыне моцныя тыя чараўнiкi i чараўнiцы, якiя прадаюць чарцям сваю душу i могуць прыказваць iм [3, с. 149].

Прычынiць iстотную шкоду адзiн аднаму чараўнiкi не могуць. Памiраюць натуральным шляхам, калi толькi яны не падверглiся гвалтоўнай смерцi, цi не скончылi самагубствам. Калi чараўнiк цi чараўнiца аслабелi разумова i цялесна i не могуць далей весцi дэманскiх спраў, дэмань перастаюць даваць сваю звычайную дапамогу i застаюцца пры iх толькi на варце душы чараўнiкoў i дзеля выканання ўмовы: перадаць чараўнiцтва каму-небудзь з блiзкiх да ведзьмака асоб. Чым хутчэй ўсё будзе зроблена, тым хутчэй наступiць i скон чараўнiка [9].

Пасля смерцi чараўнiк ходзiць па хатах i пужае людзей: б’е посуд, кiдае хлеб, яйкi i ўсё, што пападае пад руку, выганяе жывёлу з хлява, i, нават, скiдвае дах з дому. Каб чараўнiк не хадзiў,

трэба на яго магіле над галавой забіць асінавы кол. Калі ж гэта не памагло, то хату і магілу трэба асыпаць асвячоным макама-самасейцам [6, с. 190].

Такім чынам, чараўнікі ў значнай ступені адрозніваюцца ад ведзьмакоў. Па-першае, сваю сілу могуць атрамаць пры нараджэнні, па-другое, яны карыстаюцца большай пашанай сярод людзей, па-трэцяе яны не стараняцца людзей і вельмі часта дапамагаюць ім, па-чацвёртае, ведзьмакі служаць чэрцам, якія вельмі часта падпарадкоўваюцца чараўнікам.

Пад уздзеяннем нячыстай сілы чалавек можа быць зверну-ты ў розныя адушаўленыя і неадушаўленыя прадметы. Паводле народных вераванняў, пярэваратнем можна стаць альбо па сваёй волі, альбо «паднявольна», у выніку праклёну, вядзьмарства, уздзеяння нячыстай сілы. Адзін з самых папулярных пярэваратняў у славянскай міфалогіі ваўкалак – чалавек, здольны пераўтварацца на пэўны час ваўком [1, с. 30].

Паводле павер'ў, ваўкалакам можна быць прыроджаным, або зачараваным. Верылі ў даўнія часы, што цяжарная жанчына, убачыўшы ваўка, народзіць ваўкалака. Зачараваным можна стаць толькі ад магічнай сілы чараўніка. Такі ваўкалак будзе мець звярынае аблічча на працягу некалькіх гадоў або да самай смерці [8, с. 30]. У адной з легенд гаворыцца, што чалавек пераўтварыўся ў ваўкалака ў выніку праклёна. Яму прыйшлося жыць з ваўкамі, з якімі ён стаў паляваць на хатнюю жывёлу. Аднойчы яны нарваліся на пастуха, які злавіў ваўкалака і пугай хвастануў па спіне дванаццаць разоў, ды так, што шкура воўчая аб'ехала і ён зноў стаў чалавекам [7, с. 237–238]. Захавалася шмат гісторый пра тое, як вядзьмак ператварыў у ваўкоў увесь вясельны цягнік з-за таго, што яго не запрасілі на вяселле.

Па народных павер'ях, пераўтварэнне ў ваўкалакаў адбываецца пераважна два разы ў год: на Каляды і ў Іванову ноч, падчас летняга сонцастаяння. Па больш позніх павер'ях, якія з'явіліся ўжо пры хрысціянстве, пярэваратні могуць ператварацца ў ваўкоў практычна ў любы час для таго, каб усяляк шкодзіць людзям: загрызць жывёлу і людзей [11, с. 187].

Прыроджаныя ваўкалакі-чараўнікі станавіліся ваўкамі і вялі адпаведны драпежніцкі лад жыцця толькі ў пэўны час, а ў асноўным жылі сярод людзей. Яны вельмі крыважадныя, так як могуць кідацца на чалавека або хатнюю жывёлу, і таму

небяспечныя. Ростам такі ваўкалак большы за звычайнага ваўка, асабліва вялікая галава. У яго чатыры вока: два на лбе, два на патыліцы. Дзякуючы гэтаму бачна ва ўсе бакі. Каб пераўтварыцца ў ваўкалака, трэба тройчы перакульнуцца праз нож, уваткнуць у зямлю, прагаварваючы асобы заклён. Калі такі воўк нап’ецца чалавечай крыві і захоча зноў стаць чалавекам, трэба тройчы перакуліцца праз той жа нож, але ў адваротны бок. А калі ж нехта падкараўліць пераўтварэнне і ў адсутнасць ваўкалака выме нож, то той назаўсёды ў абліччы ваўка і застанецца. У некаторых выпадках можна пераўтварыцца, перакульнуўшыся праз пень [6, с. 145].

Ваўкалака лёгка распознаць па тым, што вакол шыі ён мае белую палоску, чалавечыя вочы і вые так, быццам стогне [3, с. 162].

Уяўленні аб тым, чым займаюцца і як паводзяць сябе ваўкалакі з людзьмі, дваістыя. Ведзьмакі і чараўнікі ператвараюцца у ваўкоў, каб чыніць людзям зло. Ваўкалак пазбягае сапраўдных ваўкоў і шукае выпадку, каб зноў стаць чалавекам. Па іншых паданнях, яны паступаюць у падпарадкаванне да ваўкоў і абавязаны па іх загадзе нападаць на жывёлу, прыносячы ваўкам здабычу. Сваю здабычу не ядуць, а толькі душаць. Ваўкалак не павінен есці сырое мяса, інакш назаўжды захавае воўчае аблічча.

Абярэгаў, здольных засцерагчы чалавека ад ператварэнняў амаль не існуе. Паколькі такая небяспека асабліва часта пагражае маладым на вяселлі, то абарона ад яе ўваходзіць у склад вясельных абярэгаў [3, с. 419].

Такім чынам, усе дэманпадобнікі блізкія тым, што большасць з іх не нараджаюцца з сілай і перадаюць яе і пераемнікам па асабістаму жаданню. Трэба памятаць, што ад сілы нельга адмовіцца да канца жыцця. Дэманалагічных істот адносна няшмат, уласна таму, што рэдкія з людзей вырашаюцца прыняць цяжкія ўмовы сатанінства, усе ж баяцца пакутлівага канца яго, і толькі вельмі азлобленыя на людзей, нянавісныя да добра ды карыслівыя падахвочванні могуць заклікаць да зла.

Спіс крыніц і літаратуры

1. Агапкина, Т. А. Славянские древности: Этнолингвистический словарь: 3 т. / Т. А. Агапкина, под общ. ред. Н. И. Толстого. – М. : «Международные отношения», 2004. – 690 с.
2. Агапкина, Т. А. Славянские древности: Этнолингвистический словарь: 1 т. / Т. А. Агапкина, под общ. ред. Н. И. Толстого. – М. : «Международные отношения», 1995. – 575 с.
3. Беларуская міфалогія: Дапам. / Уклад. У. А. Васілевіч. – 2-е выд. – Мінск : Універсітэцкае, 2002. – 208 с.
4. Беларуская міфалогія: Энцыклапедычны слоўнік / С. Санько, Т. Валодзіна, У. Васілевіч і інш. – Мінск : Беларусь, 2004. – 592 с.
5. Богданович, А. Е. Пережитки древняго міросозерцанія у белоруссоў. Этнографический очеркъ. Гродно: Губернская типографія, 1895. – 185 с. // Прэзідэнцкая бібліятэка [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <https://www.prlib.ru/item/436775>. – Дата доступу: 20.04.2019.
6. Булгаковский, Д. Г. Пинчуки. Этнографический сборникъ С.-Петербургу: въ типографіи В. Безобразова и комп., 1890. – 209 с. // Twirpx [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <https://www.twirpx.com/file/1352966/>. – Дата доступу: 20.04.2019.
7. Грынблат, М. Я. Легенды і паданні / М. Я. Грынблат, А. І. Гурскі. – Мінск : Навука і тэхніка, 1983. – 544 с.
8. Коваль, У. І. Народныя ўяўленні, павер'і і прыкметы: Даведнік па ўсходнеславянскай міфалогіі / У. І. Коваль. – Гомель: Беларускае Агенцтва навукова-тэхнічнай і дзелавой інфармацыі, 1995. – 180 с.
9. Никифоровский, Н. Я. Нечистики. Свод простонародных в Витебской Белорусси сказаний о нечистой силе. Вильна: Типо-литография товарищества п. ф. «Н. Мац и К», – 1907. – 211с. // Викитека [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: [https://ru.wikisource.org/wiki/Нечистики_\(Никифоровский\)](https://ru.wikisource.org/wiki/Нечистики_(Никифоровский)). – Дата доступу: 20.04.2019.
10. Славянская мифология. Энциклопедический словарь / под ред. Л. М. Анисова. – М. : «Эллис лак», 1995. – 417 с.
11. Шапарова, Н. С. Краткая энциклопедия славянской мифологии / Н. С. Шапарова. – М. : Астрель, 2001. – 626 с.

This article tells about the place of demonological creatures in Belarusian mythology. There was a belief that people associated with evil spirits, get the gift of magic. Their activities so far deviate from the ordinary human, that they rather have to take for incarnate demons, than for people.

Навуковы кіраўнік – Н. А. Івашчанка, кандыдат гістарычных навук, дацэнт кафедры гісторыі Беларусі, археалогіі і спецыяльных гістарычных дысцыплін Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэту імя Янкі Купалы.

Змест

Слова да чытача.....	3
----------------------	---

Усеагульная гісторыя

М. М. Шпет Каталонская кампанія востока пачала XIV в. і рэзультаты ёй дзейнасці.....	4
А. А. Кондратенко «Кніга о разнаобразии мира» Марко Поло о Китае XIII в.....	13
В. В. Задёра Тактические особенности Камышинской операции в период Гражданской войны в России.....	19
Д. А. Ганопольский Стратегические бомбардировки Германии ВВС США в 1943–1944 гг.....	24

Гісторыя Беларусі

Н. І. Васілюк Вялікі надворны канюшы і фактычны маршалак двара Станіслава Аўгуста Панятоўскага: абавязкі і паўсядзённае жыццё.....	31
А. С. Ларин Отделение Государственного банка в Гродно по материалам памятных книжек Гродненской губернии и архивных документов (1885–1900).....	39
К. Д. Ананька Янка Чарапук як лідэр беларускай дыяспары ў ЗША: штрыхі да біяграфіі.....	46
Д. А. Богуславский Политика польских властей на Слонимщине (1921–1939 гг.).....	57
Я. У. Гацко Навагрудскія ваяводы ў міжваенны перыяд: асноўныя вехі жыцця і дзейнасці.....	63
А. Г. Чарняўскі Беларуская тэматыка на старонках перыядычных выданняў Латвіі (1918–1940 гг.).....	74

Т. М. Бантеев	
Образ Льва Сапеги в современных белорусских музыкальных произведениях.....	81
В. В. Шадурский	
Становление и развитие белорусско-британских отношений в 1991–1996 гг.....	88
М. Я. Шукайла	
Навуковая біяграфія прафесара І. І. Коўкеля.....	93

Археалогія

Д. В. Васин	
Доспешные пластины конца XIV–начала XV вв. из фондов Гродненского государственного историко-археологического музея.....	108

Miscelliana

А.Н. Можейко	
Репрезентация историко-культурного наследия г. Гродно в туристическом бренде: семиотический аспект.....	117
Д. А. Стаценя	
Табакокурение: причины распространенности и активизации в молодежной среде.....	124
В. С. Тумін	
Персанажны код ў беларускай міфалогіі: дэманалагічныя істоты.....	135

Навуковае выданне

Гадавік
студэнцкага навукова-даследчага гуртка
«НіКа»

Т о м 4

Вёрстка *І. А. Рыжы*

Падпісана да друку 15.05.2020 г. Фармат 60x84/16.

Папера афсетная. Рызаграфія

Ум.друк.арк. 6,8. Ул. - выд.арк 6,0.

Тыраж 30 экз. Заказ 05-14/2020

Выдавец і паліграфічнае выкананне:

Таварыства з абмежаванай адказнасцю «ЮрСаПрынт».

Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі выдаўца,
вытворцы, распаўсюджвальніка друкаваных выданняў

№ 1/388 ад 01.07.2014 г.

Вул. Карла Маркса, 11, 230015, г. Гродна.

+375 152 32 00 01

+375 295 87 84 11